

૧૬

લાલની લીલા

અને

બુદ્ધનો બખાપો.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.

જેશીંગભાઈ મોતીલાલ શાહ.

શીયીરોડ-અમદાવાદ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૩૫૭૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ લાલનાની લીલા

વિષય ૬-૩

જાતાલાલ શાહ,

રીચીરેડ-અમદાવાદ.

અમદાવાદમાં

ધી રતનસાગર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શા. અમરતલાલ
બેરીંગલાલએ છાપ્યું.

આવૃત્તિ બીજી

પ્રત ૧૦૦૦

સંવત ૧૯૧૮

સને ૧૯૧૨

કૌમત આઠ આના.

૧૨૦.

૪૬૬૧

તત્તા જંગલી

દીન વખારો. સંપ કરા ...

આપણા દેશમાં થોડે બહુ અંશે વિકાસ,

જાય છે, તોપણ બીજા દેશો કરતાં આપણા દેશ

તો મિત્રો આ લઘુ પુસ્તકમાંથી હંસ પક્ષીની પેઠે

લેખકને સહાય આપશો. જો કે આ પ્રથમ પ્રયાસ છે તો તે

અનેક ભુલો સ્વભાવિક રીતે હશે તોપણ આપ સુઘ બાંધવો તે

તરફ દૃષ્ટિ નહીં કરતાં લેખકનો મુળ ઉદ્દેશ શું છે તે સમજશો તે

જે ભુલો લાગે તે સુધારવાને સુચના કરશો તો આ સેવક અત્યંત

સુધારશે. મિત્રો, આ સંસાર-સમુદ્રમાં દરેક પામર પ્રાણી જો પાં

ખાય છે. અને જો પોતાનું નથી તેને પોતાનું માની ખાલી મે

જાળમાં ફસાય છે, પણ જ્યારે તેને અનેક રીતે ઠોકરો વાગે છે

ત્યારેજ તે સુધરે છે. તેવીજ રીતે આ પુસ્તકમાં લખવામાં આવેલું

છે. છેવટે આપ સુઘ બાંધવો, આ લઘુ પુસ્તક સ્વીકારીને લેખકને

સહાય આપશો, એવી આશા રાખું છું.

રચનાર.

એ. વી. શાહ. શાહપુરવાળા.

જેન સ્વે. કો. ઉપદેશક.

સંક્ષિપ્ત સાર.

કુહા.

- રાજનગર રણિયાચક્ષુ, ત્રિધવિધનાં વ્યાપક;
વસે વણિક એક બહાલથી, મગનલાલ સાહુકાર. ૧
- પાંચ વર્ષની પુત્રી એક, સોળ વર્ષનો સૂત;
લાલ લલિતા નામ ને, રંગ રૂપ અદ્ભૂત. ૨
- રેન્સી કાપડ સોપન, રહે છે શાણો સૂત;
મીત્ર થયા ત્રણ તેહને, કામ સ્વાર્થ ને કુર્ત. ૩
- કુર્તે ચોરી શીખવી, ધન મેળવવા ધ્યાન;
સ્વારથિયે હોટેલમાં, કર્યા ઘણા ગુલતાન. ૪
- કામે કામ વિહંગ્ય કર્યો, કર્યો લંપટીલાલ;
દુકાનેથી દૂર થયો, હજી થશે બેહાલ. ૫
- રીચીરોડની સડકપર, જખ્ખર બેચંદ સોઠ;
ત્રીજી વાર કરવી ત્રિયા, વર્ષ પૂરા પાંસેઠ. ૬
- ગારે સ્વારથ સાધવા, કશું શેઠને ખાસ;
વિષુ પરણેથી વૃદ્ધ વયે, કુણુ કરશે ખરદાસ. ૭
- પુત્ર પ્રેઠ પરણેલ છે, પુત્રી પરાયું ધન;
નવી નેહથી શેઠ, કરશે જાતે જાતન. ૮
- શેઠ હા કહી હોંરાથી, ગજવું ભરવા ગાર;
ગામડિયણુ એક ગોતિને, લાંબો એજ બપોર. ૯
- નાત જાત નવ નીરખી, નિરખ્યું કન્યા રૂપ;
ભણતર પણ ભાળી ભણું, પાચો શેઠલ કુપ. ૧૦
- ચુંદર કન્યાનાં કર્યા, પુરા પાંચ હજાર;
ભર્યું ગારનું ગજવું, લગ્ન કર્યા નિરધાર. ૧૧
- નવીએ નીચ વૃત્તિ થકી, કશું શેઠને કાન;
ઘરમાં ખીક લાગે ઘણી, પુત્ર કરે તોફાન. ૧૨
- શેઠ વચનથી સુત રિર, આંબું ઘડિમાં આળ;
મુખ મુગે જુદા થયો, બે લ :

લામાં નવી, બામ બગીચે બામ;	
લીએ મણી, લાલચથી લલચામ.	૧૪
નવિને નવિન ખરીદમાં, મઠયો લ'પટી લાલ;	
નવિન બાળમાં ગુ'થીને, ખુબ મેળવ્યો માલ.	૧૫
લાલ નવી ગુણકા ગૃહે, મોજ માણવા બામ;	
દુષ્ટ મિત્રોની દાસ્તીથી, સરખા પણ પીવામ.	૧૬
એક દિન દારૂ અધિકથી, યેનમાંહિ ધરાય;	
બાળ મિત્ર કુન્દન થકી, સહેજે સુધરી બામ.	૧૭
લાલ પિતાએ વ્હાલથી, સોમ્યો થરનો ભાર;	
કુન્દનના કહેવા થકી, પરણ્યો શાન્તા નાર.	૧૮
દુષ્ટ મિત્રોએ દુષ્ટતા, કીધી અપરંપાર;	
ચોરી કરતાં મિત્ર તણ, દારાયા દરબાર.	૧૯
કુટ્યા કુન્દન કે'ણથી, સુધર્યા કુન્દન પાસ;	
અ ૫ ગુણ ઉપરે ગુણ ક'ણ, લાલ તને સાબાસ.	૨૦
નવિના પ્રત્યુત્તર વિષે, કયો બહુ વિષ બોધ;	
પણ નવિને તવ નવ ગમ્યો, વધ્યો અતિશય કોધ.	૨૧
કાન્તી શાન્તા કુન્દન ને, શાણી સુલકા સાર;	
જુગલ જોડે સુરત જઇ, કરે વિવિધ વ્યાપાર.	૨૨
જેયંદ મરતાં સહુ સગાં, રોયા તાણી રાગ;	
નવિને વૈધવ્ય વેષથી, વર્યો અધિક વૈરાગ્ય.	૨૩
સુરત જઇને લાલની, માગી બહુ વિષ માફ;	
આવ્યા અમદાવાદમાં, વ્યાપારે દિલ સાફ.	૨૪
મગનલાલ માંદા હતા, કીધો વૈકુંઠ વાસ;	
શાન્તાને મૃત સાંપડ્યો, સુન્દર શાન્તિદાસ.	૨૫
કલિપત વાત વિચારીને, લખી લેખણે હાલ;	
લલનાની લહુતા તજે, આ શિષ્ય અમૃતલાલ.	૨૬

લાલની લીલા.

અને

બુદ્ધાનો બળાપો.

પ્રકરણ ૧ લું.

રીચીરોડની સડક.

સાચંકાળના સમયમાં સૂર્ય રક્તવર્ણુચ્ચુકત થઈ સ્પષ્ટિ ઉ-
પરથી છપાઈ જવાની તૈયારીમાં છે; પક્ષીઓ કીલ કીલ
કરતાં પોતાના માળા બણી જાય છે; મીલના મળુરો આખા
દિવસની મળુરીથી છુટેલા ઢોવાથી ઘર તરફ વિદાય થાય છે
શોખીન યુવાન સ્ત્રીપુરુષો બાગમાં ફરવા જવાને માટે પો-
તાનો ટ્રેસ સજી નીકળી પડ્યાં છે અને નિશાદેવી પોતાનો
અમલ હુળવે હુળવે પ્રસરાવતી જાય છે. આ વખતે રી-
ચીરોડનો દેખાવ મનને આનંદ પમાડી આશ્ચર્યચકિત કરે
તેવો લાગે છે. ઠંકાણે ઠંકાણે ગ્યાસના દિવાઓ થઈ રહ્યા છે.
દિવસ કરતાં રાત્રે માણસની લીલ વધારે માણુમ પડે છે.
આ વખતે પાનવાળાની દુકાને આહુકોની તાડમાર ચાતતી
જોવામાં આવે છે. રીચીરોડ ઉપર આવેલી આનંદભુવન,

શાંતિભુવન, વિદ્યામણુવન આદિ હોટલોનો કે ખાવ તો આ વખતે ક્ષણે રમણિય થઈ પડ્યો છે. કારણ કે આ વખતે ફરેક શોપીન પુરષો પોતાના મિત્રમંડળ સહિત ત્યાં બેઠા નજરે પડે છે. શોપીનાના વિચારો તથા ગેઠવણો અહીંજ થતાં હોય તેવું માણુમ પડે છે. (ખિચારી નિરાધાર બાળા-ઓની મસ્કરી કરવા તથા લાગ કાવે તો કાંકરીયા ઉપર હવા ખાવાને લઇ જવા ફેટલાક શોપીન યુવાનો ચુકે નહીં.) આ વખતે આસરે રાત્રીના સાડાઆઠ વાગ્યાનો સમય થયો હતો તે અરસામાં ચાર પાંચ યુવાન મિત્રોની બનેલી એક છાકટી ટોળી એક હોટલમાં ગઈ. હોટલવાળાને રીખડ, પુરી, જાણ્યાં, ચાહ, ફેફી, દુધ ને સોડા લાવવાનો હુકમ કરી તેઓએ પોતાની વાત શરૂ કરી.

આ ટોળીમાં સૌથી અગ્રેસર ગણાતા યુવાન તરફ આપ દ્રષ્ટિ નાંખશે તો સહેજ માણુમ પડશે કે તે કોઇ જુહસ્થનેા પુત્ર હોય તેવું લાગતું હતું; ને બીજાઓ તો જાણે મક્ક-તીઆ લાઈબ્રેરી હોય તેવો લાસ થતો હતો. આ વખતે માખણીઆ દલાલમાંના એકે પોતાની વાત શરૂ કરી.

ધુર્તલાલ (પોતાના અગ્રેસર સાથું જોઇ)—કેમ મિત્ર લાલ, આજનો દિવસ ક્ષણેજ આનંદી છે. કારણ કે આજ આપણે તે માશુકતું મન મેળવવા સાગ્યશાળી થઈશું.

લાલ—પ્યારા મિત્રો, આ કામ બહુ સાવચેતીથી લેવાતું છે, તમે અહીં વાત કરતાં અચકાતા નથી પણ જો આપણી વાત કોઇ જાણશે તો આપણો પાપનો ઘડો ફુટી જશે માટે લાંબી ઢુઢી જવા દઇ આવેલા ભાણામાંની હાજરી લેા.

કામીલાલ (ખાતાં ખાતાં બોલે છે)—વાહરે મુંદરી વાહ! બ્યારથી મેં તને જોઇ છે ત્યારથી માફ મન આકુળ વ્યાકુળ થઈ ગયું છે. તારી લટકાળી આંખ, તારું બોલ-વાતું આતુર્ય, તારૂં લાવણ્ય ને તારાં ચંચળ નયન બાણરૂપ કટાક્ષે મને ક્ષણેજ કાયલ કરી નાંખ્યા છે પણ પ્યારા મિત્ર, તે મારી દીલજાન માશુક મને ક્યારે મળશે ?

લાલ—ભાઈએ, ચિત્ત ન કરો. ઉતાવળે અંબા પા-
કતા નથી. બધારથી તે મારી દુકાને રેન્સી થાળીનું કપડું
લેવા આવી હતી, ત્યારથી મારે તેના અન્યાયને મનાપ
થયો. વાતવાતમાં તો તેણે મને ધાધલ કરી નાંખ્યો. તેનું
માર વર્ણનું ખીલેલું બંદન, નાણુક મગફળી જેવી પાત-
ળી આંગળીઓ, નાગની રેણુ જેવા ફેરા, દાઝની કળીઓ
જેવી ફાંતની હાર, પરવાળા જેવા હોઠ, ને વાતવાતમાં રે-
કાતાં નયનખાલે મારું મન વિહવળ બનાવી દીધું છે. પ્યા-
રા મિત્રો, આજે નવ વાગે તેની પાળમાં રાત્રા જામણુ છે,
તેથી તે આપણને ત્યાં મળે તેવો સંભવ છે. વળી મારે
ને તેને વાતચિત કરવ નો પ્રસંગ પહેલેથી પડેલો હોવાથી
તે મારી જોડે વાત કરતાં સંકેતો નહીં. મારે મિત્રો,
હવે ઉતાવળ કરો; આપણે ત્યાં જવું બંધન. (આલ્સી
વાત કર્યા પછી તેઓ પોતાની ડીસાંડ આલ્સી રી ચદ-
ડાફીના પ્યાલા પીને, તૈયાર થઈ, ખીલ ચુકાવા, પસા આપી
ચાલતા થયા.) આ વખતે રાત્રીના નવ વાગ્યા હતા. મારે
મિત્રો અરસપરસ વાતો કરતા કરતા પોતાની માથુકના બર
આગળ આવેલા રાત્રી જામણના મથક આગળ આવી
પહોંચ્યા.

લાલ—મિત્રો, તમે પાળ બહાર બેસો. હું કુદિત પ્રકુ-
ક્ષિત કરી મારી માથુકને લાંબા વમર રહેનાર નથી. મારે
સાવધ રહેજો. વળી તમને કહ્યું છું કે જેવો હું સીદી વ-
ગાઈ કે તરતજ તૈયાર રહેવું. આટલું કહી પોતાની સ્ટીક
હલાવતો હલાવતો જવા લાગ્યો. પાળમાં જઈ ગાતી સ્ત્રી-
ઓ ઉપર નજર નાખતો આમ તેમ ફરી પોતાની માથુકને
શોધતો હતો. તેવામાં તેની એક બાજુએ એક સ્ત્રી ઉલેલી
લેના જોવામાં આવી કે તરતજ ઉલો રહી જોડે આવેલી-
મલીમાં જ્યાં પુષ્કળ અંધાર હતું ત્યાં આવવા તેને સૂચના
કરી ચાલતો થયો.

લાલ—આલ્સી માથુક, તું બધારથી મારી દુકાને આવી
ત્યારથી મારું ચિત્ત ચોરી ગયું છે; અને મને એક વારી

પણ એન પડવું નથી. ઘરમાં કે બહાર, મિત્રમંડળમાં કે રમત ગમતમાં, મને ગાઠવું નથી, માટે તારા અધરામૃતવું પાન કરવાને વિહ્વળ થયેલા તારા આશકને શાંત કરે, શાંત કરે.

સ્રી—જ્યારથી આપને જોયા છે ત્યારથી માફ મન પણ ઘણુંજ આકુળ વ્યાકુળ થઈ ગયું છે, માટે પ્યારા આ પની મરજીમાં આવે તેમ કરો. આ દાસી આપને તાબે થવાને તૈયાર છે.

લાલ (જરા વિચાર કરી)—પ્યારી ચાલ ત્યારે આપણે કાંકરીયે જઈએ. ગાડી બહારજ ઉતરી છે, તો આપણે ત્યાં આવેલી નગીનાવાડીમાં મોજશોખ મારી થોડી વારમાં પાછા ફરીશું.

સ્રી—વહાલા, આપે જ્યાં લઇ જશે ત્યાં આવવા આ આપની દાસી તૈયારજ છે, પણ આપને જણાવવાનું કે આ રાત્રીજમણ પુરું થયા પહેલાં આપણે અહીં આવવું જોઈએ.

લાલ—તેની તારે ખીલકુલ ચિંતા રાખવી નહીં. આપણે ફક્ત એકજ કલાકમાં અહીં આવી પહોંચીશું.

એમ કહી બન્ને જણ પોળમાંથી બહાર આવ્યાં. જ્યાં લાલના મિત્રો ઉભા હતા ત્યાં આવી લાલે તેમાંનાં એકને ગાડી લાવવા હુકમ કર્યો કે તરતજ તે બે મીનીટમાં ગાડી લઈ આવ્યો. ખીજને કંઈ ખાવાની સારી ચીજો લેવા મોકલ્યા, તે પણ પોતાનો સ્વાર્થ અંદરથી કાઢી લેવા તત્પર જ હતા, જેથી બે મીનીટની અંદર ગાડી તથા ખાવાનું આવી પહોંચ્યું. એક ગાડીમાં લાલ પોતાની માથુક બેઠે બેઠો, તે ખીજમાં તેના સ્વાર્થી મિત્રો બેઠા. ગાડીવાળાને ગાડી કાંકરીયે લઈ જવા હુકમ કર્યો કે તરતજ રીચીરોડ ઉપર થઈ પાંચકુવા આગળથી પસાર થઇ ગાડી કાંકરીયામાં આવેલી નગીનાવાડી આગળ આવી ઉભી રહી.

પ્યારા વાંચકવૃંદાને જણાવવાનું કે જ્યારથી હોંદુસ્થાનમાં પ્રેશનની ફીશીઆરી ચાલુ થયા માંડી છે ત્યારથી આવા કૌતુકો દિનપર દિન વધતાં જાય છે, તેને અંગે હો-

દસો પણ વધતી જાય છે. અનાથારે પોતાનું શબ્દ પ્રેલાવી દીધું છે. પ્રેશનમાં અંજાયેલાં સ્ત્રીપુરુષો પોતાના સગાંવ-હાલાંઓની દરકાર કરતાં નથી, ને જો ભોગભેદ થોક ગોઠ-પીટ કરતાં આવડયું તો જાણે કે હું એક વિદ્વાન છું તેવો ડાળ કરે છે. આ બધું થવાનું કારણ આપણી નબળાઈજ સૂચવે છે આપણા દેશની સ્ત્રીઓના પહેરવેશ તદ્દન નાચકા જેવા થયા છે તેથી તેમને જોનાર યુવાન પુરુષોથી રહી શ-કાવું નથી કે જેથી તેઓ ન કરવાનાં કામો ધારી રસ્તાપર પણ કરવાને ડરતા નથી; તેમાંના કેટલાક તો રાંડ ઉપર કાંકરા નાંખે છે, કેટલાકે હાથના ચાળા કરે છે, ને કેટલાક નયનછા (આંખના) અણસારા મારે છે, પણ તેથી તેઓની નીચ મનોવૃત્તિ વૃદ્ધ થતી નથી પણ ઉલટા દુઃખી થાય છે. ભાઈઓ, આપણી વાર્તામાં ભાગ લેનાર આ આશકમાથુક કોણ હતાં તે જાણવા દરેક વાંચકવૃંદને ઉત્સાહ થતો હશે તો તમને તે માથુક કોણ હતી તે જણાવીશ.

પ્રકરણ ૨ જી.

વૃદ્ધશ્રેડના વિચાર.

શ્રીચીરોડ ઉપર આવેલા એક ઘરમાં મંદમંદ પ્રકાશ આપતો લાઈટ સળગ્યા કરે છે. રાત્રીના ખાર વાગ્યા હોવા-થી સર્વત્ર શાંત દેખાવ છે. રાત્રીએ પોતાની અંધારપિછોડા પૃથ્વી ઉપર પાથરી દીધો છે, તેથી જોડેના માણસ કોણ છે તે જાણવાને દીવાની જરૂર પડે છે આ ઘરની એક ખારીમાં આરામચેર નાંખી એક વૃદ્ધ પુરુષ વિચાર કરતો પડેલો છે.

“અહો દેવ, તેં મારું સર્વસ્વ હરી લીધું, મારી પ્રેમ દારી તોડી નાંખી, મારી સુખદુઃખની સાથીયણ મારી પ્રિય અર્ધાંગના હાય હાય ! ગર્હ મેં અનેક પ્રકારે સંકટો વેડી આ રિક્કિસિક્કિ મેળવી છે. લોહોના કહેવા મુજબ હું નવી સ્ત્રી શું કરું ? હા કહું તો ખરો; પણ મારે ક્યાં પુત્ર

પુત્રો નથી, તેઓ છે જેથી ઘરમાં આરામપૂર્વે કરી કરશેજ-
ના ટંકા હોવા અને પસંદ નથી. પણ મારા ઘરની વ્યવ-
સ્થા કેણું કરશે ? ” આવા વિચારમાંને વિચારમાં શેઠ પો-
તાની આરામચેરમાં નિદ્રાધિન થઇ ગયા. સવાર થયું કે
નિદ્રામાંથી જાગી દાતણ પાણી લાવવા ચાકુને હુકમ કર્યો.
દાતણ પાણી કર્યા પછી શેઠ સ્નાન કર્યું. સેવાપુજા કરી પર-
વારી તેઓ પોતાના દીવાનખાનામાં આવી બેઠા. આ દી-
વાનખાનું જુની કબજી ગાઠવવામાં આવ્યું હતું. તેની આ
જુબાજુની ભીંતો ઉપર સુંદર છબીઓ ટાંગવામાં આવી
હતી ને તેમાં આકાશના ચાર મોઢાં કબાટો ગાઠવવામાં આ-
વ્યાં હતાં તેની એક બાજુ સુંદર જાજમ ઉપર ગાદી ત-
કીયા નાંખી દીધા હતા. બીજી બાજુએ એક સુંદર ટેબલ-
ની આસપાસ ચાર પાંચ ખુરસીઓ ગાઠવી દીધી હતી.
આ વખતે શેઠ પોતાના દીવાનખાનામાં હુકમે ગગડાવતાં
હતા. તેટલામાં ચાકરે આવી સલામ કરીને કહ્યું કે શેઠ દેહ-
જોરે મહારાજ અંદર આવવા માગે છે. થોડીવાર વિચાર કરી
શેઠ બોલ્યા. જાઓ. તેમને મોકલો.

જોર મહારાજે (જેશકૃપણ) કહી, પ્રણામ કરી, શેઠની
સન્મુખ બેઠક દીધી ને પોતાની તમાકુના ડાબડી કાઢી.

શેઠ—કેમ જોર મહારાજ, ખુશી તો ખરાને ગામમાં
તથા ન્યાતમાં શી ખબરો છે ? તથા આ રંકતું ઘર કેમ
પાવન કર્યું છે તે કહેશો ?

મહારાજ (તમાકુનો ટાબોટો વગાડી મુખમાં નાંખતા)
બોલ્યા—શેઠજી, હું આપના પ્રતાપથી ખુશી આનંદમાં છું.
વળી ગામમાં પણ તાલ નામનાર ઇંગ્રેજ સરકારના અફસ
ન્યાયથી સર્વત્ર શાંતિ છે. ન્યાતમાં તો પુછવુંજ શું ?
આખા ગામમાં તે સંપ કરી દીઠા ? કે વળી ન્યાતમાં
સંપ હોય !

શેઠ—જોર મહારાજ આપનું કહેવું ચથાર્થ છે, પણ
ત્યાં શી વાત થાય છે તે કૃપા કરી જણાવશો ?

ગોર—મરીબપરવર, આપની પણ વાતો થાય છે કે શેઠ જેવુંદલાઈ જો નવી નહીં કરે તો તેમની માડી વસે થશે. તેમના છોકરાની વધુ સારી નથી, તેથીજ હવે એ મદમાતા શેઠને ખબર પડશે.

શેઠ—મહારાજ, મારો વિચાર નવી કરી ઘરમાં કંકસ ઘાલવાનો નથી. વળી જો નવી સારી આવે તો ઠીકજ છે નહીં તો આપનાદાની આખરને કલેકે લગાડે.

ગોર—શેઠજી, આપના આપનાદાઓ તો આવો કશો વિચાર કરતા નહોતા. વળી તમારી ઉંમર તો હજી વધારે નથી. સારી નરસી આવે તોએ તમારે શું ? તેના આપની આખર જશે, તેમાં આપજને શું ?

શેઠ—ગોર મહારાજ, આપનું કહેવું ખરું છે પણ ક્ષણમાં તમારા ધ્યાનમાં કંઈ કન્યા છે ?

ગોર—શહેરની કન્યા લાવવામાં તમારો સંસાર મુખી નહીં થાય તેથી જો બહાર ગામની લાવશો તો તમે મુખી થશો. ખર્ચ તો વધારે થશે, પણ શેઠજી હું તો તમારા સન્માને માટે કહું છું.

શેઠ (વિચારમાં પડી) વાર ગોર, હાલમાં તમારી ધ્યાનમાં જે કન્યા હોય તે કહી દો તો સાડું.

ગોર—શેઠજી, મારી કને હાલમાં સોળ વર્ષની એક મુંદર કન્યા છે. વળી રૂપમાં તો રતી જેવી, તમારા ઘરની આખરને લાયક છે, પણ તેનો આપ તો રૂ. ૫૦૦૦)માગે છે.

શેઠ—(હચક ખાઈ) હાય ! હાય ! પાંચ હજાર રૂપીઆ ! ના રે ! આપ તે તો હેમ અપાય ગોરમહારાજ તમે વિચાર તો કરો કે સાળાઓ દીકરીઓને માટી કરી વેચવાનો ધંધો લઈ ને બેઠા છે.

ગોર—શેઠ, આપજ વિચાર કરો કે નવી વધુ પરજીવી છે. વળી આરમાઈક છે. આપ પણ વૃદ્ધ છો તો તેટલા રૂપીઆ તો માગશેજ. તમે ગમે ત્યાં કરશો તોપણ તેમાંથી

એક દમડી પણ ઓછી બેસશે નહિ. શેઠજી, તમારે માનવું હોય તો માનો નહીં તો આ રહ્યું.

શેઠ (ગોરના બે પરવાલથી રાખેલા સાંભળી બોલ્યા)
મહારાજ, એટલા બધા રૂપિયા તો કેમ અપાય, ગમે તેમ કરી કંઈ આણું તો કરો ?

ગોર—શેઠ પરણ્યા એ તો તમે નવી ! જોયું તમારું પાણી, એટલા રૂપિયાર્થી તમે મરવા પડ્યા તો નવી તો મોજશોખ મારવા આવશે. મોજશોખ તમે શું પુરો કરશો ?

શેઠને ગોરનાં વેણુ હાડાહાડ વાગ્યાં પણ ગરજ બિચારી આપડીની પેઠે શેઠે કહ્યું. સાડું મહારાજ, જાઓ લગ્ન કરો. હું ખુશી છું. વળી તંબોને પણ શિરપાવ આપીશું. આથી ગોર મહારાજ ખુશ ખુશ થઈ ગયા ને શેઠની વાહ વાહ બોલતા બોલતા ચાલ્યા ગયા.

પ્રકરણ ૩ જી

વૃદ્ધ શેઠનાં લગ્ન.

રાતના નવ વાગ્યાનો સમય થયો હતો. રીચીરોડ ઉપર આવેલા મકાન આગળ ઢોલ, ત્રાંસા, નગારાં ને વાજાનો સૂર નીકળતો હતો, માટે વાંચકવૃંદ તે વાજાં સાંભળીને માટે વાગે છે તે જોવાને ચાલે. આપણે જઈએ. ખનતી ઉતાવળથી આપણે ત્યાં પહોંચ્યું; નહીં તો આપણે તેનાથી અજાણ્યા રહીશું આ વખતે ચારે બાજુએ ઘોર અંધારું ઘાટ રહ્યું છે પણ અહિં તો ગ્યાસના લાઇટથી, તથા માણસોની ઠઠથી ને લગ્નની ધામધુમથી જાણે અત્યારે પણ દિવસ હોય તેવો ભાસ થતો હતો. એક માણસને પૂછવાથી માલુમ પડ્યું કે અહીં રહેનાર શેઠ જેઠાલાલનાં શુભ લગ્ન આજે છે જેથી આ નાટ થાય છે. વરઘોડો ચઢાવવામાં આવ્યો. વરરાજા વૃદ્ધ હોવા છતાં ઘોડા ઉપર આવી બેઠા, ને થોડીવારમાં વરઘોડો ધુમધુમ કરતો ચોટામાં ફરી

પાનાભાઈથી વાડીમાં ઉતર્યો જે ઠકાણે કન્યાને તેના પિતાની તરફથી લાવવામાં આવી હતી. અહીં કન્યાના બાપે પરજાવવાની જોઈતી સામગ્રી તૈયાર કરી હતી. વાંસની ચોરી બાંધી તેમાં (યુગલ) જોડાને છેડા બાંધી પરજાવવા બેસાર્યું કે કેટલાક મરકરીમાં કહેવા લાગ્યા કે આ છોડીને આ વૃદ્ધ બાપ થાય તેવું જોડું લાગે છે, અને ત્યાં આવેલા કેટલાક “વરની દીવી ને વૃદ્ધની બાચડી તે તો પારકાને વારસે છે.” તેવું પણ બેઘડક કહેવા લાગ્યા. મહારાજ મંત્રના ઉચ્ચાર કરવા લાગ્યા કે મંગળ શ્રેય શ્રવણ એ બેને ઉભા કરવામાં આવ્યા. શેઠ તો વૃદ્ધ ને વળી આખા દિવસના થાકેલા હોવાથી તે બે ત્રણ વખત ચોરીમાં પડી ગયા જેથી ત્યાં પુષ્કળ હસાહસ ચાલી રહી આમ થોડીવાર ચાલ્યા પછી વરકન્યાને પરજાવી દીધાં. રાત્રીના સાડાચાર વાગે કન્યાના બાપે કન્યાને તેને સાસરે મોકલી. આ નવી આવેલી શેઠાણીને તેના આડોશી પાડોશી નવીજ કહીને બોલાવતા, જેથી આપણે પણ તેને નવીના નામથીજ ઓળખીશું. આ શેઠાણી સાહેબ પહેલાં તો ઠીક ચાલ્યાં પણ જ્યારે તેણે તેના વૃદ્ધ પતિની રિદ્ધિ-સિદ્ધિ જોઈ ત્યારે તો તેના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. પણ જ્યારે તે પોતાના શયનગૃહમાં દાખલ થઈ ત્યારે તેના બળાપાનો પાર રહ્યો નહીં.

આપણી વાંતાની નાયકા નવી પોતાની કચ્છા તૃપ્ત કરવાને માટે પોતાના પતિના શયનગૃહનાં પહલ વહેલી દાખલ થઈ ત્યારે ત્યાંનો વહિવટ દેખી ઘણીજ ખુશી થઈ. આસપાસ રંગબેરંગી છબીઓ જ્યાં ત્યાં સુદર લાકટ. તથા ત્યાં આવેલા, છત્ર પલંગ જોઈ પોતે એક પેસાદાર શેઠની નવી ગૃહિણી થઈ છે તે જાણી તેના આનંદનો પાર રહ્યો નહીં વળી જ્યારે તે પલંગ ઉપર સુતેલા પોતાના સ્વામીની કને જઈ ઉભી રહી ત્યારે તેણે એક મોટો નિઃશ્વાસ નાંખ્યો. ને થોડીવારમાં મુર્છા ખાઈ પલંગ ઉપર પડી. શેઠ પથારીમાંથી બેઠા થયા ત્યારે તેમણે તો હાહાકર

કરી મુકયો. જેથી તાબડતોબ ઘરનાં વધાં માણસો તથા આડોશી પાડોશી લોગા ઘઈ ગયા ને શેઠની નવીને બરો-બર પલંગ ઉપર સુવાડ્યા બાદ શેઠ એક નોકરને ડોકટરને બોલાવી લાવવા હુકમ કર્યો, બીજાને ઠંડા ઉપચારો કરવા-ને કહ્યું, ત્રીજાને પંખો ઉઠાવવા ફરમાવ્યું ને શેઠ પોતાની નવીનો હાથ હાથમાં લઈ નાડ તપાસવા બેઠા. આ વખતે નવીની નાડ પુર બેસમાં ચાલતી હતી. છાતી ધડક ધડક થતી હતી ને તાવ પુષ્કળ જોરથી શરીરમાં ભરાયો અને થોડીવારમાં તો ડોકટર સાહેબ આવી પહોંચ્યા કે તેણીએ એક કારમી ચીરા પાડી. ડાક્ટર સાહેબ તેનો ખતોભાવ સમજી ગયા. વળી આને જોવાથી વધારે હેરાન થશે તેથી વિપરીત પ રિજામ આવશે એમ ધારી નોકરોને રૂમ બહાર જવાને ફરમાવ્યું, ને પોતે શેઠને નિચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા:—

ડોક્ટર--શેઠજી, તમારા જેવા વૃદ્ધ ઠાઠાં મળી ગએલા પતિને જોઈ આ તમારી મુંઢરી મુઝા પામી છે. બીચારી ગરીબ બાળાનો જન્મરો વ્યથ ગુમાવ્યો છે. એ બીચારી બાળાએ જ્યારે તમને અતિ નિંદ્રામાં ઘેરાએલા જોયા ત્યારે તેણે એક કારમી ચીસ પાડી છે ને હવે તો તેને શેઠજી કાઢી કુવાન જોડે નાજરોખ નાની મારવા દો તો આ તમારી પેસાની આજીવણી પુતળી થોડીજવારમાં મરજીને શરણ થશે. આટલું કહી ડોક્ટર દવા આપી ચાલતા થયા. થોડીવારમાં તો નવી શુદ્ધિમાં આવી. પોતાની આસપાસ માણસો ભ-મણેલા જોઈ તે બોલી શામાટે મને પૂછ્યો છે? જાઓ, ગાંધ્યા જાઓ. મારે શેઠજી કામ નથી. આમ કહી પાછી ઊંચી ગઈ, આવી રીતે રાત્રે નો વખત શેઠ વિંતામાંને વિંતામાં પસાર કર્યો સવારમાં નવી પણ શુદ્ધિમાં આવી. તેણે ગણ્યું કે મારા અંધમ પિતાએ પેસાની લાલચે મને આ વૃદ્ધ પતિ જોડે પરણાવી છે. અર ત્યાંજાન નિચ મા બપોતે હજારવાર નિકાર દેા. પોતાની ગાય જેવી અનાથ દીકરીને જે માણસે પાળીપેપી ઉછેરી ઢોટી કરી અને આંતે કસાઈને હાથે સોંપે છે ને મીઠગ બાધે છે તેવા નિચ અંધમી માખાંપોને શત્રુ ઢોટી નિકાર છે! હવે શું કરે?

વાળીઆ આશ્વજનું પરજેતર નાતરીઆ નાના પરજેતર
જેવું નથી તેથી સારા આચારને બદલે નીચા અનચારો
આચરતાં પોતાનાં માઆપની તથા સમગ્રની આમર અથ.
પણ નવી તે અનાચારમાં ખુશી હતી તે આરા વહાલા
ચાંચક બાણી લેશો.

હવે નવી એક તરફથી ઘરના દરેક કામોમાં કાબેલ
રહેતી હતી. શેઠ પણ આવા નવીના કૃત્યથી દીલગીરી
થવા હતા જેથી નવીને કોઈ કંઈ કહી શકતું નહોતું. ધીમે
ધીમે નવીએ પોતાનો અમલ સર્વ માણસો ઉપર એવો તો
ચલાવ્યો કે નવીના સાચું કોઈ કંઈ કહી શકે નહોતું. નવી-
એ પોતાના પતિની સાથે લડીને પોતાના આરમાઈ છાકરા-
ને પણ ઘર બહાર કઢાવ્યો, ને હવે તે લે પોતાના મકાન-
ની અંદર એકલી મહાલવા લાગી. પોતાનો કામગર સ-
હન નહોતું થવાથી તેણે અનેક યુવાનોને સપડાવ્યા હતા.
તેઓ સુંદર બદન જોઈ મોહિત થતા ને પોતાની નીચ વૃ-
ત્તિઓ કોઈ પણ ગુપ્ત ઠેકાણે ઉતારતા આપણી વાર્તાના
પહેલા પ્રકરણમાં રીચીરોડની સાક ઉપરથી લાલની જોડે
કાંકરીઅ જનાર સ્ત્રી બીજી કોઈ પણ આપણા જે-
વંદશોની આ નીજ હતી. તે પોતે પોતાના પતિની
બિલકુલ દરકાર કરતી નહોતી. વૃદ્ધ શેઠ પણ આંખ આડાકાન
કરતા હતા ને પોતાની નવીના આ કૃત્યથી તેમને પસ્તાવો
થતો. હવે આપણે આપણી વાર્તાના મુળ ભાગ ઉપર આ-
વીએ. તેઓ એટલે નવી ને લાલ વગેરેની ગાડી કાંકરીઆ
આગળ નગીનાગાડીમાં આવી પહોંચ્યા બાદ ગાડીમાંથી
ઉતરી લાલ પોતાની માથુકતો હાથ ઝાલી બગમાં ફરવા
લાગ્યો. પોતાના મફતીયા દોસ્તોને વિદાય કર્યા; નિવૃત્તિથી
તેઓ જાત જાતના કૃત્યો વિજૃતાં તથા આગનો અપૂર્વ આ-
નંદ ભોગવતાં પોતાની વૃત્તિઓને તાબે થવા ગુપ્ત જગા
શોધતાં હતાં તેમાં એક મોટું વૃદ્ધ તેમના જેવામાં આ
બુ. અંધારી રાત્રી હોવાથી અહીં ઠીક પડશે એમ કહી
બંને એ વૃક્ષ નીચે બેઠાં બેસી ખાવાનું લાવ્યા હતા. તે બા

વામાંથી હાવભાવ કરતાં કટાક્ષમાણ એક બીજા ઉપર નાંખતા. ખામ રહ્યા બાદ પોતાની નીચ વૃત્તિમાં ગુલતાન થઇ કામજવરને શાંત પાડ્યા બાદ વખત ઘણો થઇ ગયો છે માટે હવે તો જલદી જવું જોઇએ તેમ ધારી રાત્રીના સાડાચ-ગીઆર વાગે આ આશુક માશુક પોતાની ગાડી જ્યાં ઉભી રાખી હતી ત્યાં ગયાં. ગાડીમાં બેસી ગાડીને ચલાવવા હુકમ કર્યો કે ગાડીવાળાએ ગાડી મારી મુકી. બરોબર બારને શુભારે રીચીરોડ ઉપર ઉતરી પડ્યાં. પોતાનું ઘર નજીક છે એમ કહી નવી પોતાના મકાન તરફ ગઈ ને કહે-તી ગઇ કે ફરી મળજો.

આ વખતે શેઠ વિચાર કરતા એક ખુરશી ઉપર પડેલા હતા તેમનાં કાયાં મળી ગયેલાં હોવાથી તથા નાકમાંથી વૃદ્ધાવસ્થાને સાધે પાણી નીકળતું હોવાથી તેમનો અહેસાસ જોઇ નવીને ઘણી દયા આવી. પોતાનો સ્વામી દુઃખી છે તે જોઇ તે બોલી શું તમે હજી જાગા છો.

શેઠ—વહાલી, અત્યાર સુધી તું ક્યાં ગઈ હતી ? આથી આપણા ઘરની આખર નહીં રહે માટે હવે તું સુઘરે તો સારું, નહીં તો મારી સાત પેઢીનું નામ બોળીશ.

નવી (શેઠનાં આવાં વેણ સાંભળી જે સ્વામી ઉપર દયા આવી હતી તેજ સ્વામીને)—તમે મને કોણ પુછનાર છો ? તેમ સિંહણ પેડે બોલી ઉઠી.

શેઠ—હશે, મારા ભાગ્યનો દોષ, તેમાં તને શું કહું ? મારો વિચાર ફરી પરણવાનો હતોજ નહીં પણ ભાવિ પ્રબળ છે તે બિંધ્યા થતું નથી.

નવી—ત્યારે મારો આપ ક્યાં તમોને જોળા પાઘડી કરવા આવ્યો હતો ? તમારે ગરજ હતી તેથી આ ગોરીના રૂપીઆ પાંચ હજાર ખરચી લાવ્યા હતા. હશે. ખેર મારું નસીબ ફુટેલું કે તમારા જેવા ડોકરા પતિ મને મળ્યા તેના કરતાં મને ઝેર દહ મારી નાંખી હોત તો મારે આ દુઃખ વેઠવું પડત નહીં.

શેઠે જાણ્યું કે નવીનો મીજાજ હૃદયી જાહે ગયો છે

ત્યારે પાતાની પાસે બેસાડી તેને બે વચન કહેવા લાગ્યો કે એ તો હું બહુ ધું કે તું જુકું નહીં બોલે પણ બોલ બોલ મારા સમ તું ક્યાં ગમ હતી ?

નવી ગમે તેટલી પણ કપડી નહતી જેથી બેબેબાવે તેણે કહ્યું કે હું તો રાત્રી જામણનું નામ ૧૫ મં. રીએ ગઈ હતી. આટલું બોલી હવે મને ઊંઘ આવે છે એવું કહી નિદ્રા લેવા બિછાનાપર સુઈ ગઈ ને ધણીધણીઆણી જોડે મેંબવા લાગ્યાં.

પ્રકરણ ૪ થું.

લાલ કોણ ?

રાજનગરમાં આવેલી હરમાન ગલીને નાકે મગન-લાલ કરીને એક શેઠ રહેતા. તેમનો લાલ એકનો એક પ્રિય છોકરો હતો. નાનપણથી પાતાનો એકજ દીકરો હતો તેથી તેના માખાપ તેને કંઈપણ શિખામણ આપતાં નહીં. વળી તેને નાનપણથી સારૂ ખવરાવવાની તથા સારી રીતે મિજ શોખ મારવાની ટેવ પડી હતી. જ્યારે તે સાત વર્ષના થયો ત્યારે તેને ગામઠી નિશાળમાં મુકવામાં આવ્યો. ત્યાં પણ તે નિશાળના છોકરાઓ જોડે લડે ને નિશાળના મા-રતરને ગાળો દઈ નાશી આવતો, પણ તે હુશીઆર હોવાથી ભણવામાં સૌથી પહેલો નંબર રાખતો. તે ગામઠી નિશાળમાં આંક સારા શીખ્યો ને ત્યાર પછી મ્યુનિસિપાલ્ટીની નિશાળમાં દાખલ થયો, ત્યાં ચાર પાંચ થોપડી ભણ્યો પછી તેણે નિશાળ છોડી દીધી, તેના બાપે ઘણું સમજાવ્યું છતાં તેણે નિશાળે જવા ચોખ્ખી ના પાડી, પાતાની કાપડની દુકાન જે માણેકથોકમાં આવેલી હતી ત્યાં પાતાની જોડે દરરોજ લઈ જતા. અત્યાર સુધી લાલની કને પૈસા મેળવવાનું સાધન હતું નહીં જેથી પાતાના પિતા જે વાપરવા આપતા તેજ પોતે ઉઘાવતો હતો. આ વખતે

તેની ઉમર શોદ વર્ષની ૩૪ હતી એટલે ધીમે ધીમે તેણે કાપડની દુકાનના વકરામાંથી રકમો ઉઠાવવા માંડી. તેને તેનાથી પોતાને મનમાનતા દોસ્તદારો મળી આવ્યા. કારણ કે “દામ કરે કામ ને લુંડી કરે સલામ.” તેવી રીતે હાલનાં બધા મિત્રો પૈસાના સગાજ હોય છે. આથી લાલે પોતાના મિત્રોની ટોળીનું નામ ‘મિત્રમંડળ’ આપ્યું. આ મિત્રમંડળનો ધંધો ધમધોકાર ચાલતો હતો. તે ધંધામાં પૈસાબધા લાલના વપરાતા છતાં પણ તેમાંના નફાનો ભાગ તો બધા લેતા હતા, તેઓ સાથે સાંજે ફરવા જાય, રાત્રે વિશીમાં જાય, ને હોટલમાં જઈ મનગમતો ખોરાક લઈ બિચારી બાળાઓને સપડાવવા પ્રયત્નો રચે. તેઓએ પોતાનું મકાન મસકની મારકીટ કને આવેલી પારસી ગલીમાં રાખેલું હતું ને ત્યાં પોતાનાં નીચ કામો કરતા હતા. આથી તે મિત્રમંડળમાં દિન પરદિન સારો વધારો થતો હતો. આપણી વાર્તાની નાયિકા નવીને લાલે પોતાની દુકાનેથીજ સારો સારો માલ આપ્યો હતો ને તે વખતે કોઈ ન જાણે તેવી રીતે અમુક ઠેકાણે આવવાનો પણ ઠરાવ કર્યો હતો, તે ઠરાવ પ્રમાણે આપણે જોયું કે તેઓ કાંકરીએ નગીના વાડીમાં ફરી આવ્યાં. લાલને હજી સુધી કંઈ મળી નહોતી કારણકે તેણે પોતાનું નામ ઘણીજ પ્રખ્યાતિમાં મુકેલું હતું ! જેથી ન્યાતવાળાઓ તેને કંઈ દેતા આંચકા ખાતા હતા. લાલ દિન પરદિન તદ્દન ખરાબ થવા લાગ્યો. પોતાના માખાપ ગમે તેવી શિખામણ આપે તેને માન્ય નહીં કરતાં એ પરવાહથી વરતવા લાગ્યો. તેનો નાનપણનો સારો મિત્ર જે કુન્દનલાલ હતો તેણે તેને ઘણી વખત કહ્યું છતાં જ્યારે તેણે માન્યું નહીં ત્યારે લાલનાં સગાં કુન્દનલાલને કહેવા લાગ્યાં એટલે કુન્દનલાલ તેને સુધારવા અથાગ મહેનત કરવા લાગ્યો. તેણે ધાર્યું કે આતો અત્યારે મદોન્મત હાથીની પેઠે કુદે છે તેથી જેમ હાથી ઉપર અંકુશ મારતાં ઠેકાણે આવે છે તેણે કાંઈક થશે તોજ તે સુધરશે. આવો વિચાર કરી તેણે પોતાના સારા મિત્રને લેગા કરી તેમાં લાલને પણ આવવા જણાવ્યું પણ લાલ આવેજ નહીં.

એક દિવસ લાલે ઠરાવેલા વાચકા પ્રમાણે નવી પોતાના પતિની રંગ લાલ નીચે ઉતરીને પોતાના ચારની વાટ ભેટી રીચીગઠ ઉપર આવેલા મકાન આગળ આવીને ઉભી રહી તેટલામાં લાલ તેના દુરાચારી મિત્રો સહિત આવી પહોંચ્યા કે તરતજ તે તેની ભેડે આવવા .તૈયાર થઈ ને પોતે ગાડી કરી લાવવા લાલને જણાવ્યું. લાલે ગાડી લાવવા હુકમ કર્યો કે તરતજ ગાડી આવી પહોંચી. ગાડીમાં બેસી તેઓ પોતાના રાખેલા મકાને જવા નીકળ્યાં.

પ્રકરણ ૫ મું.

આશુક માશુકનો પ્યાર.

બા. મકાન પાનડોરના નાકે આવેલાં મકાનોમાંનું એક હતું. મકાનની બહાર એક લાઈટ મુકવામાં આવી હતી તથા મકાનના ઓડના ઉપર એક ઘરડી સી બેઠેલી હતી. મકાન આવ્યું કે તરતજ ગાડીવાળાએ ગાડી ઉભી રાખી અને તેમાંથી યુવાન સો પુરૂષ કુપાતાં કુપાતાં તે મકાનની અંદર પુસવાને આમતેમ બેવા લાગ્યાં. અહીં આગળ બેઠેલી ઘરડી સી આ મકાનની માલિક હોય એમ લાગતું હતું. ગાડી આવી પહોંચી કે તરતજ તે ડાશી ઘરમાં અંત ને નવાં આવેલાં યુવાન સ્ત્રીપુરૂષનાં ભેટાંને માન આપી બોલી “આમરે સામ અહીં પધારી અને આભારી કરી છ આ આપની દાસી આપનો એકે એક બોલ ઉપાડી લેશે, બોલો આપ ઉપર પધારશો કે ?” એમ કહી આગળ ડાશી તેની પાછળ તે યુવાન પુરૂષ ને તેની પાછળ તે સ્ત્રી એમ ત્રણે જણ એક પછી એક ઉપર ચડ્યાં. આ માળમાં સુંદર લાઈટ બગેરો હતો, જેનું અજવાળું આસપાસ ફરી વળતું હતું. ૧થી ભીંતો આસ વિલાપતી રંગ-થી રંગવ.માં આવી હતી. બારીઓ ઉપર રેન્સી ચીત્રેલા મય જડી લીધા હતા હતા આવવાને મટે વચ્ચમાં પંખો રાખ્યો હતો. જ્યાર અંદર માણસો દાખલ થતા કે તરતજ

પંખો ખેંચનાર માણસ પોતાનું કામ કરતો. તેને માળની બહાર નાની ઓરડીમાં બેસાડવામાં આવતો. આસપાસ સુંદર મનને હરણ કરનારી છબીઓ ટાંગી દીધી હતી, જે આ ઘરને માફક આવે તેવીજ હતી. કોઇ છબીમાં અર્ધ નમ્મ સ્ત્રી પુરુષોનાં જોડાં હાથ વિનોદ કરતા હોય તેવું દેખાતું તો કુલકમાં એક બીજનો હાથ હાથ મેળવી બાગમાં ફરતાં હોય તેવો ભાસ થતો હતો. કોઇ ઠેકાણે એક બીજાં ચુંબન કરતાં હોય તેવો દેખાવ જોવામાં આવતો. આ બધી છબીઓ ટાંગવાનું કારણ સજ્જન માણસો તો તરતજ વિચારી લેશે જેથી લખવાની લેખક ઇચ્છા ધરાવતો નથી. આ માળમાં એક બાજુએ એક ગોળ આરસનું ટેબલ ગોઠવવામાં આવ્યું હતું, જેની આસપાસ પાંચ છ ખુરસીઓ ગોઠવવામાં આવી હતી. ટેબલ ઉપર પાનની પેટી, જીડીઓની રકાબા ને ફાફા સીસા ગોઠવેલા હતા; જેને ત્યાં આવનાર શોખીન યુવાન જોડાં ઇન્સાફ આપતાં. આપણી વાતાનાં આશુકમાશુક પણ તે સ્થળે આવેલાં છે, તે ન વાંચકવૃદ્ધ સારી રીતે જાણીતા હોવા જોઈએ. તેઓએ અંદર આવી બેઠક લીધી કે તરતજ તે ઘરની ડાહી બહાર ચાલી ગઇ. હવે તેઓ ખંતે જણાં તે દિવાનખાનામાં એકલાં પછાં કે લાલે ટેબલ ઉપર પડેલા એક ફાફા રીશો હાથમાં લઇ તેમાંથી બે ગ્લાસમાં કાઢ્યો ને પોતાને હાથે પોતાની માશુકને એક આપવા માંડ્યો.

માશુક—વહાલા ! મેં મારી આખી જીંદગીપર્યંત આ પદાર્થ વાપર્યો નથી. (લાલે વિચાર કર્યો કે તે નહીં પીયે તો મારાથી પીવાશે નહીં.)

લાલ—બહાલી ! આ પદાર્થ જેવી મળ બીજા કોઈ પદાર્થમાં નથી. મોટા મોટા ઉમરાવલોકો પણ મોટી મોટી મીજબાનીઓનાં પહેલાં આનોજ ઉપયોગ કરે છે. વળી તેની મળ તો ઓરજ છે બહાલી !

‘જરને નહીં લીયા શરાબ, ઇસ્કી જીંદગી હે ખરાબ,

તેણું મહાત્માઓએ વર્ણવ્યું છે મારે મારી જ્ઞાતી મા-
શુક, મારો હાથ પાછો ન કાઢતાં આ તું શ્રુણુ કર.

માશુક—જ્ઞાતી! આપ કહો છો તે વાત સાચી હશે; પણ મેં મારી આટલી ઉમરમાં આ ચીજને જોઈ નથી તે અજાણી ચીજ હું કદી પણ પીતી નથી ને જો તમારા કહેવા પ્રમાણે તે દારૂ હોય તો મારે તો તે ન લેવો જોઈએ પ્યારા, આપણું શાસ્ત્ર પણ મદીરા પીવા ના કહે છે. લોકોમાં પણ આપણી હાંસી અને ફજેતી થશે. તો હવે કહો જ્ઞાતી, હું કેવી રીતે લઈ શકું? માફ કરો પ્યારા, મદારાથી એ નહીં પીવાય.

લાલ—જ્ઞાતી, હવે આ તારું ટાયલું જવા દઈ તારા મેમના બૂખ્યા પ્રાણને વધારે ન તલસાવ, ન સતાવ અને મારી માશુક, આનો સ્વાદ ચાખ. હું તને પછીથી કેઈ દિવસ તે લેવાની આનાકાની કરીશ નહીં. આટલું આ તારા જ્ઞાતી લાલનું વચન રાખ ને પ્યાલો શ્રુણુ કર.

(જ્યારે નવીએ જાણ્યું કે આની હઠ તે કેમ પણ રીતે છોડે તેમ નથી ને પ્યાલો લીધા સિવાય ચાલે તેમ નથી ત્યારે તે બોલી.)

નવી—જ્ઞાતી, આપની જ્ઞાતી દારૂ આપના હાથ પાછો કાઢવાને શક્તિમાન નથી, જેથી આ પ્યાલો શ્રુણુ કરે છે આ ઠેકાણે ગમે તેવો બીજો ચમરખંધી હોત તોપણ હું લેત નહીં. (એમ કહી પ્યાલો હાથમાં લઈ ગટગટાવી જાય છે. ને બીજો ભરેલો પ્યાલો લઈ લાલને આપે છે. લાલ પણ ગટગટાવી જાય છે. તેમ અરસપરસ બંને જણ પ્યાલો ઉપર પ્યાલો ચઢાવવા માંડે છે ને ફાવે તેમ બોલે છે. એમ કરતાં કેફ ખુબ ચઢવાથી નવી બેશુદ્ધ થઈ ખુર-શીમાંથી નીચે પડી જાય છે. થોડીવારમાં લાલ પણ કેફના જોરથી ત્યાં બેશુદ્ધ અવસ્થામાં પડી રહે છે.)

પ્રકરણ ૬ કું.

લાલના સદ્ગુણી મિત્રના વિચારો.

સૂર્યસ્ત થવાનો સમય થયો હતો. આકાશ આથમતા સૂર્યનાં ફિરલોથી લાલધુમ થયેલું 'દેખાતું' હતું; જાણે કે પોતાના મિત્ર સૂર્યની પડતી જોઈને પોતે પણ નરમ થયો હોય નહીં તેમ જો ઉજળ વાયુ દિવસે વાતો હતો તે હુમણું ખડલાઈને મંદ અને શિતલ થઈ દક્ષિણ તરફથી ચારે તરફ સંચાર કરતો હતો. આસપાસ સઘળો પ્રદેશ રમ્ય હતો અને આથમતા સૂર્યના ફિરલું જળમાં જાણે સૃષ્ટિ નહાતી હોય નહીં તેમ આસપાસ બધું સુવર્ણમય બની ગયું હતું. સૂર્યનારાયણ ધીમેધીમે અદૃશ્ય થતા હતા તેથી તેની દિલગીરીથી સર્વ સ્થળે શાંતિ પ્રસરી રહી હતી. પવનનું જોર નરમ પડવાથી ઝાડોની ડાળીઓનો ખડખડાત ઓછો થતો હતો. ગાવાળીઓ પોતાનાં ઢોરોને હાંકતા હાંકતા મામમાં જતા હતા ને પોતાના ઢોરોને આનંદથી ગીત લલકારીને સંભળાવતા હતા. આ ગીત સાંભળી ઢોરો પણ નીચાં મોઢાં કરી ચાલતાં હતાં.

આ વખતે શહેર પાસે આવેલી નદી ઉપરના વિકટોરીઆ ગાર્ડનમાં એક સુંદર બેન્ચ ઉપર એક તરૂણ પુરૂષ કંઈ ઉંડા વિચારમાં હોય તેમ દિગમૂઠ થઈ બેઠેલો હતો. તેને ત્યાં આગળનો શિતળ પવન લેશ પણ અનુકૂળ આવતો નહતો. આ સમયે આ તરૂણ પુરૂષે પોતાની વિચાર-માળામાં ગુંથાઈ આગળને આગળ ચાલવા માંડ્યું. વાંચક-જીવંદ આપણે પણ તેના દુઃખમાં ભાગ લેવા ચાલો જઈએ.

આ તરૂણ પુરૂષે પોતાનો પોષાક ટાપટીપ કરીને પહેર્યો નહતો. એક સુંદર ખમીસ, તેના ઉપર એક હલકા કપડાનું પણ સાફ સફાઈથી સીવેલું જાકીટ ને તેના ઉપર એક ટોટ પહેર્યો હતો. માથે પહેરેલી કેપ (ટોપી) તેના કમળા ભરમ જેવા વાળના ગુચ્છોને શોભા આપતી હતી, પગમાં સાદાં જુટ પહેર્યાં હતાં, ને હાથમાં એક સુંદર

રીક ધારણ કરી હતી. આટલો પાપાક તે તરણના ગૌર
વર્ણ શરીરને અપૂર્વ શોભા આપતો હતો. એકદમ તે તરણે
એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂક્યો ને કંઈ બોલતો હોય તેમ મા-
લમ પાડ્યું.

“હાય ! મિત્ર, મિત્ર, તું છેક દુરાચારી નીકળ્યો.
તે તારા આપદાદાની કીર્તિ ઉપર ને તેમણે મેળવેલી સ-
ફતી ઉપર પાણી ફેરવ્યું. એ તને ઘણી વખત કહ્યું છતાં,
તે માર્ગ ઘણી વખત છોડવા કહેલું છતાં તું છોડતો નથી
ને હવે તો છેકજ અગડી ગયો છે. રાતના બાર બાર વાગ્યા
સુધી રાંડોની સાથે ગણીકાઓના ઘરમાં પડી રહેલું, ત્યાં
જઈ દારૂના શીશા ચડાવવા ને પછી બેભાન અવસ્થામાં
પાછું આવવું એ શું ! ? પણ મિત્રનો આમાં કંઈ દોષ
નથી. તે દોષ તો પેલા લુચ્ચા લપટ સ્વાર્થી મિત્રો કે જે
તેના હાજીહા કરનારા છે તેમનો છે. તેઓ ઝેરી ઉંદરોની
પેડે તેની પાછળ પડ્યા છે. જેમ ઉંદર કુંક મારી પોતાનું
કામ કરે છે તેમ આ ઉંદરો પોતાના માખણીઆ મીઠા
શબ્દોથી તેને કલાવીને પોતાનો સ્વાર્થ સાધી લે છે પણ
ઉંદરનું જેમ ઝેર થકે છે ને આપણને માલુમ પા છે તેવી
રીતે જ્યારે મારા મિત્રને તેના તે લુચ્ચા મિત્રોપી ઉંદરો-
નું ઝેર ચડશે ત્યારેજ તે ઠેકાણે આવશે અને સુધરશે. અરે
તેણે પોતાની આખર ન સાગવ્યોથી તેની ન્યાતવાળાઓ
પણ તેને કન્યા આપતા નથી. કુસંગાર પુત્રે પોતાના આપ
ની આખરને પણ બદો લગાડ્યો છે. હું ત્યાં જઈ છું કે
તેઓ પોતાની ખાનગી મસજત કરતા નથી, ને મારી મ-
શકરી કરી અને ચીડાવે છે એટલુંજ નહીં પણ હું ક્યારે
ઘરમાંથી જઈ તેમ મુજબના બેસી રહે છે. તેઓ આજે
ખાનદારને નાકે આવેલી ગુણકાને ત્યાં દોઢ રીતે લઇને
જવાના છે તેટલી વાત મેં બહાર ઉભે ઉભે સાંભળી હતી
તે રાંડ કઈ હશે ? અને લાગે છે કે તે બીજી દોઢ નહીં
હોય પણ મારા પ્યારા મિત્રન દુરાચારી કંનારી પેલા
જેવંદશોની નવીજ હશે. અહા ! તે નવીએ તો જેવંદ

શેઠની સાતે પેઢીનું નામ કુઆબુ! શેઠને આપણે વર્ષે નવી કરવાનું મન થયું તો તેનાં કડવાં ફળજ તેઓ ચાખે છે. વાંચકવૃંદ! આળકો શાથી બગડે છે તે તો આપ જાણતા હશે. કાં તો લક્ષ્મીના જોરથી, કે કાં તો મોહના પાશથી આળકો બગડે છે. હા! પણ હું હવે શું કરું? મિત્રને ગમે તેમ કરી સુધારવો એ મારો ધર્મ છે. મેં કુન્દનલાલે ચોતાના મિત્ર તરફની ફરજ બજાવી છે તેવું આખા નગરમાં જણાવી દેવું. આમ વિચાર કરી કાંઈ કાંઈ યુક્તિ પ્રયુક્તિ ગોઠવતો વિચારમાં મગ્ન હતો તેટલામાં પાસેના બેન્ચ પર ઘણીજ ગુપચુપ રીતે વાતો થતી હોય તેવો તેને ભાસ થયો. કુન્દનલાલે પોતાના કાન શરવા કરી સાંભળવા માંડ્યું તો કંઈ અવાજ આવતો હોય એમ જણાયું. પોતાને આવતા વિચારોને અટકાવી તે શાંતિથી સાંભળતો હતો.

આ જોડની બેન્ચ ઉપર બે તરૂણ પુરૂષો બેઠા હતા તેઓના શરીરનો દેખાવ ઘઉંવણો હતો. માથે કોલાકેપ પહેરી હતી, તથા પોતાના વાળનાં પાટીયાં તેમણે ઘણીજ સફાઈથી પાડ્યાં હતાં. તે વાળમાં સુગંધીદાર તેલ, કેસમેટીક નાંખી પારકે પૈસે પરમાનંદ કરનાર શું કરવું ખામી મૂકે? દહેરીઆને ઇજ્જતે તેવોજ સુંદર પોષાક આ બે જણે પહેર્યો હતો. કલકત્તાનાં ખમીસ ઉપર રીપકાર્ડના કોટ, ઝીણી કુમારનાં આરીક ધોતીયાં ને રાણી છાપનાં વીલાયતી બુટ, તથા હાથમાં સ્ટીક રાખી હતી. આ તરૂણ પુરૂષોને કુન્દનલાલ સારી રીતે ઓળખતો હોવાથી તેમની વાત ઘણીજ ઇંતેજારીથી સાંભળતો હતો.

પહેલો તરૂણ પુરૂષ—“ભાઈ, આપણી વિધાને ધન્ય છે. લલિતલાલ પાણી કરવામાં આપણી બુદ્ધિ બહુ વિચિત્ર છે. મિત્ર, આજે લાલનો મિત્ર કુન્દનલાલ આપણાં છિદ્રો લાલ આગળ કહેતો હતો પણ બુદ્ધિહીન લાલને તેની કશી ગતાગમ નથી. તે તો પેલી નવીને જોઈને આંખો ભીંત થઈ ગયો છે, આપણને પણ તેને લીધે ખુબ માલપાણી મળે છે તો મિત્ર! આણું હવે બીજી યુક્તિ ર-

ચવાની જરૂર છે. ધીમે ધીમે તેના પૈસા પહાવવાનું કામ કરવું ને લાગ કાઢે તો પૈસા કુન્દનલાલને પણ જીતીઆંનો માર મરાવવો.”

બીએ તરણ—“અરં છે ભાઈ, પણ હવે આપણે બ-
ખત ગુમાવવો જોઈતો નથી કારણ કે ઘણુંજ કામ કરવાનું
છે. હજી લાલ તો પૈસીને ત્યાંજ પડ્યો હતો તો ચાલો
આપણે તેની તપાસ કરીએ.” એમ કહી બંને તરણ પુ-
ર્યો ત્યાંથી નીકળી ગાર્ડનની બહાર આંચા અને ભાઈ-
ની ગાડી કરી પાનકોરને નાકે આવી ઉતરી પડ્યા ને પૈસી
.શાને મકાને જઈ ઉભા રહ્યા.

તરણ પુરવે ડાશીને પુછ્યું—અમારા લાલ હજી ઉપર
છે કે ?

— ડાશીએ કહ્યું—હા છે. શું તમારે તેને મળવું છે ?
તમે કોણ છો ને શામાટે આંચા છો ?

તરણ—અમે તેના જીગરંદોસ્ત છીએ અને તેને વખ-
તસર પેર પહોંચાડવો છે માટે આંચા છીએ.

ડાશી જો તમે જીકું બોલશો તો તમને ઉપર લઈ
જઈ બાંધી મારવામાં આવશે માટે સાચું બોલીઉપરજાઓ

તરણ—અમે જીકું બોલતાજ નથી અમેને તેમની
આમળ જવા દો.

(તેમની વચ્ચેની થતી વાતચીત એક યુવાન પુરૂષ
વેગજેથી સાંભળતો હતો.)

ડાશી—ચાલો ત્યારે મારી સાથે. એમ કહી ડાશી તે
બંને તરણ પુરવેને લઈને ઉપર ગઈ. પૈસો યુવાન બહાર
ઉભો ઉભો આ તમામ ચિકિત્સા જોતો હતો.

બંને જણા જેવું બારણું ઉઘાડી અંદર ગયા તેવુંજ
તેમણે જોયું કે એક બાળુ નવી બેશુદ્ધ હાલતમાં પડેલી
છે ને બીજી બાળુ લાલ પણ તેવીજ દશામાં પડેલો છે.
આથી તેઓ ગાલશ બની ગયા. તેમને શું થયું છે ને
જાણવાની જાણસાથી તેઓ તેમની આગળ ગયા તો તેઓ

એ પુષ્કળ મધપાન કર્યું હોય તેમ જણાયું. તરતજ તેઓ-
 એ ડાશી મારફત એક નોકરને બોલાવી આ બન્ને ઉપર
 પાણી રેડાવ્યું થોડીવારે લાલ શુદ્ધિમાં આવ્યો ને જ્યારે
 તેણે પોતાની માથુકને બેભાન અવસ્થામાં પડેલી જોઈ
 ત્યારે તેના હોશફોશ ઉડી ગયા. એક હાથ મારી તે પાછો
 બેભાન થઈ જમીન ઉપર પડી ગયો. આ દેખાવ બરેબર
 હૃદયભેદક હતો. નવી તો તદ્દન પાણીથી ભીંજાઈ ગઈ હતી
 ને અધનમ હાલતમાં પડેલી હતી. તરતજ તરફામાંનો
 એક રીચીરોડ ઉપરની એક હોટલમાંથી ત્વરાથી બેરફ સોઠા
 લમ્પ આવી. નવીને ત્યાંથી ઉપાડી એક પલંગ ઉપર સુ-
 વાડી ને તેને કપાળે બેરફ ઉપરાઉપરી ઘસવા માંડ્યો. આ-
 રારે જા કલાક પછી અરધી ઊંઘતી ને અરધી જાગતી
 હોય તેમ જણાયું. એક બાજુએ લાલને પણ પલંગ ઉપર
 મુકાડવામાં આવ્યો હતો. અને તેના મગજ ઉપર પણ બેરફ
 એકાદ ને બીજા થોડીવારે તે સહેજ શુદ્ધિમાં આવ્યો
 હોય તેમ જણાયું. આરારે બીજે એકાદ કલાક વીતી ગયા
 પછી બન્ને જણ સજ્જાજ શુદ્ધિમાં આવ્યાં કે તરતજ એક
 વાડી લાવી તેમાં તે બન્નેને બેસાડી બન્ને તરફ પુરવો
 તેમને લઇને ચાલતા થયા. નવીના મકાન આગળ આવ્યા
 ત્યારે આરારે બાર વાગ્યાનો સમય થયો હતો. સર્વે ઠેકાણે
 શાંતિ પ્રસરી રહી હતી. રીચીરોડ ઉપરની ફાઈ દુકાન
 જવદ્દેજ ઉઘાડી હતી ને તેના મંદ પ્રકાશ સહક ઉપર
 ખડો હતો. ચોખીવાળા પોલીસોનો અવાજ સાંભળવામાં
 આવતો હતો. નવીનું ઘર આવતાં ગાડીમાંથી તેને ઉતારી
 તેમાં દાખલ કરીને ગાડી લાલના ઘર તરફ હાંકી. આ
 વખતે પેલો વિક્રિસા જોનાર મુવાન પણ આવી પહોંચ્યો
 ને તે બધો તાલ જોયા કરતો હતો. લાલના ઘર પાસે ગાડી
 આવ્યા બાદ લાલે પોતાના મિત્રોને પોતાની પાસે આજની
 રાત્રી રહેવાને સૂચવ્યું પણ તેમાંના એકે રહ્યા નહીં. કારણ
 કે તેઓ એમ જાણતા હતા કે જો પોત સવારે પ્રકાશથી તે
 આ બધું અમારે માથે આવી પડશે, તેથી લાલને તેના બં

મહાત્મા મુકી તેઓ ચાલતા થયા. જે યુવાન આ સર્વભેદા કરતો હતો તે તેઓના ગયા પછી લાલના મકાનમાં અલમ ઠેકાણે ગયો જ્યાં લાલ એક પલંગ ઉપર વિચાર કરતો પડેલો હતો. લાલે બારણાં ખખખાતો અવાજ સાંભળ્યો કે તરતજ ફેરવે છે એવો પ્રશ્ન પુછ્યો. મિત્ર, હું હું એમ કહી કુન્દનલાલ તરતજ અંદર આવ્યો ને પલંગ આગળ પડેલી આરામચેરમાં પડ્યો.

લાલ—મિત્ર કુન્દનલાલ અત્યારે તું અહીં કેમ આવ્યો?

કુન્દનલાલ—આજે હું બહાર ફરવા ગયો હતો. અહીંથી જતી વખતે આપને મળવા અવાચું જેથી આવતાં તમને મળાયે એમ ધારી આપની ખુશખબર પુછવા આવ્યો છું.

લાલ—બહુ સારું મિત્ર, કેમ હમણાંના જણાતા નથી?

કુન્દનલાલ—હું તો દરરોજ આપને ઘેર આવું છું પણ આપ તો બહાર ગએલા હો છો. જેથી આપના પિતાજી કને થોડીવાર બેસી ચાલ્યો જઈ છું.

લાલ—ત્યારે તો પિતાજીની, બોડે તારે સારો સમાગમ થયો હશે. નહીં વારં !

કુન્દનલાલ—હા, પણ તે તો વૃદ્ધ થયા ને આપણે યુવાન એટલે એમની બોડે તો અદબથી સારી વાત કરવી બેઠાએ. નહીં તો આપણને બેવકુફ ગણી કહાડે.

લાલ—બહુ સારું મિત્ર, ત્યારે આજે તું અહીં મુઠ્ઠા રહે મરજી કે આજે મારું શરીર ઠીક નથી

કુન્દનલાલ—અમે આપના બહાલા મિત્રો આજે કેમ નથી આવ્યા ?

લાલ—આવ્યા તો હતા પણ તેઓ હમણાંજ ચાલી ગયા છે, જે તેઓને મુઠ્ઠા રહેવા કહ્યું, પણ તેઓને ગરમ હોવાથી ના પાડી ચાલ્યા ગયા.

કુન્દનલાલ—શું રોજ તેઓ આપની બોડે મુઠ્ઠા જાય છે ? આજ ચાલ્યા ગયા તેવું મરજી શું ? તેઓ તમારાથી રીસાયા છે ?

લાલ—ના, મિત્ર, રીસાયા તો નથી પણ આજ તો જોલ એવો બન્યો છે કે તેઓને તેમને ઘેર સુધ જવા દેવા માજ કાયદો છે.

કુન્દનલાલ—ત્યારે મારે પણ આપની જોડે સુધ રહેવું જાગળી નથી કારણકે જ્યાંસુધી આપની હકીકત મને મહેફ નહીં કરે ત્યાં સુધી હું કેવી રીતે આપની સાથે રહી શકું ?

લાલ (દારની ધુનમાં સર્વ હકીકત કહે છે)—તે સાંભળી કુન્દનલાલ ખિન્ન થાય છે. લાલે કહ્યું તેથીજ મિત્રનું મારો છે જેથી તને કેઈ કહી શકે એમ નથી.

કુન્દનલાલ—હાય મિત્ર, હજી તું તે દુરાચારી દુષ્ટ નારીને નહીં છોડે ? શું તારા બાપદાદાની આજરને માથે પાણી ફેરવીશ ? મિત્ર, તારે મારે પણ ઘણી જગ્યાએ સાંભળવું પડે છે, તો હવે તું તે લત નહીં મુકી દે એ તો બહુ ખોટું. મારે માન, ભાઈ, હું તો તારા મારેજ કહુ છું. આટલું બોલતાં બોલતાં કુન્દનલાલ ગળગળો થઈ ગયો. તેની આંખમાંથી અશ્રુધારા ચાલવા માંડી, ને પોતાના મિત્રનો હાથ પકડી બોલ્યો— જુલા મિત્ર, તારી આવી નકારી દેવને તું દેશવટો નહીં આપે ? હું તને વધારે શું કહું ? તેં તારું શરીર, આ દેવથીજ બગાડ્યું છે. મિત્ર, માન ને તારું હિત તપાસ.

લાલ—મિત્ર, તારું કહેવું અક્ષરે અક્ષર ખરું છે. તું મારા પોતાના હિત મારેજ શિખામણ આપે છે, પણ મારું મન ઠેકાણે રહેતું નથી. મિત્ર, પિતાજીને કહ્યા કરીએછીએ ને છતાં મને પરજાવતા નથી ને તેથીજ હું આ ધંધો લઈ બેઠો છું. જો તું મને પરજાવી આપવાનું વચન આપતો હોય તો આ મારી દેવો છોડી દેવા હું તૈયાર છું.

મિત્રને આવો સુશીલ ને મદ્યો જાણી કુન્દનલાલને આનંદ થયો ને તે હર્ષસાગરમાં ડુબવા લાગ્યો, તે બોલ્યો મિત્ર સાંભળ, જો તારા પિતાશ્રી આ કામમાં મદદ નહીં કરે તો હું મારાથી બનતી મદદ કરી, તારા પિતાને સમજાવી મારું વચન પાળીશ. આમ કહી વચન આપી બંને મિત્રો સુધ ગયા ને થોડીવારમાં નિર્દાશિન થયા.

પ્રકરણ ૭ મું.

વૃદ્ધશેઠનો નવી પ્રત્યે પ્યાર.

નવી અગ્યાર વાગ્યા સુધી બહારથી આવી નહોતી તેથી વૃદ્ધશેઠ આમતેમ ફેરા મારતો પોતાના રાયનચૂડમાં ફરતો હતો ને વિચાર કરતો હતો કે 'રાંડ હમણાની તેના કયા માટીની જોડે ફરવા જાય છે ? રાંડનો પગ ઘરમાં તો ટકતોજ નથી. દિવસે પોતાની બેનપણીએ જોડે ને રાત્રે પરપુર જોડે તે તેનું કાળું કરમ કરવા જાય છે. હાય ! આ હુઝ હું શી રીતે સહન કરું ? હૈઈદર આના વિચાર કરતાં મને માત આપ કે જેથી મારે જોતુંએ નહીં ને રાત્રુંએ નહીં. પેલા મહારાજના ભરમાવ્યાથી મને કોણ જાણ કયાંથીએ ઉધી મતિ સુઝી કે મેં નવી કરી ? ' આમ કરતાં શેઠ પોતાના પલંગ ઉપર પડ્યો ને થોડીવારમાં નિદ્રા વિન થયો. થોડીવાર થક એટલામાં નવી આવી હળવેથી ગુપચુપ રીતે પોતાના પલંગપર સુઈ રહી અને કોઠના જાણવામાં ન આવે માટે બળતો લેમ્પ હોલવી નાંખ્યો. ઘરમાં કોઈ આવ્યું છે એવું જ્યારે શેઠ જાણ્યું ત્યારે તરતજ અરંધાપરંધા ઉઠી પોતાની પાસે રાખેલી મેચબોક્ષમાંથી કાંડી કાઢી સળગાવી ને લેમ્પ સળગાવીને જુએ છે તો નવીને તેના પલંગમાં સુતેલી દીઠી. આ વખતે તેણી અત્યંત શોભા આપતી હતી, તેના ખીસેલાં નારંગી જેવાં સ્તન તેનું ગોરું બદન, છુટા થયેલા સુંદર અને લાંબા ફેરા તથા તેના ગુલાબી ગાલ, ભલભલાતું [આકર્ષણ કરે તેવાં હતાં. આ જોઈને જે શેઠ તેના ઉપર ગુસ્સે થયા હતા તેજ શેઠ પોતાની આ પ્રિય નાણુક કુમળી કળીનું બદન દેખી દિગ્ભ્રૂક થઈ થયા ને તેના ઉચ્ચતા શરીર ઉપર હાથ ફેરવતા બોદ્યા અહો હું કેટલો મુર્ખ કે મેં આ બિચારી બાળાનો ભવ બગાડ્યો ! હું કેવો કુર થયો કે કુમળું ફૂલ ખીસવવાને બદલે તેને કાંટાથી ભરપૂર વાડમાં તેને ફેંકી દીધું; પણ હાય ! શું કરું ? તેનાં નસીબ યોગે તેણી અહીં આવી.

આ વિચારથી શેઠનું મન પીગળ્યું ને તેને ઉઠાડવા તેમણે પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. શેઠનો કામ જે ઘણા દિવસથી મંદ પડ્યો હતો તે જાગૃત થયો ને તેને ઋતુદાન આપવાનો તેમનો દઢ વિચાર થયો. પોતાને વાસ્તે પોતાનો પતિ આવા વિચાર લાગ્યેજ લાવશે તે મુઘ્ધ નવી જાણતી નહીં હતી. જ્યારે શેઠ તેના ઉપર પોતાનો હાથ ફેરવવા માંડ્યો ત્યારે તે જાગૃતીજ પડી રહી હતી. જ્યારે પોતાના ઉપર પોતાના વૃદ્ધ પતિનો આટલો બધો પ્યાર છે એવું તેના મનમાં આવ્યું કે તરતજ તે બેઠી થઈ, ને પોતાના વૃદ્ધ પતિનો હાથ હાથમાં લેઈ અત્યંત હેતથી તેમના હાથને ચુંબન કર્યું. આથી શેઠ અજાયબી પામ્યા, તરતજ પોતાની બહાલીને પોતાની છાતી સરસી આંખીને જેમ એક નિરાપરાધી માણસ હોય તેમ હળવેથી તેને પુછવા લાગ્યા. “બહાલી તું અત્યારસુધી ક્યાં ગઈ હતી, ને આટલી બધી મોટી કેમ આવી તે સર્વ સાચું કહી દે હું તને કશું કરીશ નહીં.”

નવી—પ્યારા, હું કાંકરીયે ગઈ હતી ને ત્યાંથી પાછા આવતાં ગાડીનો અકસ્માત બન્યો ને ગાડીવાળાના હાથમાં ઘાટો રહેા નહીં ત્યારે નિરૂપાયે ચાલીને આવવું પડ્યું. બહાલા, મારે મોડું તો વધારે થયું પણ મને માફ કરશો.

શેઠ—બહાલી, તારી દરેક બૂલને મારે આ તારો પ્રેમી પતિ ક્યારે તને કંઈ કહે છે? પણ આ તારાં માં શાથી ગંધાય છે? શું તું શાણ્વી થઈને કંઈ પાપકૃત્ય તો કરતી નથી ને?

નવી—મારા બહાલા, શું તમો મારા ઉપર આવી બહેમીલી નજરથી જ લેશો? શું તમારી નવી બદલાવની છે તેમ કહેવા માગો છો? બહાલા મારાથી તો ઘરમાં બેસી શકાતું નથી. જો હું એક ઇંગ્લેન્ડ ભણેલા ને સુધારાવાળાના ઘરમાં જવા લાગ્યશાળી થઈ હોત તો કેવું સાફ થાત જાણી મારાથી સ્વતંત્ર રીતે હરીફરી શકાત! આમ કહીને તેણે દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂક્યો.

આથી શેઠનું મન દુખાવા લાગ્યું ને પોતાની બહાલીને
પોતે કહેલાં વેણ ખોરાં લાગ્યાં હોય તેવું તેમને લાગ્યું ને
આ વખતે તે તેની માફી પણ માગી લેત પણ કંઈ વિચાર
આવવાથી બોલ્યો.

શેઠ—મારી બહાલી, એ તો હું તારું પારખું ભેતો
હતો. હું તને કયે દહાડે બહાર ફરવા જવાની ના કહુંકું?
જે કે હું તો બહાર ફરવા જતો નથી પણ તારે માટે તો
ખાસ પરવાનગી આપી છે. હું તો એમજ સમજી છું કે
તું મારી બહાલી કોઈથી ચળિત થાય એમ નથી. તું તારે
ખુશીથી ફર, ફાવે તે કર, પણ મારી તથા તારા આપની
આબરૂને બરો લાગે તેવું કામ કરીશ નહીં.

નવી—બહાલ, માફા જીવમાં જીવ છે ત્યાંસુધી હું
એવું નીચ કૃત્ય કરનારી નથી. જે કે મારા સ્વાર્થી મા
આપે પૈસાથી લોભાઈ જઈ આપ જેવા વૃદ્ધ પતિ જોડેમાફ
સમ કર્યું છે તોપણ હું આપને પરમેશ્વરરૂપજ સમજી છું,
છતાં આપ જીવું સમજે તો પછી આપની આ દાસીનાં
લાગ્ય ! આટલું બોલી તે રડી પડી ને પોતાના ધારા પ-
તિના ખોળામાં માથું મૂકી સુઈ રહી.

તેની આવી ચેષ્ટાથી તો વૃદ્ધ શેઠનો પ્રેમ વધારેવધતો
ગયો પણ તે બિચારા મૂઠને સ્ત્રીચરિત્રની ક્યાંથી ખમરપડે?
શેઠ તો પોતાની સ્ત્રી એક પતિપરાયણ સાધ્વી સ્ત્રી છે એમ
ધારી લીધું ને તેને કંઈ પણ ખાખતનું આજીવન આવવા
દેવું તેવો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો. આમ હાસ્ય વિનોદમાં બંને
જણાંએ રાત્રી વ્યતિત કરી. પ્રભાતમાં સાત વાગે તે વ્યા-
નંદમય લાગણીમાંજ ઉઠ્યા.

પ્રકરણ ૮ મું.

સાચા સ્નેહીની ક્ષેત્ર.

સવારના ચાર વાગ્યા હતા. શહેરમાં જરા જરા લો-
કોની અવર જવર થવા માંડી હતી. વાયુ મંદ મંદ થઈ
વાતો હતો. પક્ષીઓના સ્વર કાને પડવાથી નિદ્રાધિન થએ-
લા કામી પુરૂષો જાગ્રત થઈ તેમનાં નીચ કૃત્યથી લજ્જા
પામી તેમનાં શ્યામ ચોઢાં લઈ ગુપચુપ ઘર તરફ જતાહતા
ત્યારે ઉઘમી લોકો વહેણા ઉઠી પોતાના કામપર જવાની
તૈયારી કરતા હતા. કોઈ કોઈ ઘરમાંથી પ્રભાતમાં ગવાતાં
ઈંદર ભજનના આવતા સ્વર કાનને ઘણા અદ્ભુત આપતા
હતા. તારાનો ચળકાટ કમી થવા માંડ્યો હતો. ધુવડ, ચી-
ખ, ઇત્યાદિ રાત્રી જનાવરો પોતાના શત્રુ સૂર્યને આવતો
જોઈ ત્વરથી ઘર તરફ જતાં હતાં. શિયાળા આદિ હિંસક
પ્રાણીઓનાં અવાજ બધાં પડ્યાં હતાં, ને કુકડાઓ પોતાના
અવાજથી માણસોને પ્રભાત થયું છે તેમ ચેતવણી આપ-
તા હતા. આવા ઈંદરની નિયમને આધારે ચાલતી સૃષ્ટિમા
પ્રભાતનો સમય દરેક કામમાં ઉત્તમ ગણાય છે. શોખીન
પુરૂષો ફરવા નિકળે છે. ભક્ત માણસો ઈંદરની ભક્તિ કરે
છે. નિશાળીઓ પોતાના પાઠ તૈયાર કરે છે ને દાન દે-
નારા માણસો દાન દે છે. આ વખતે લાલ પોતાના મિત્ર
કુન્દનલાલ સાથે જાગૃત થયો. તે બંને દંતવાયન કર્યા બાદ
પરવાર્યા. આયુ' જોઈ લાલના પિતાના આનંદનો પાર રહ્યા
નહીં. પોતાના પુત્રને આમ એકાએક મુઠરેલો જોઈ શેઠ તો
એકાએક વિચારમાં પડી ગયા. વળી “ રાત્રે કુન્દનલાલ
અહીં ક્યાંથી આવી ચઢ્યો હશે ! રાત્રે લાલ ને કુન્દનલાલ
ક્યાં ગયા હશે ? ” આવા આવા વિચારોથી શેઠનું મસ્તક
ભ્રમવા લાગ્યું. ખેર ! જે થાય તે જોયા કરવું એવો વિચાર
કરી શેઠ પોતાના ઘરની રસ્તા ઉપરની બારીએ ઉભા
રહી પ્રભાતની સર્વ લીલા નિહાળતા હતા એટલામાં લાલ
ને કુન્દનલાલ બન્ને સાથે બહાર ફરવા ગયા ને નદી ઉપર

આવેલી વિકટોરીયા ગાર્ડનમાં આવ્યા. માળીને બોલાવી ભગવાનને ચઢાવવાનાં કુલ લઈ પાછા તાબડોપ ઘેર આવ્યા ને ઉજ્જવળથી બન્નેએ સાથે જ્ઞાન કર્યું ને ત્યારબાદ બન્ને મિત્રો સાથે દેવદર્શન કરવા ગયા. મંદિરમાં ભગવાનની ચથાવિધિ પૂજા કરી ઘેર આવ્યા. કુન્દનલાલની શિ-
આમણ પ્રમાણે પોતાના પિતા જે બારીએ બેસી એકી ન-
જરે જોઈ રહ્યા હતા ને પોતાના છોકરાને આમ એકાએક
સુધરેલો જોઈ વિચાર કરતા હતા, તેમની આગળ આવી
લાલે દંડવત્ પ્રણામ કર્યા ને બે હાથ જોડીને માફી માગવા
લાગ્યો.

લાલ—હે પિતાજી, અત્યારસુધી મારી થયેલી સઘળી
ભૂલોની મને માફી આપશો. આ તમારા નીચ કુલાંગાર
કુલહીણુ છોડના અપરાધ ક્ષમા કરશો. આપ સુજ્ઞ, વિચાર-
વંત, ડાહ્યા ને માફ હિત ચાહનાર છો, તો આટલા થયેલા
મારા અપરાધો ક્ષમા કરશો ને હવેથી હું કોઈપણ પ્રકારનું
નીચ કૃત્ય નહીં કરું. આટલું કહેતાં લાલ ગળગળો થઈ
ગયા ને પોતાના બાપના પગમાં પડ્યો. પોતાની ભૂલો જા-
ણી તે સુધારવાને તે કહે છે, તે જાણી વૃદ્ધ શેઠનું હૃદય
ભરાઈ આવ્યું. તેને નીચ સમજી પોતે બોલવતા નહોતા
તેનો હવે પસ્તાવો થવા માંડ્યો. પોતાના પુત્રને એક રંક
જેવો થઈ ગયેલો જોઈ વૃદ્ધ શેઠના આનંદનો પાર રહ્યા
નહીં. તરતજ તેમણે તેને બે હાથવતી ઝાડી ઉઘાડ્યો ને
પોતાની છાતીસરસો દાબી તેના કુમળા ગાલ ઉપર એક
ચુંબન કર્યું. આ વખતે પિતા-પુત્રના શુદ્ધ ગેમનો જે દેખાવ
હતો તેનું વર્ણન કરવાને લેખકની કલમ શક્તિવાન નથી
પિતાની આંખમાંથી હર્ષનાં આંસુ વહેતાં હતાં અને ગરી-
બજા વઠને પુત્ર પસ્તાવો કરતો હતો. આ બધો બનાવ દ-
શેઠ મિનિટા બન્યો હતો. ચાસુધી કુન્દનલાલ આ બધો
બનાવ બંધ જોયા કરતો હતો. પોતાનો દુરાચારી મિ-
ત્રને પોતાની નામણની ગસર પૂરેપૂરી થયેલી જાણીને
તે પણ આનંદ ગરમાં કુળમાં આવતો લાગ્યો, તેવામાં શેઠ

કંઈ કહેતા હોય તેમ જણાયું જેથી કુન્દનલાલ ધ્યાન લઈ સાંભળવા લાગ્યો.

શેઠ—મારા બહાલા પુત્ર, મને લાગે છે કે ગઈ કાલે રાતે તને કંઈ પણ વિગ્ન નડેલું હોયું જોઈએ ને તેથીજ તારી ગયેલી શુદ્ધબુદ્ધ ઠેકાણે આવી હોય, તે સિવાય તને ગમે તેટલું કહ્યું હોય તેટલું વૃથા છે એમ મેં અનુભવેલું છે; પણ બધું સારું થયું કે તું થોડી મુદતમાં સુધર્યો. હવે તારી લાયકી વધશે ને તને કન્યા દેવામાં જે લોકો આવે આવતા હતા તે પણ તારી આવી વાત સાંભળી કંઈ પણ આનાકાની કર્યાવગર દેશે.

કુન્દનલાલ—મુરખી, આપનું કહેવું યથાર્થ છે. ગઈ કાલે રાતે કંઈ અકસ્માત થયો હતો. બંધુ લાલ પોતાના અકાંતવાસમાં આવી, બનેલા અકસ્માતથી મુઝાઈ વિચારે પર વિચાર કરતા હતા, તેમણે તેમના દુરાચારી મિત્રોને ગઈ કાલેની રાત્રી અહીં ગુજરવાનું કહ્યું તે છતાં આપની બી. કથી તેઓ રાત્રે અહીં સુઈ રહ્યા નહીં. તેમનો સંબંધો વૃતાંત હું ગુપ્તગુપ્ત જોયા કરતો હતો. મને લાગ્યું કે મારે મિત્ર હાલ ઘણી કશેડી સ્થિતિમાં આવી પડ્યો છે તેથી તરતજ હું ત્યાં આવ્યો અને તેને આશ્વાસન આપી મેં મારો મિત્રદર્શન બજાવ્યો. મેં તે વખતે થોડી ઘણી શિખા-મણ દેવાની હતી તે દીધી, તેથીજ આજે આવી અસર થવા પામી છે એમ હું ધારું છું.

શેઠ—વાહ ! કુન્દનલાલ ખરેખર તું કુન્દનજ છું, તારા જેવા સદ્ગુણી નિઃસ્વાર્થી મિત્રો મળવા દુર્લભ છે. મિત્ર મળે તો આવાજ મળજો, નહીં તો પેલા દુષ્ટો જેવા તો મ-ખશોજ નહીં. એવા મિત્રો કરતાં તો ન મળે તે હજાર દ-ગજે સારું. આમ કુન્દનલાલને શાખાશી આપી, શેઠ નીચે ઉતર્યા. તેમની પાછળ લાલ અને તેનો મિત્ર કુન્દનલાલ પણ ઉતર્યા. શેઠ વાકર પાસે પોતાને માટે નહાવાનું ગરમ ખાણી અંગાવ્યું. નાહી ઘાંઘ રેંવા આદિ કરી પરવાર્યા કે કુન્દનલાલે પોતાને ઘર જવાની રજા માગી. શેઠે અહીં જ-

મવાનું છે એમ કહીને તેને રહેવા માટે આમ્રહ કયો, અને ચાકરને તમારે ઘેર મોકલી તેની ખબર પણ મોકલી દીધી છે એમ જાણવું. શેઠનો પોતાના પ્રત્યે આવો ભાવ જોઈ કુન્દનલાલ ખુશી ખુશી થઈ ગયો. થોડીવારે આપ-દીકરો તથા કુન્દનલાલ ત્રણે જણા સાથે જમવા બેઠા. જમી રહ્યા પછી લાલ તથા કુન્દનલાલ પોતાના એકાંતવાસમાં આરામ લેવા ગયા અને થોડ કુંચીઓ લેઈ દુકાને ગયા.

પ્રકરણ ૯ મું.

લાલ અને તેનો સદ્ગુણો મિત્ર.

લાલ—પ્યારા મિત્ર, હું તારો કેટલો ઉપકાર માનું ? ગાહ્યા! આજનો દિવસ કેવો આનંદદાયક છે ! અરે હું નહોતો ધારતો કે આમ એકાએક પિતાજી મારા ઉપર પ્રસન્ન થશે. પણ આ બધી તારીજ ખુબી ! મિત્ર, ખરેખર તારા ઉપકારનો બદલો વાળી શકવો અશક્ય છે.

(એટલામાં ખારજી ખબરોનો અવાજ થાય છે. લાલના દુરાચારી મિત્રો પ્રવેશ કરે છે તેમને)

લાલ—અરે નિચ દુરાચારી હુત્યારાઓ, મારા ઘરમાંથી બહાર નિકળો. હવેથી કેાઇ દિવસ તમે અહીં આવતા નહીં. જાઓ તમારાં કાળાં માં મને બતલાવશો નહીં. અરે કૃતખીઓ, તમેજ મને દુર્વ્યસની, દુરાચારી ને અધમ બનાવી મુક્યો હતો, મારા પૈસા ખાઈ તમેજ નિમકહરમ થયા પણ સાડ થયું કે મને મારો સદ્ગુણી મિત્ર મળી ગયો; નહીં તો હાથ ! મારી શી વસે થાત ? જાઓ ! દૂર જાઓ અહીંથી !

કુન્દનલાલ—(મિત્રોને કાઢી મુકવા જતો અટકાવીને) ભાઈ આમ ન કર, ગમે તેવો દુશ્મન આપણે ઘેર આવે તેને અપમાનિત કરવો તે આપણા જેવાનું કામ નહીં (લાલના મિત્રો પ્રત્યે) ભાઈઓ, હાલ તમે છાનામાના ચાલ્યા

જાઓ. ફરીથી આ ઘરની અંદર આવશો નહીં. તમારા મિત્ર લાલની જોડેની તમારી મિત્રાચારી હવે તુટી ગઈ છે એમ સમજજો. તમારી કરેલી યુક્તિઓનો પરાજય થયો છે માટે હવે હુલેચુકે તમે અહીં આવશો નહીં.

ત્રણે મિત્રો—મિત્ર લાલ, અમોને ક્ષમા કર. અમો છુ દયા અમો દોષિત થયા, અધમ થયા, અમે નિમકહરામી થયા, અમે તારું લૂણ ખાધ તારુંજ છુરું ધૂંછયું. ‘પણમિત્ર, હવે અમો તેવું અપકૃત્ય નહીં કરીએ. આટલું બોલી તે હુઆ મિત્રો લાલને ત્યાંથી ચાલતા થયા. (તેઓના જતા પહેલાં)

લાલ—ભાઈઓ, અત્યારે તો જાઓ. જો અમે એમ જાણીશું કે તમે હમે તમારી ચાલચલગત સુધારી છે અને એવી અમને પુરી ખાત્રી થશે તોજ અમો તમારી જોડે મિત્રાચારી બાંધીશું નહીં તો હવે છેઢીવારની સલામ. - -

(ત્રણે જણ “બહુ સારું મિત્ર,” એમ કહી જાય છે.)

પ્રકરણ ૧૦ મું.

જેવંદશોડતું ધર.

સવારના સાતેક વાગ્યાનો સમય થયો હતો. ઉઘમી માણસો પોતાને કામે વળગી ગયા હતા, દુકાનદારો દુકાન સાફસુફ કરી પોતાનો સામાન ગોઠવી દેતા હતા, શાખીન સ્ત્રી પુરૂષો ફરવા નિકળી પડ્યાં હતાં, સૂર્યનારાયણ પોતાનો ઉદય થયેલો સમજી આનંદથી પ્રકાશ આપતા હતા, નેજેમ જેમ તે વધારે પ્રકાશ આપતા તેમ તેમ માણસો વધારે ઉમંગી થતા હતા. પક્ષીઓ પણ પોતાના માળામાંથી બહાર નિકળી અહીં તહીં ચારે શોધવા દોડમદોડા કરી મુકતાં હતાં. પ્રાતઃકાળ થતાં ખરેખર ડીડી સરખું નાતું જીવડં પણ નિદ્રામી બેસી રહેતું નથી. આ વખતે ખરેખર નીચેની કહેવત મન આદ આપે છે કે:—

“ પેટ કરાવે વેઠ. ”

અહા! નાનાથી મોટું પ્રાણી પોતાના પેટની ખાતર મહેનત કરવા મંડી જાય છે. અહો સૃષ્ટિના જગત્કર્તાએ આપો નિયમ રાખ્યો ન હોત ને! કોઈ કોઈનો ભાવ પુછત જ નહીં, કોઈ કોઈનું કામ કરતા જ નહીં ને એકંદરે બધા દરિદ્રી, નિરૂધ્ધી અને કંજાલ થઈ જાત. વિચાર કરતાં સર્વ શક્તિમાન ધર્મીએ આપું ધારીનેજ પ્રાણી માત્રના પેટમાં ભૂખ પેડા કરી છે એવું લાગે છે. ભૂખ એવી ચીજ છે કે વખત થાય ને જો તેને સંતોષ ન આપીએ તો મન આ-કુળવ્યાકુળ થાય, તન ચુંથાવા માંડે અને શરીરની તમામ ઈંદ્રિયો હુળવે હુળવે મંદ પડતી જાય; એ કહેવત ખરી છે કે, “ સો મજાની કોઠી ભરાય પણ સવાશેરની કોઠી ભરાતી નથી. ” તેજ સવાશેરની કોઠીને માટે પામર પ્રાણી-આ-આ અસાર સંસારરૂપી સમુદ્રમાં માન, મોહ, લેભ, મત્સર આદિ દુગુણો ગ્રહણ કરતાં શીખે છે અને તેથીજ તેઓ આ સમુદ્રમાં ને સમુદ્રમાં અથડાઇ પછડાઇ પાછા ઠેર-ના ઠેર રહે છે. અનેક પ્રકારના ન્દુગુણ ગ્રહણ કરવા છતાંપણ મારા બહાસા વાચકવૃંદ, ‘ કીડીને કણ અને હાથીને મણ ’ એમ પરમકૃપાળુ જગત્કર્તા પુરૂં કરે છે. વે સર્વને ભૂખ્યાં ઉઠાડે છે પણ કોઈને ભુખ્યું સુવાડતો નથી એ ધ્યાનમાં રાખી કેવળ આ પાપી પેટ માટે આપણે ‘ શામાટે પાપમાં પડવું જોઈએ ? આપણે આપણી શવાશેરની હોજરી માટે આપણાથી બનતી મહેનત કરી સન્માર્ગે તેનું પોષણ કરવું જોઈએ. પણ તે ખરાતાં છતાં તેને માટે નિંદા અધાર કર્મો કરવાં જોઈએ નહીં. ન્યાયથી વિતોપાર્જન કરવું, સત્યને માર્ગે ચાલવું અને દુનિયામાંના મોહક પદાર્થોથી દુર રહેવું જો આટલું તમો કરી શકશો તો ખરેખર આજ દુનિયામાંથી તરી શકશો; તમારો કાળ તમારા ઉપર તો ભર્યા કરે છે. તે તમોને ક્યારે પકડશે, ક્યારે ઝાડશે તેની તમોને ખાખર નથી તો સાજો તે તાજો તે કહેવત અનુસારે પોતાની યથાશક્તિ પ્રમાણે પુન્ય દાન, સેવા આદિ પોતાનું નિત્ય

કર્મ કરવું જોઈએ, પણ અમે કે તમે, અતરો લગાવવાથી, કોલર ને નેકટાઇ પહેરી પટીઆં પાડી ફરવાથી, પંચમઢીની બનેલી ક્ષણિક પાણીના પરપોટા જેવી કાયાને અમર કરી શકશો નહીં. તેના વિષે એક વિદ્વાન કવિએ રચેલું કાવ્ય વાંચવા લાયક છે. તે નિચે પ્રમાણે છે—

આ તન રંગ પતંગ સરીખો, જાતાં વાર ન લાગેછ;
અસંખ્ય ગયા ધન સંપત્તિ મેલી, તારો ન જશે આગેછ.
અંગે તેજ કુલેસ લગાડે, માથે છાગાં ઘાલેછ;
જોખન ધનનું જોર જણાવે, છાતી કાઠી ચાલેછ.
જેમ ઉદરડે દારૂ પીધો, મસ્તાનો થઇ રાલેછ;
મગફરીમાં અંગ મરોડે, જેમ તેમ સુખથી ખોલેછ.
મનમા જાણે મુજ સરીખો, કોઈ રસિયો નહિ પણ રાજાછ
આરે તાકી રહી બીલાડી, લેતાં વાર ન લાગેછ.
આજ કાલમાં હું ટું કરતાં, જમડા પકડી જાયેછ;
અજ્ઞાનદંડ કે' ચેત અજ્ઞાની, અંતે ફજેતી ધારેછ.

માટે મારા બહાલા વાચકવૃંદ, તમારા પંચમઢીના બનેલા પુતળાને ભાગી જતાં વાર લાગશે નહીં, ને ક્યારે તાગી જશે તેની પણ તમોને ખબર નથી, તો મારું તારું કરી શિખ્યા તન બાંધો છો તે સર્વ વૃથા છે. તમારા કરતાં પણ કરાડાધિપતિઓ જેવાને ત્યાં હજારો દાસદાસીઓ સેવા ઉઠાવવા તૈયાર હતા. તેઓ કહેતાં કે છીંક આવતાં ખમાખમા કરી મુકતી હતી, તેવા નરો ને પણ આ અસાર સંસાર-રૂપી સમુદ્રમાંથી તેમના કાળે ઘેરી લઈ પકડી જકડી પોતાને શરણ કરી લીધા. રાવણ સરખો મદોન્મત રાજા કે જેણે પોતાને તાળે દેવ, દાનવ આદિ ત્રણજીવનને કબજે કર્યું હતું; વળી મારો કે જેને માટે આપણે શાંકા રાખીયે છીએ તેવાએને પણ બાંધી રાખ્યા હતા, તેનો પણ અહંકાર રહ્યા નહોતો. પળમાં તે પણ પોતાના પંચમઢીના પુતળાને મુકી ચાલતો થયો હતો. તો ભાઈઓ, શામાટે મનમત કરો છો? એક દિવસ આપણે પણ તેજ માગે જવું છે. દિલગીરી એ છે કે તમો પણ સઘળું સારી રીતે સમજો

છા પણ લાલચની ખાતર, કાંતો મોજશોખની ખાતર, કાં
તો લક્ષ્મીદેવીના બહુ યત્નકારથી તમે અંજી જાઓ
છા, ને જે તમારું નથી તેના ઉપર મોહ રાખી ખાલી કુ-
મારના વાચકા ભરવા જેવું કરો છા. માટે વાચકવૃદ્ધ આ
મારા જેવા અવપણાની લેખકની શીખામણ મહણ કરી,
તમારા આત્માનું કલ્યાણ કરશે. અરે, પણ આપણે તો
સર્વ શક્તિમાન પરમેશ્વરના ગાનતાનમાં ઉતરી પડ્યા ને
તેની અપૂર્વ લીલાઓ જોઈ, ને તે જોવામાં આપણે આ-
પણી વાર્તાને પણ જૂલી ગયા; હશે, હવે ચાલો આપણે
તે તરફ જઈએ ને મારી સામે આવેલા રીચીરોડ ઉપર આ-
પેલા જેવંદશોના ઘરમાં પ્રવેશ કરીએ. વાચકગણ, ગભરા-
શો નહોં. હું તમોને ત્યાં લઈ જવા માગતો નથી, પણ
તમારા મનરૂપી ઘોડાને તે તરફ દોડાવો, એટલે તમોને તેની
ખધી ખબર પડશે. આ વખતે શેઠાણી ને શેઠ ઉંઘતાં હતાં.
ઘરમાં ચે'પે'ચે'વાતો થતી હતી ને નોકરો આસપાસ
વાતો કરતા હતા. આવો આપણે તે સાંભળીએ

લીઓ (શેઠો નોકર)—અલી મણી સાંભળે છે કે ?
આજ તો કંઈ નવા જીની થાય એમ લાગે છે. કારણ કે
કાલે શેઠાણી મોઝાં આવ્યાં હતાં, તેથી શેઠ ખુશ તપીગયા
હતા, ને મને તેમની ખબર કહાડવા મોકલ્યા હતા. હું તો
રખડી રખડીને પાછો આવ્યો અને મારી જાણી શેઠાણી
તો કંઈએ જડી નહોં; મેં આવીને શેઠને બાંધતો કંઈ પતા
ન મળ્યો એમ જણાવ્યું એટલે તો શેઠને ખુશ ગુસ્સો ચ-
ડ્યો હતો તેથી મને તો લાગે છે કે .આજ શેઠ શેઠાણીને
કગલુડ ઉડવાની છે માટે તે સાંભળવાની ખરી મઝા પડશે.

મણી (શેઠાણીની દાસી)—મારા રોચા મરને છાનો.
તારો સેઠ તો બાયલો છે. તે તો નવીનું મોઢું જોઈ એક
રાજા પણ કહે તેમ નથી તો પછી તારે શામાટે કહેવું જો.
મુએ ? વળી જો આપણી વાત શેઠાણી જાણે તો રીસે
ભરાસે, માટે ચાલ આપણે આપણું કામ કરીએ, આપણે
શું ? ધણીને સુઝવું તે ઠંકણીમાં.'

લીમા—મેરને રાંડ, આજ કાલની આવેલી નથી તે શું કરસે ? હું તો નક્કી ધારૂં છું કે આજ સેઠ, સેઠાણીની સરસ તરેહથી ઝાઝકણી કાઢસે.

મણી—તું કહે છે તેમ કોઈ કાળે થવાનું નથી. તારે જોવું હોય તો હમણાં જોજે, હવડે તો ઉઘ્યાં હસે.

(ઝેટલામાં બારણાં ખખડવાથી બંને જણાં કામે વળગી જાય છે) સેઠ સેઠાણી શયનશૃલભાંથી બહાર આવે છે. સેઠ નોકર પ્રત્ય હુકમ કરે છે દાતણપાણી લાવ. અમે આવે જોડે દાતણ કરીશું.

અકિત થયેલો ચાકર દાતણ પાણી મુકી જાય છે ને બંને જણુ ઝડપામાં બેસી દાતણ કરે છે.

મણી—લે, જોયું ને ! તું તો કહેતો હતો કે સેઠ, સેઠાણી ઉપર ગુસ્સે થયા છે તે ! એ તો એહ આપણને દેખાડવાનું. સેઠાણીનું નાનુક બદન જોઈ ભલમલા મોહી પડ્યા છે તો બુઠા શી વિસાતમાં ?

લીમા—મારૂં સાળુ આ તો કંઈ નવાઈ જોવું કહેવાય મને તો લાગે છે કે રાંડે દંઈ વશીકરણ કયુ છે. આજ કાલ રાંડ તો નવી સેઠાણીનીજ આંખે દેખે છે. તે નાહોય ત્યારે આપણી આગળ તેનું ભુંડું બોલે છે પણ જ્યારે તે સુંદરી તું મોઢું જીવે છે ત્યારે તો પાણી પાણી થઈ જાય છે.

મણી—એ તો નવી કહેવાય ! વૃદ્ધ સેઠ જોડે પરણી ને બીજી કાંઈ સુખ ન મળે તો મોજસોખ પણ ન મારે કે ? જોજે ને. સેઠ આમ દુકાને ગયા એટલે સેઠાણી પણ નવા ચાર સોધવા કંઈ બહાનું કાઢી ફરવા જવાનાં. વળી રાત્રે પણ ફરવાનું બહાનું કાઢી જાય છે તે રાતના આર વાગ્યા સુધી પણ આવતા નથી; લીમા એવી બાઈ ને ક્યાંથી સારાં હસે ? તેમની યુવાનીવસ્થામાં આવેલા મદનને શાંત કરવા, મને લાગે છે કે, કોઈ મદનપાળ સાથજતા હસે, કેમ ખરૂં કે નહીં ?

લીમા—મણી, મારે તને પુછવાનું કે તે રોજ ક્યાંજાય

હે મે તેનો ચાર ફામ છે તે તું જાણે છે ? જો જાણીતો હોય તો આપણે પણ પૈસા મારી ખાવાનો ઉપાય કરીએ.

મણી—હું એટલું જાણું છું કે અમદાવાદના એક વૃ-
દ્ધસ્થનો છેકરો છે ને આપણી નવી સેઠાણીનો ચાર છે.
વધી હુંએ પણ જાણું છું કે તે “લાલ” નામે ઓળખાય
છે. રાત્રે સેઠાણી તેનીજ જોડે ઓળસોખ મારવા જાય છે
એ પણ નક્કી !

ભીંમ—ત્યારે હું બતાવું તેવી યુક્તિ તું કરને ? તો
આપણને પણ મનમાન્યા પૈસા મળશે ને સુખી થઈશું.

મણી—હા, તને કહેશે તેમ કરવા ક’મ્પલ છું.

ભીંમ—ત્યારે તું સેઠાણીની જોડે ભળી જાને ! તને
જે ચીટી આપે તે તું પહોંચાટી આવજો એટલે તને સેઠા-
ણી તરફથી તથા તેના ચાર તરફથી સારું ઈનામ મળશે.
આજ નહીં તો કાલે, પણ ધીમે ધીમે આ યુક્તિ અજમા-
વજો. હાલ તો જા, તારું કામ કર.

મણી—બહુ સારું.

આ પ્રમાણે વાતચિત કરી બંને જણાં ઘરમાં સાફ-
ચુક્ર કરી પાણી ગળી સેઠને માટે ઉજી જળ મુકે છે, અ-
દલામાં દાતણ કરી અંદર આવી ત્યાં પડલા ગોળ ટેબલ-
ના આસપાસ ખુરસી ઉપર સેઠ અને સેઠાણી સામસામા
બેસે છે, ચાહુના પ્યાલા આવતાં બંને જણ પીએ છે, ને
સેઠ નાહી ઘોઈ પરવારે છે અને આનંદથી બીજે કામેલાગી
જાય છે. સેઠાણી પણ નાહી ઘોઈ લાલ ચોળી પહેરી ઉભી
ઉભી માંથું ઓળી ગુચ્છો પાડે છે બાદ પોતાના લુગડાં
લાવવા દાસીને હુકમ કરે છે. લાવું છું તેમ કહી દાસી
લુગડાં લઈ હાજર થાય છે ને નવી પોતાનાં લુગડાં ઠીકઠાક
પહેરવા માંડે છે. ઘોળો રેશમી સાળુ ને તેની ઉપર મુકે-
લી બીકની ફોર તથા રેશમી ચણીયો ને રેશમી ફુલાવરની
ઓળી તેના ઉપર ઇસ્તાંબર. આ સર્વ અલંકારો ધારણ
કરી સ્વાભાવિક રીતે પોતાના શરીરપર દૃષ્ટિ પડતાં તેના
અંગ્ય ભોગવનાર તેને મળ્યો નહીં તે માટે ખિન્ન થાય છે.

“અહો, ઈશ્વર પૂર્વે મેં શાં પાપ કર્યાં હસે છે અને મારાં લાલચુ અધમ મામાપે પૈસાના લોભથી આ ઘરડા ધુવડા જેવા અધમ ડોસાને પરખાવી ? હાથ, હું શું કરું ? હું મારા જીવથીજ તેને પોતાનો સમજી છું, નહીં તો ક્યારની એ મારા ચાર લાલની સાથે ચાલી ગઈ હાત. ખરે, લાલ કેવો નાજુક છે ! તેનું બાદન કેવું સરસ છે ! તેની બોલવાની છતા, તેની ચાલ, તેની બાલ આગવાની ખુખી, તેનો મુંદર ચહેરો તથા તેનો મારે મારેનો દૃઢ પ્રેમ, એ સર્વ ખરેખર અને ભભાવી મોહિત કરે છે. વારંવાર તેના વિષે વિચાર આવતાં, મારું મન સ્થિર રહેતું નથી. ઘણુંએ ધારું છું કે આ વૃદ્ધને પરમેશ્વરરૂપ ગણું પણ મારાથી સંયમ નથી રખાતો, મારાથી કામાત્રિ નથી સહેવાતો ! ” આમ વિચાર કરતી ચુપાચુપ ઉભી છે અને એ સર્વ દેખાવ ત્યાં ઉભેલી દાસી મણી એકી નજરે જોયા કરે છે. પોતાની સેઠાણી દુઃખી હાલતથી ઉભી છે તે ચતુર દાસી ચેતી ગઈ કેકેયીના મનોભાવ જેમ મંથરા સમજી હતી તેમ સમજેલી તે, પોતાની સેઠાણી પ્રત્યે કહેવા લાગી. “વાહ સેઠાણી સાહેબ આજે અત્યારથીજ એકાએક દિગ્મૂઢ કેમ બની ગયાં નવી—ચુપ દાસી, તારે વધારે બોલવું નહીં. જા, તારે કંઈ કામ નથી તે મારી ચિકિત્સા જોવા ઉભી રહી છે ? જા ચાલી જા. (વળી) મનમાં કાંઈ એકદમ વિચાર આવ્યો કે હું જો આની જોડે મિત્રાચારી રાખીશ તો હું મારું કામ સાધી શકીશ તેથી) આમ આવ મણી તું જાણે છે કે તારા વૃદ્ધ સેઠ અને ઘણા રંજાડે છે સંતાપે છે, અત્રિ વગર બાળી નાંખે છે.

મણી--વાહ મારી નવી સેઠાણી ! તમે તો એક ખરેખર ઠગ જણાવ્યા છો. સેઠનો ગુસ્સો તમારા જાદુઈ બળથી શાંત કરી નાંખોછો અને પાછાં સેઠ ઉપરજ દોષ મુકોછોકે ?

નવી--બહાલી દાસી, મારે તારી ઘણીજ જરૂર છે. હવે દરરોજ તું ઘરકામમાંથી પરવારે કે અહીં આવી મારી જાડે બેસજે. મારે હામણાં આધાસનની જરૂર છે. મુખ્ય

દુઃખની વાતાઓ કરવા મારે એક સખીની જરૂર છે. જા, હમણાં તો તારૂં કામ કર. દાસીને કાઢી મુક્યા પછી એક-દમ તેતું ચિત્ત ચાલ્યું. તેણે નીચેનો પત્ર પોતાના પ્યારા ચારને લખવા માંડ્યો:—

મારા બહાસા જીવનહાર, પ્રાણપ્રિય પતિ !

લખનાર તમારીજ બહાલી. કુમુદિનીને જેમ ચંદ્ર વિના લેશ પણ ચેન પડતું નથી, જેમ જળ વિનાની માછલી મરણને શાણ થાય છે, જેમ કમળ વિના ભ્રમરની બેહોશ સ્થિતિ થાય છે તેમ ચોખ્ખા શબ્દોમાં કહું તો તમારા સિવાય માનાથી એક પણ પણ રહેવાતું નથી, દુનીઆની જ્ઞાને ઉઘાડે છેક આપની પાસે રહેવું એ અઘડિત કાર્ય મારાથી થતું નથી તો મારા બહાસા, આજ પણ રાત્રે આપણા ઠરાવેલે ઠેકાણે આપજ મળશો એવી આ કીંકરી આશા રાખે છે. એજ.

લી. તમારી અર્ધાંગના.

પત્ર પોતાની દાસીના જોડે સેક મહાર જાય ત્યારે મોકલવાનો વિચાર કરી એક ખુરશીપર પડી તંદલામાં સેક આવ્યા ને બંને જણાં સાથે જમવાને ઉઠ્યાં. નવીને જમવાતું પુરેપુરે ભાગ્યું નહીં. આહા. પ્રેમ અસાધિક ચીજ છે. તે જગમાં, સ્થળમાં ને દરેક પ્રાણી માત્રમાં વાસ કરી રહ્યો છે એજ પ્રેમને મહાત્મા પુરુષોએ સારો તેમ નકારો પણ જાણ્યો છે. પણ આ નમ્ર લખકના નમ્ર મન પ્રમાણે પ્રેમ શુદ્ધ મનનો હોય અને નિર્દોષ હોય તો તેના જેવી અમૂલ્ય ચીજ બીજી કોઈજ નથી. ખરૂં છે કે:—

પ્રેમ અસાધિક રત્ન છે, મળે ન ખરચે મૂલ,

પ્રેમ કાળ પ્રેમી કરે, અમૂલ્ય જીવ પણ ફૂલ.

પ્રેમને માટે માણસો પોતાના અમૂલ્ય જીવનો પણ તજીવન ભોગ આપવા સુકતા નથી. પ્રેમની ખાતર આહા ! મુશ્કેલ કામને કામીઓ તુચ્છ ગણે છે. પ્રેમને કાળે ભોખા બસકે કરોડો માણસો પાપરૂપી ખાડામાં પડી ગયાં ખાતા પડે છે. દુનિયા ઉપરની દરેક ચીજો લક્ષ્મીથી સંપાદન

કરી શકાય છે પણ પ્રેમના ખાતર તમે ગમે તેટલી લક્ષ્મી
ખરચો પણ તે વેચાતો મળી શકતો નથી. ઘણા કરોડાધિ-
પતિઓ અઢળક પૈસા ખરચી ગણિકાઓ પાસેથી પ્રેમની
આશા રાખે છે પણ તેમને તેઓને ઇચ્છિત પ્રેમ ક્યારે
મળે છે ? પતંગીઉં પ્રેમને મારે દીવા ઉપર પેતાની કાયા
જક્કી જાય છે તોપણ તેની પરવા રાજ્યા વગર મળ્યા કરે
છે છતાંય તેને દીવા તરફથી પ્રેમની નિશાની મીઠી ક્યારે
કશું મળે છે ? ખરે શુદ્ધ પ્રેમ ! તે તારું રાજ્ય ચાતરફ
ફેલાવી દીધું છે. તારા રાજ્યમાં ઝપટ થતાં પ્રાણી પેતે
શુદ્ધ છે કે અશુદ્ધ દોષિત છે કે નિર્દોષ તે જોતાં નથી પણ
એવો મત્ય છે કે શુદ્ધ પ્રેમજ અતે વિજયી થાય છે ! વાં-
ચા તને પણ પ્રેમ દોષિત નહીં કરતાં, નિર્દોષ પ્રેમ કરશો.
તમે અશુદ્ધ પ્રેમ ઝલુણ નહીં કરતાં શુદ્ધજ ઝલુણ કરશો.
આપણી વાર્તાની નાયિકા નવી પણ પ્રેમતરંગમાં ભગ્યા
કરતી. તેનાં મોજાઓ તેને પ્રેમરૂપી દરિયામાં આમથી
આમ પછાડતાં પણ તે ભોળી આગાને તેનાં કેવાં કાળાં ફળ
મળશે તેનો બિલકુલ વિચાર પણ આપ્યો નહીં. તે પ્રેમની
ખાતર અંધ બનેલાને બીજું કંઈપણ ભાર્યું નહીં. ખર્ચ
રહ્યા બાદ શેઠ શેઠાણીએ મુખવાસમાં પાન ખાધું ને શેઠ
ફુકતે ગયા. શેઠાણી પોતાના દિવાનખાનામાં શુ-ચ હૃદયે
વિચાર કરતી એક આરામચેરમાં પડી. આ વખતે ખરો-
ખર અચ્ચાર વાગ્યા હતા; ચાકર ને દાસી પણ પોતાના
કામથી પરવારી રહ્યાં ને માણી, પોતાની શેઠાણી શું કામ
ખતાવે છે તે જાણવાથી જણાસાથી વહેલી વહેલી કામથી
પરવારી પોતાની શેઠાણીના શયનગૃહમાં આવી ઉભી રહી.
શેઠાણી પોતાના પતંગ ઉપર નિશ્વાસ નાંખતી બેઠી હતી
તેણે પોતાની દાસીને આવેલી જોઇ સવાલ કર્યો કે તું હ-
મણાંજ આવી !

મણી—હા આકસાહેબ ! આ વખતે જે કામ ખતાવ-
વાનું હોય તે ખુશીથી ખતાવો. હું તો કરી લાવવા તૈયાર છું.

શેઠાણી—મહારી બહાસી દાસી, હું તને જે કામ કહું છું તે તું કોઈને જણાવીશ નહીં. નહીં જણાવવાના સોગન ખાઈશ તોજ હું તને બતાવીશ.

મણી—મારી બહાસી શેઠાણી. તમે જરા પણ ગસ-રાશો નહીં. હું સોગન ઉપર કહું છું કે હું તે વાત કોઈ ને પણ કહીશ નહીં ને તમારું કામ તાબાતોબ કરી પાછી આવીશ.

શેઠાણી—ત્યારે જોજે હોં, કોઈને કંઈ કહેતી નહીં. લે આ ચિઠ્ઠી, તે તું મારા પ્રાણાધાર બહાસા લાલને પહોંચાડી તેનો જવાબ લઈ સત્વર આવ.

(દાસી ચિઠ્ઠી લઈ લાલને ઘેર આપવા જાય છે.)

પ્રકરણ ૧૧ મું.

દુષ્ટાનું કાવતરું.

લાલના દુશુણી મિત્રો કે જેઓને લાલે તુચ્છકારી ક-દાહ્યા હતા તેઓએ પોતાનું અપમાન થયેલું સમજી તેનું વેર વાળવાની તૈયારીઓ કરવા માંડી. રાતના બારેક વા-ગ્યાનો સમય થયો હતો. સર્વત્ર શમશમાકાર હતું. રાત્રી પોતાનો અમલ પૂર દમામથી ચલાવી રહી હતી. પક્ષીઓ કે કોઈ પણ પ્રાણીનો અવાજ કર્ણગોચર થતો નહીં. આવે સમયે ચાર લોકો છાની રીતે શુભપ્રવેશ કરવા લાગ ખોળ-તા અને ચોકીદારો “જાગૃત રહો, જાગૃત રહો.” એવી બૂમો પાડતા. આના સિવાય બીજાં કશો અડખાટ થતો નહોતો. વર્ષાઋતુ હોવાથી ઝરમર ઝરમર વરસાદ વરસતો હતો. વીજળી કવચિત્ અમકારો મારી રહી હતી. આ વ-ખતે તે દુરાચારી ત્રણે મિત્રો ધારેલા સંકેત પ્રમાણે લાલના ઘર નજીક ભેગા થયા હતા. લાલના એકાંતવાસમાંથી મંદ મંદ દીવાનું અજવાળું પડતું હતું ને સવ નિદ્રા રીના સપાટામાં સપાઈ દિવસના ક્રમથી થાકી જઈ અનિદ્રા

હતાં. તે વખતે લાલના આ દુરાચારી મિત્રોએ હળવે હળવે લાલના ઘરની ઉઘાડી બારીદ્વારા અંદર પ્રવેશ કર્યો ને કોઈ ન જાણે તેવીજ રીતે તેઓ માળ ઉપર ચઢી ગયા. દાદરા ઉપર લાલ ન તેનો મિત્ર કુન્દનલાલ બન્ને જે પલંગ ઉપર સુતેલા છે તે પલંગ આગળ આવી પહોંચ્યા. આ બન્ને નિર્દોષ મિત્રોની મુખાકૃતિ આ વખતે અનુપમ શોભા આપતી હતી. થોડીવાર સુધી તો તે નીચ માણસોએ આ બન્ને ધારી ધારીને જોયા માંડ્યા અને આખરે તેમનો વિચાર હતો તે પાર પાડવાને તેમની કને જે શીશી હતી તે તે બિચારા બન્ને યુવકોના નાક આગળ ધરી કે થાસો-થાસની વાટે તેમના મસ્તકમાં તુર્તજ તેમાંની વા ઉતરી ગઈ. આ શીશી એવી હતી કે ગમે તે ધાય પણ તેઓ જાણી શકે નહીં. તેઓએ બન્ને જાણે જોયાન કર્યો પછી પોતાનું કામ કરવાને મશગુલ થયા. એક જણે અંદરના આગમાં જઈ લાલના આપનો ચોરડો જે બંધ હતો તેનો અંદરનો નચુકો યુજિથી કાપી નાંખ્યો ને બારણું ઉઘાડ્યું તો તેઓને અંદર એક તીજેરી માલુમ પડી. ભેગાંજે તે દુષ્ટોનાં નશીબેજ આજે તીજેરીના ખાનાં ઉઘાડ્યાં રહી ગયાં હતાં તેથી માલ કાઢવાની તેમને ઠીક સુગમતા પડી. આ ખાનામાં ફક્ત દુકાનની સીડીક ને ચોપડા રહેતાહતા. જોડેના ચોરડામાં શેઠ ને શેઠાણી સુતાં હતાં. આ દુષ્ટોએ આવી ખાનામાં મુકેલી એક હજારની નોટો ને એક હજાર રૂપીઆ રોકડાની થેલી પોતાની કમરે બાંધી પછી ચાલી જવાનો વિચાર કરી જે રસ્તે તેઓ આવ્યા હતા તેજ રસ્તે થઈ સરીઆમ રસ્તા ઉપર આવી ઉભા રહ્યા. આ વખતે રાત્રીનો એક વાગ્યાનો સમય થયો હતો. ફક્ત કાળા ટગલા વાળા ચોડીદારના હુકમંદરના અવાજો કંજુગાયર થતા હતા દુષ્ટોને ખબર નથી કે જગતકંતો તમારાં કૃત્યો જુલે છે. તે જગતકંતોની કળા બધા છે. મનુષ્ય કંઈ ધારે છે અને તે પિતા કંઈ કરે છે. પિતાને મૃત્યુ મમતાં નથી. એટલે પાપીયોનો નાશ મળ્યા વ રહેતાં નથી. જે વખતે આ

દુષ્ટોએ ઘરપ્રવેશ કર્યો તે વખતે ત્યાંથી પસાર થતા એક
 ચોકીદારે તેમને જોયા હતા. તે પોતે એકસો તથા બીનહ-
 થીઆર હોવાથી સાહસ કરવાનો તેણે વિચાર કર્યો નહોતો.
 અને નજીક આવેલી ગેટપર જવાનો નિશ્ચય કર્યો. પણ
 ત્યાં તેના જેવા બે પોલીસની મદદ મળી તેથી તેમાંના
 એકને તે દુષ્ટોની ખબર રાખવા લાલના જોડેના ઘર આ-
 ગળ ઉભો રાખ્યો ને પોતે ગાયકવાડની હવેલીએ તાર કરી
 તાખડોભ દસ પોલીસને એકસવાનું જણાવ્યું. કાળા પો-
 શાકમાં સજ્જતા હોતો એકદમ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને
 અંદરના દુષ્ટ માણસો તો હજી નિકળ્યા નથી એમ બહાર-
 ના પોલીસના કહેવાથી વાકેફગાર થયા. તુરંતજ તેઓએ તે
 ઘરના માણસોને જગાડવા તથા બંદેફ કરવાનો વિચાર કર્યો.
 પણ પેલા પોલીસે તેઓને તેમ કરતા અટકાવ્યા ને કહ્યું કે
 જો તમે તેમ કરશો તો ચારો ચેતી જશે અને તેઓને પ-
 કડવા મુશ્કેલ પડશે. તમે તમારા કાળા પોશાક ઉતારી પડો
 અંદર રાખી સાદા ડેસમાં સજ્જ થાઓ ને બે બે જણની
 ટુકડીઓ બંધાઈ જાઓ. આ માણસની ગોઠવણ બરોબર
 લાગવાથી પોતાનો પોશાક સઘળાએ ઉતારી નાંખ્યો ને દુત
 જેવા દેખાતા પોલીસો વટેમાગુ જેવા થઈ રહ્યા. વળી પેલા
 માણસે ચેતવણી આપી કે જો કોઈ તમોને કાંઈ પુછે તો
 નાટક જોડને આવીએ છીએ તેમ કહેવું. બાદ બે માણસો-
 ને તેના ઘર આગળ, બેને પોળ આગળ રાખી બીજા બંધા
 માણસોને પોતાની પાસે રાખી ત્યાં આવેલી એક અંધારી
 ગલીમાં તે ઉભો રહ્યો. રાત્રી અંધારી હતી જેથી કોઈ
 કોઈનું આંજી શકતું નહતું પણ પગલાંનો અવાજ રા-
 ભળાય તેટલું શાંત હતું. ઉપરની ગોઠવણ પેલા માણસે
 દસેક મીનીટમા તાખડોભ કરી નાંખી ને પોતે સાવધ થઈ
 ઉભો રહ્યો. થોડીવારમાં પેલા ત્રણે જણા ખુશ થતા, પો-
 તાના મિત્રના મિત્રદ્રોહી થઈ લાંબેલો ખજાનો ઇ જવા
 એકે એકે ન ચે તમો. તેઓ તો ખુશ થતા હતા. આ
 વખતે વીજળી એક જે ઉપરથી સારંગીયા દોડે બે માણસો

આવે છે તેવો તેમને લાસ થયો. “કોણ છે ?” આવેલ અવાજ આ ત્રણે જણે કર્યો જેનો ઉત્તર અને રૈયત છીએ તેવો આવ્યો. નિર્ભય થઈ તેઓએ પોતાના રસ્તા અપાટાબધ કાપવા માંડ્યો. આખરે જેવા તેઓ ધોરી રસ્તા ઉપર આવ્યા કે તરતજ પેલો પોલીસ જે કોઈપણ રીતે કાંચા નહતો તેણે પાછળથી આવી એકની ડોક પકડી પૂછ્યું “તું ક્યાં હતો ને આટલી મોડીરાતસુધી કેમ બહાર રખડે છે ?

[ત્રણમાંથી જે જાડો હતો તે ખુબ દમામથી બોલ્યો કે ખેવકુર, તારું આવી બન્યું છે કે મને પકડ્યો છે ? હું એક વટેમાથુ છું ને ખેલ (નાટક) જોવા જવાથી આવે મોકલ્યું છે. મારી ગળચી મુકી દે, નહીં તો તારું આવી બન્યું છે, એમ સમજજે. એટલામાં તો પેલા માણસે સીસેટી મારી કે તરતજ બાર જણ જેઓને સંકેત પ્રમાણે ઉભા રાખવામાં આવ્યા હતા તેઓ આવી પહોંચ્યા અનેતેત્રણેને પકડી લીધા. તેઓએ ઘણા ઘણા સવાલ કર્યા પણ ઉત્તર આપ્યા વગર તેઓને ગેટ ઉપર લઈ જવાનો હુકમ કર્યો. આથી તે બિચારા ત્રણે જણના બાર વાગ્યા. તે ત્રણે કંઈપણ સાંભળી ગમે તેવા કુર માણસને પણ કંપારી છુટયા વગર રહે નહીં. આ ત્રણે જણને બાણે ટાઢ વાતી હોય ને કુજતા હોય તેમ કુજવા લાગ્યા. ગેટપર લઈ જઈ અવગણાયે બાંધી ખીંટી સાથે લટકાવવામાં આવ્યા. ઘણા દિવસથી હુરામના બાંધેલા માલથી તેમની જે કાયા ખીંટીહતી તેને ઉપરાઉપરી મીઠાના પાણીવાળા ચાખકા ખાવા પડ્યા. પણ જ્યારે તેઓએ માન્યું નહીં ત્યાર સવારે જડતી લેઈ ખેંચ કરવા ઉપર મુલતવી રાખી તેઓને ગેટમાં પુરી આ પોલીસ ગાલતા થયા. જે ત્રણે સાચાં પાડણાં આ લોકોને જાણતા હતા તે ખીંટી કોઈ નહીં પણ એક ટીટેકટીવ હતો, અને ગામમાંથી છુપી વાત સાંભળવાને છુપા વેશમાં નીકળ્યો હતો. આ ત્રણે જણને જતા તેઓ ચાર છે તેમજાણી તેઓને પકડાવી પોલીસને સ્વાધીન કરવાનો વિચાર કર્યો હતો અને છેવડસુધી યુજિયી જાવડું તેણે પાર પાડ્યું.

સવારના સોન વાગ્યા હતા, માણસોની અવર જવ થવા માંડી હતી, સૂર્યના નયણ પોતાની કૃપાદ્રષ્ટિ શેલાવતા હતા. આ વખતે ગેટ ઉપર રહેતા પોલીસમાંનો એક પેસા ત્રણે ચોરા કને ગયો ને તેઓને સાથેસાથુ બોલી જવા લુકમ કર્યો. તેમને ઘણી રીતે સમજાવ્યા ત્યારે તેઓએ પોતાની સમગ્રી વાત તેને જણાવી દીધી. સઘળાં હુકીકત સાંભળી તે પોલીસે આ મિત્રદ્રોહીઓને સખ શિક્ષા કરાવવાનો વિચાર કર્યો. પોતાનો સાથવાગાને પંચદેસ કરવાને માણસો બોલાવવા મોકલ્યા. જે સ્ત્રતા ઉપર જ્યાં માણસો ને બોલાવી પોલીસગેટ આગળ આવી પહોંચ્યા ને તેઓ એટલે પંચ મળી તે ત્રણ જણાની જડતી લીધી તો તેમાંથી ૧૦૦૦ ની નોટો તથા ૨૦૦૦ રૂપીઆની થેલા નોકળી ને તેઓના ગજવામાંથી ઝેરી ચીજો તથા પેસી નિદ્રામાં બેભાન કરવાની શીશી મળી આવી પછી આ લકુંગાઓને હાથકડી કરવામાં આવી હવે બીજા પોલીસની મદદ આવી પહોંચતાં તેમની સાથે ગયકવાડની હવેલાંએ તેઓને મોકલી દીધા. પેસો ચોરીનો માલ તે દુષ્ટ ચોરો પાસેજ દિપાવ્યો ને ધોરી રસ્તા ઉપર થઇ તે લેકને કાળા ડગલવાખાની તહેનાત હેઠળ ચાલવાની તેઓને ફરજ પડી. થોડીવારમાં તેઓ ન્યાયાસનની દેવડી આગળ આવી પહોંચ્યા ને ત્યાં રહેલા શેજદાર સાહેબે તેઓની બુબાની લેવાની તથા તે માલધણીને બોલાવવાની ખબર આપવા પોલીસને લુકમ કર્યો.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

ચોરીની થએલી ખબર.

સવારના સાત વાંચા હતા. પક્ષીઓ પોતાનો ચોરો શોધવા આનંદમાં આમતેમ ઉડતાં હતાં. ઉઘમી માણસો મીસ તરફ પોતાના કામપર જવાને નીકળી પડ્યા હતા. રાત્રીનો ઘાર અંધકાર જવાથી સવે કોઈ આનંદ પામત હતા. દુકાનદારો પોતાની દુકાનો ખોલતા, ગણીકાઓ પોતાનાં બોઠાં સંતાડતી સંતાડતી ઘરમાં પતંગ ઉપર ધોર નિદ્રામાં પડી હતી. ચોરો પોતાની ગુફામાં સંતાઈ ગયા હતા સત્તારીઓ પોતાના પતિને આનંદદાયક સ્વરથી જગાડતી હતી અને કુસારજા સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને ગાળો દેતી, છોકરાંને મારતી, કકળાટ કરતી ઉડતી. આ વખતે આપણી વાર્તાનો નાયક લાલ પણ પોતાના મિત્રની સંગઠિત પોતાના નિયમ નિયમ અનુસારે ઉડી પોતાના મિત્ર સાથે બાગમાં ફરવા નિકળી પડ્યો હતો. નદી ઉપર માવેલા બાગની તાજી ને ઠંડી ધવન હૃદયે લેતા તે બન્ને જણ એક બેન્ય ઉપર બેઠા ને માળીને ફૂલ લાવવા હુકમ કર્યો, તે દલામાં એક ત્રીંચેક વર્ષની યુવાન સ્ત્રી તેમની તરફ આવતી જોય તેમ દેખાયું. તરતજ તે બાકસ આવી પ્રજ્ઞામ કર્યા ને વિનયસહિત એક ચીટી આપી ચાલી ગઈ તે તેના પ્રત્યુત્તરે ગેવા પગ ઉપર રહી નહીં. બન્ને મિત્રો આ બનાવ જોઈ વિસ્મય પામ્યા. આ આવેલી બાઈ કોણ હશે, ચીટી કોની હશે ને તેમાં શું લખ્યું હશે, આવા વિચારો લાલ તથા તેના મિત્ર કુન્દનજાલના મનમાં ઉદ્ભવ્યા. ચિટી અહીં વાચવી કે ઘરે તે પ્રશ્ન લાલે કુન્દનજાલને પુછ્યો. અહીં વાંચી તેનો સાર જાણ્યો એવો પ્રત્યુત્તર પોતાના મિત્ર તરફથી મળ્યો કે લાલે આવેલી ચિટી ઉઘાડી તો ને ચિટી બીજા કોઈની નહીં પણ વાંચકવૃંદાને ચાલ હશે તેમ તેમ ગયા પ્રકરણમાં લખેલી નવી શૈક્ષ-

બીની હતી, આ ચીકી આપનાર બાઈ બીજી કુદર
 નહીં પણ તેની દાસી મણી હતી. ચીકી વાંચી લાલના
 આશયનો પાર રહ્યા નહીં. અહીં હજુ તે મને ત્યાં છે,
 અંક એક પતિ તરીકે માને છે. પણ હવે તો મારે તેણું
 કામ કરવું હરામ છે. મારા મિત્ર કુન્દનને આ ગિરી વંચા-
 વવી જોઈએ. એમ કહી કુન્દનલાલના હાથમાં ગિરી મુકે
 છે. વાંચી જોવા કહે છે, તેટલામાં માળી આવીને કુલ
 આપી જાય છે. ચીકી વાંચી કુન્દનલાલે જણ્યું કે આ
 ચીકી બીજા કુદરની નહીં પણ અ.પણા મિત્ર લાલની મા-
 શુકની હોવી જોઈએ, મારે હમણાં તે વાત ઉઘાડવી કા-
 મની નથી. ઘર પહોંચ્યા પછી તેનો ખુલાસો પુછીશું
 એમ ધારી લાલના હાથમાં આપીને તે બંને મિત્રો ઘર
 તરફ વિદાય થયા. ઝપાટાબંધ ઘર આવતાં તેમની નજરે
 કાંઈ વિચિત્ર દેખાવ નજરે પડ્યો. પોતાના ઘરની આસ-
 પાસ પાંચ દશ પોલીસો ઉભા છે. પોતાના માત પિતા રહે
 છે ને તેમને સમજાવવા પોળના ઘણા માણસોની ઠઠ જમી
 ગઈ છે. વળી કેટલાક ઘરમાં ખુલ્લેખોલ્લે જોવા લાગેલા છે.
 આયો દેખાવ જોઈ લાલે પોતાના મિત્ર કુન્દનલાલને કહ્યું
 “મિત્ર આજે આ શું છે? કંઈ નવાળુની હોય તેમ મને
 લાગે છે. મિત્ર ચાલ પગ ઉપાડ” એમ કહી ઉતાવળથી
 જ્યાં માણસોની ઠઠ જમી હતી ત્યાં આવી પહોંચ્યા.
 પુછતાં માણસ પડ્યું કે કાલ રાત્રે બાર વાગે ઘરમાં ચોરી
 થઈ છે. આ સાંભળી લાલ તથા તેના મિત્રનું મોં ઉતરી
 ગયું ને પોતાના પિતા પાસે જઈ શું બનાવ બન્યો છે તે
 વિષે પુછ્યું તો માણસ પડ્યું કે દુરાચારી મિત્રોએ કાલ
 રાત્રે બાર વાગે ઉપલી બારીએથી ચડી ઉતરી ઘરમાંથી
 એક હજાર રૂપિયાની નોટો ને એક હજાર રૂપિયા રોકડા
 લીધા છે ને તે ચોરી રાત્રે પકડાઈ છે, જેથી આ પોલીસ-
 ના માણસો આવેલાં છે. લાલ (ખેદ પામીને) અરે દુષ્ટ
 મિત્રો તમને આ શું સુઝ્યું? તમારે જોઈતા હતા તો મા-
 ગવા હતા પણ આવું પાપી કર્મ કરતાં જરા પણ કડ્યા

નહીં, અરે વિધાસઘાતી મિત્રદ્રોહીઓ તમને સહસ્રવાર
ધિકાર હો. આ પ્રમાણે કહી નળેડી માણસની હને પોત
પોતાને ઘેર જવાની આજીજી કરી જેથી માણસો એકપછી
એક પાડ્યા ગયા પોલીસના માણસોને પણ અગીયાર
વારે એના આવીશું એમ કહી વિજય કયા બાદ મી.
કુન્દનલાલ તમા શેઠ ને તેમને છોકરો લાલ તે ત્રણ જણ
એક ચારડામાં વિનાક કરવા લાગ્યા.

શેઠ હેમ મી. કુન્દનલાલ પાપનો ઘડો ફૂટયા વગર
રહેતો નથી એ ખરું છે ને ? નીચ દુષ્ટોએ ઘણું પાપીકામ
કર્યું છે. આહા તેઓએ પોતાના મિત્રના ઘરમાંથી ચોરી
કરવાને પણ આંચકો ખાધો નહીં. ધિક છે તેવા નીચ કુ-
લાંગાર મિત્રદ્રોહીને ! તેઓએ ચોંચ શિક્ષાએ પહોંચા-
વ્યા જોઇએ. ને ન્યાયાસન આમળ ન્યાય કરાવી જેલની
બાત્રાએ મોકલવામાં ડરવું ન જોઇએ.

લાલ—પિતાશ્રી, આપનું કહેવું ચથાર્થ છે. તે દુષ્ટોને
જે ધિકારી કાઢી મુકયા હતા. પણ કુન્દનની શીખામણથી
તે તેમને સારો આમ્રય આપવાનો વિચાર કર્યો હતો. પણ
હાલ તેઓનો પાપનો ઘડો ફૂટયો છે. તેઓનાં નીચ ફૂટયા
જગજહેર થયાં છે, મારે તેઓને ચોગ્ય શિક્ષાથી જોઇએ.

કુન્દનલાલ—પ્યારા મિત્ર, ને મારા વડીલ, આપનું
કહેવું લોક રીતે ખરું છે, કારણ કે નીચ કામ કરનારે તેના
નીચ કામનું ફળ ભોગવવું જ જોઇએ. પણ મારું કહેવું
તેથી ઉલટું જ છે. જો કે તેઓ ઉપર આપના ઘણા ઉપકાર
થયા હશે. પણ એ ગુણ ચાર મિત્રદ્રોહીઓએ ભૂલી જઈ
આપનું જ ખૂરું કરવા ઇચ્છા કરી તો તેમનું ખૂરું થયું; તે-
મનું જ પાપ પ્રગટ થયું; તેથી તેઓને તો શિક્ષા મળી જ
ગઇ. કંઈ વિશેષ શિક્ષા કીધા વગર તેમના અવગુણ ઉપર
આપણે ગુણ કરી, અપકાર ઉપર ઉપકાર કરી આપણી સ-
સજ્જનતા બતાવવી જોઇએ. જુઓ સાંભળો:—

ગુણ ઉપર ગુણ દશગણે, મન વાળા કર્યેં કહીં;
અવગુણ ઉપર ગુણ કરે, તે જગમાં જીવે સહી.

વળી તેનાથી આપની અપકીર્તિ થશે નહીં, પણ ઉક્તિ ઉલ્લેખ થશે, માટે આપણે તેઓને છોડવાને આ-
ચ્છાથી બનતો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, તેથીજ આપણી
જ્ઞાતિ વધશે. તેઓને તેથી સુધરવું હશે તો સુધરશે.
આપણે ચિંતા રાખવી જરૂરની નથી.

શેઠ—કુન્દન તું ખરેખર કુન્દનજ છું. તારું નામ તેવા
જ તારામાં ગુણ છે એ જોઈ હું ખાતુ પ્રસન્ન થાઉં છું. આહા
જો મારો પુત્ર પહેલેથીજ તારી સોખતમાં રહ્યા હોત તો
તે દુષ્ટોત્તી સોખતજ કરત નહીં. અરે કુન્દન, હું તારાં શ્વ
વખાણુ કરું ? તું એક ખરેખર સમજી, પેશપકારી, દયાળુ
ને ગુણ ઉપર તો શું પણ અવગુણ ઉપર ગુણ કરનાર નિ-
મકહલાલ માણસ છું. મારા કુન્દનજાલ, હવે તું તારા મિત્ર
ને સુધારજે ને તારી ફરજ સદા બજાવજે. હું તારા કહેવા
પ્રમાણેજ તે દુષ્ટોને છોડવાનો બનતો પ્રયત્ન કરું છું જરા
પણ સુઝાઈશ નહીં એમ કહી શેઠ લાલ તથા કુન્દનજાલ
જમીને પરવાર્યા અને પછી ત્રણે જણ ગાડીમાં બેસી ગા-
ધકવાડની હવેલીએ ગયા.

આ વખતે અગીયાર વાગ્યા હતા, રેજદાર સાહેબ
આવી ગયા હતા. તેમણે કેસ કમીટ કર્યો ને માલસ્ટ્રેટને
ત્યાં મોકલી દીધો ને ફરીયાદીને ત્યાં આવવા હુકમ કર્યો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

કોર્ટમાં ચાલેલો કેસ.

બપોરના બાર વાગ્યાનો વખત થયો હતો. કોર્ટમાં
માલસ્ટ્રેટ આવી બેઠક લીધી કે તરતજ દરેકે દરેક માણસે
તેમને સલામ કરી. સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરી રહી કે પોલીસે
હાજરની જુઓ મારી. સર્વ હાજરજ હતા. તે બધા ત્યાં
ગયા પછી માલસ્ટ્રેટ બંધીવાનોની જુબાની લેવા માંડી
તે પહેલાં શેઠ નીચેની ગાંઠવણ કરી હતી.

તમે મારા પુત્રના મિત્ર છો. ગમે તો તમે અપરાધ કર્યો છે તોપણ તમારા ઉપર રહેમિયત લાવીને તથા મી. કુન્દનલાલના કહેવાથી તમને ઓઠાવવાનો પ્રયત્ન કરીશું, માટે તમારે એમ કહેવું કે અમે તો અમારા મિત્રને ત્યાં ગયા હતા. અમારે જરૂર હતી માટે તેની કનેથી રૂપીઆ બે હજાર લીધા હતા. અમે પણ તેવીજ સાક્ષી આપીશું ને તમે છુટી જશો. આડુંઅવળું બોલ્યા તો તમારા બાર વાગશે. આવી ચેતવણી શેઠે તેના વકીલ મારફતે તેમને મોકલી હતી તથા વકીલને ધાતાનાજ પૈસા આપ્યા હતા.

કામીલાલની જીબાની.

માણરૂદે—તારું નામ શું ?

બંધિવાન—મારું નામ કામીલાલ કપટલાલ.

માણ.—તારી ઉંમર કેટલી ?

બંધિ—મને આશરે વીશ વર્ષ થયાં હશે.

માણ.—તું ધંધો શું કરે છે ?

બંધિ.—હું નોકરી કરું છું.

માણ.—બોલ, પરમેશ્વર માથે રાખી સાચું બોલીશ.

બંધિ.—પરમેશ્વર માથે રાખી સાચું બોલીશ.

માણ.—આ રૂપીઆ તથા નોટો તારી કનેથી નીકળ્યાં હતાં.

બંધિ.—હા સાહેબ, રૂપીયા મારી કને હતા ને નોટો મારા સ્વાર્થીલાલ કને હતી.

માણ.—તે તમે મી. લાલના ઘરમાંથી ચોર્યા હતા ?

બંધિ—નાહ, અમે તે અમારા મિત્ર લાલની કનેથી લીધા હતા.

માણ.—તમારે તે લેવાનું શું કારણ હતું ?

બંધિ—અમે ત્રણ ભાઈબંધો હાલમાં નિરૂધમી હતા જેથી અમારા મિત્રે દુકાન કરવા અમાને મુશ્કેલી હતી, ને તેમાં યોગ્ય મદદ આપવા જણાવ્યું હતું તે પ્રમાણે અમે

તેની કનેથી રૂપિઆ લેવા ગયા હતા. વાતચીતથી મોડું થયું હતું ને અમો રૂપીઆ લઈ ઘર તરફ જતા હતા.

માણ.—ત્યાર પછી તમોને કોણ મળ્યું ?

બંધિ.—અમોને ઘોળા ઉસથી સજ્જ થયેલા બે માણસો મળ્યા. અમને કહ્યું ક્યાં જાઓ છો. “ઘર” તેવો અમોએ જવાબ આપ્યો ને અમે પુછ્યું “તમે કોણ છો ?” ત્યારે તેમણે કહ્યું “અમે વટેમાર્ગે છીએ.”

(માણસદ્વેદે આટલું પુછી તરતજ પુછવાનું બંધ રાખ્યું.)

બંધિ. વકીલ—બોલ ભાઈ, આ તમે તમારી બરદાનથી રૂપિઆ લીધા નથી ને ?

બંધિ.—ના સાહેબ.

વકીલ—તમોને કોઈ વખત આવા કામમાં સજ્જ થયેલી છે ?

બંધિ.—ના સાહેબ. સજ્જ તો શું પણ અમારો દંડ સરખો પણ થયો નથી.

સ. વ.—તમે રેજીસ્ટરની સમક્ષ ચોરી કરવાનું કલ્પ્યું કેમ ?

બંધિ.—મારની બીકથી—ને અમને છાડી મુઠવાની લાલચ આપી જેથી અમોએ માન્યું.

સ. વ.—શું લાલ તમારો મિત્ર થાય છે ?

બંધિ.—હાણ, તે અમારો જીવનન મિત્ર થાય છે, ને મિત્રની ફરજ તરીકે તે સંપત્તિવાન હોવાથી અમોને સારે દરજ્જે ચઢાવવાનો તેણે ઇરાદો રાખ્યો હતો જેથી અમોને તેણે આ રૂપિઆ આપ્યા હતા.

સ. વ.—શું તમો જુગારી છો ?

બંધિ.—ના સાહેબ, અમો જુગાર શું તે જાણતાં પણ નથી.

સ. વ.—ત્યારે તમે એમ તો કહો છો કે તે રાત્રે અમોને ચોરી કરતાં પોલીસે પકડ્યા હતા.

બધિ.—નાજ ઘોરી કરતાં નહીં પણ રસ્તે જતાં સઠ
ખવાથી પકડ્યા હતા.

સ. વ.—તે વખતે તમોએ તમારા મિત્રને કેમ જાણ્યા નહીં ?

બધિ.—અમોને તેના ઘેરથી દુર જગ્યાએ પડવામાં
આવ્યા હતા તથા અમોએ તેમને જણાવ્યું તે છતાં પોલીસોએ તેમને ખબર આપી નહોતી.

(ઉપર પ્રમાણે ત્રણે બંધિયાનોની જુમાની લેવાઈ હતી.)

ડીટેક્ટીવની જુમાની.

માજસ્ટ્રેટ—તમારું નામ શું ? તમારી ઉંમર ? શા
ધંધા કરો છો ?

ડીટેક્ટીવ—મારું નામ જગવંતરાય ગણેશ. ઉંમર ૩૫
વર્ષની. ધંધા ડીટેક્ટીવનો.

મા.—તમો બંધિયાનોને ઓળખો છો ?

ડી.—હાજી, તેઓને ગઈ કાલે રાત્રે મેં લાડના મકાનની બારી ઉપર ચઢતા જોયા હતા. હું એકલો હતો તેથી તેઓ અંદર જાય તો પોલીસની મદદથી તેઓને પકડવાનો વિચાર કર્યો હતો. તેઓ બારીમાં થઈને અંદર ઉતર્યા કે મેં જોડની ગટ ઉપરથી બે પોલીસ સાંપાડ્યોને બોલાવ્યા. તેમાંના એકને ત્યાં ઉલો રાખ્યો અને બીજા દસ સીપાઇઓને દેડીશન કરી ગાયકવાડની હુવેડીએથી બોલાવ્યા; તેઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા કે તેઓને ડેસ કાઢી નંખાવી ચુકિતથી પકડવાનો ઈરાદો કર્યો ને આ ત્રણે ઘોરી રસ્તા ઉપર અમોએ પકડ્યા. સવારમાં પંચ સમક્ષ જડતી લેતાં આ પડેલી ચીજો તથા રૂપીઆ હજારની નોંઘે તથા મોડા રૂપીઆની થેલી તેમની કનેથી નિકળ્યાં હતાં.

મા.—તમો ત્યાં કેમ ગયા હતા ?

ડી.—મારું કામ જુપી પોલીસનું છે ને જુપા કામમાં પકડવાનું કામ મને સોંપેલું છે.

મા.—તમો જ્યારે ત્યાં ગયા ત્યારે તે ઘરનાં માણસો ઉંઘતાં હતાં કે જાગતાં હતાં ?

ડી.—તે વખતે તે ઘરમાં માણસો ઉઘતાં હતાં ને કેઈ વાતચીત કરતું હોય તેવો સ્વર આવતો ન હતો.

બં. વ.—તેઓ ક્યાં ચોરી કરતા હતા કે તમોએ તે-
મને પકડ્યા હતા !

ડી.—નાહ, મેં તેઓએ ચોરી ક્યાંથી કરી તે જોયું નથી પણ તેઓ શી રીતે ઘરમાં ગયા તે જોયું હતું.

બં. વ.—ત્યારે તમોએ શા ઉપરથી પકડ્યા ?

ડી.—મેં તેઓને બારી ઉપર ધકેલે જતા જોયા એટલે તેઓ ચોર છે એમ જાણ્યું. શા ઉપરથી પકડ્યા હતા તે ઉપર કહેલી જણસો તેમની કનેથી મળી આવેલી જાણી તેઓ ચોર છે તેમ અનુમાન કર્યું હતું.

(આટલું પુછી તે વકીલ બેસી ગયો ને સ. વકીલ
હસો થયો.)

સ. વ.—શું તમોએ તેમને ચોરી કરતા જોયા નથી ?

ડી.—નાહ મેં તેમને જોયા નથી.

(બીજું કાંઈ પુછવાનું ચોગ્ય નહીં ધારવાથી ફરીયા-
દીની જુબાની લેવાનું જણાવ્યું.)

માજસ્ટ્રેટ—તમારું નામ શું ? તમારી ઉંમર કેટલી
ને શું ધંધો કરો છો ?

લાલ—મારું નામ લાલ છે. મારી ઉંમર આશરે સોળ
વરસની છે ને મારા પિતાશ્રીની દુકાને બેસુ છું.

મા.—આ બંધિવાનોને તમે જાણ્યો છો ?

લાલ—હાહ.

મા.—તેઓ કહે છે, તેમ તેઓ તમારા મિત્ર છે તે
વાત ખરી ?

લાલ—હાહ, તે મારા મિત્રો છે તે વાત ખરી છે.

મા.—તમોએ તેમને રૂપીઆ આપવાનું કહેલું ?

લાલ—હાહ, મા-1 મિત્રો નિરાધાર ને નિરૂઠી હો-
વાથી તેઓને કંઈ ધંધો કરાવવાની ખાતર તે રૂપીઆ
આપવા કહ્યું હતું, ને તે દિવસે તેઓ રૂપીઆ લેવા

આવ્યા હતા. મેં તેમને એક હજાર રૂપીઆની નોટો તથા તેટલાજ રૂપીઆની એક થેલી આપી હતી.

મા.—(ટેબલ ઉપર પડેલી નોટો તથા થેલી દેખાડીને) આજ કે ?

લાલ—હાથ તેજ છે ને. તે મેં મારે હાથેજ તેમને આપેલાં છે.

મા.—ત્યારે તો તમારા મિત્રોએ તમારા ઘરમાંથી ચોરી કરી નથી તથા બદ્દાનતથી રૂપીઆ લીધા નથી એ નક્કી થયું ને ?

લાલ—હાથ, તેઓ ચોર માણસ નથી ને તેમણે ચોરી કરી નથી, તે હું ખાત્રીપૂર્વક કહું છું.

(ત્યારબાદ ચોક્કસ ચોરી તો નથી મારે તેઓના ઉપર ચોરીનો કેસ લાગુ પડતો નથી જેથી માણસરૂટે વધારે સાક્ષીઓ લેવાનું પસંદ કર્યું નહીં.)

ચુકાદો.

આ પીંજરામાં ઉભા કરવામાં આવેલા બંધવાઓ નામે (૧) કામીલાલ, (૨) સ્વાર્થીલાલ, (૩) ધુર્તલાલ, એ ત્રણે બંધવાઓ ચોર નથી, તથા તેમણે ચોરી કરી નથી, ને તેમની તથા ફરીયાદીની જુબાની ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતે જ જણાઈ આવે છે. તેઓને ચોર ધારી પકડવાનું કામ ઘણુંજ અઘરાત થયું છે. ડીટેક્ટીવ કહે છે કે તેઓ ખારી ઉપરથી નહતા હતા તેથી મેં ચોર છે તેમ જાણ્યું પણ તે વાત અશક્ય છે, તેથી માનવામાં આવતી નથી. ફક્તતેઓ કને આવેલા રૂપીઆ હોવાથી ને મોડી રાત્રી ગયાથી ડીટેક્ટીવ ને પોલીસના માણસોએ તેમને શક ઉપરથી પકડ્યા હતા. વળી પંચ પણ કબુલ કરે છે કે તેઓ ચોર નથી પણ મારા માણસો છે. તેમના મિત્ર ફરીયાદી લાલની જુબાની ઉપરથી પણ તેઓ તેના મિત્ર છે એમ સાબિત થાય છે મારે તેમને આ ફોઈ ચોરીના કેસથી મુક્ત કરી છોડી દેવા હુકમ કરે છે. પણ તેઓને રાત્રીના ખાર વાગે

જોખમ ભરેલી ચીજો લઈ નહીં કરવા ફોર્ટ હવેથી હુકમ કરે છે. આટલું કહેતાં માજરદોર ચેમ્બરમાં ગયા ને પોલીસોએ બાંધીવાનોને છોડી મુક્યા ને ફોર્ટ પણ વેરાઈ ગયું. ત્રણે મિત્રો લાલના બાપ તથા તેના મિત્ર કુન્દનલાલ સર્વ ઘર તરફ જવા નિકળ્યા. ત્રણ જણા શરમાઈ ગયા હતા જેથી નીચું જોઈ ઘર તરફ ચાલ્યા ગયા. કુન્દનલાલ, લાલ અને તેના પિતાશ્રી ત્રણે ઘેર ગયા.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

લાલનું લગ્ન.

લાલની આવી ઉપકાર કરવાની સાહસિક ટેવથી સર્વ લોકો તેના વખાણ કરવા લાગ્યા. વળી તેના મિત્રો કે જે મણે મિત્રદોહ કર્યો હતો તેમને જે રૂપીઆની તેમણે ચોરી કરી હતી તે બક્ષીસ તરીકે આપી બેવડા ઉપકારના બાંધનમાં બાંધી દીધા. જે મિત્રો દુરાચારી, વ્યસની ને ખરાબ હતા તેઓ પણ લાલની આવી વર્તણૂકથી પોતાની ખરાબ ટેવોને છોડી દઈને લાલનાં જેવા સદ્ગુણી મિત્રને ચહાવા લાગ્યા. લાલ ને તેના મિત્ર કુન્દનલાલનાં શહેરમાં પુરતાં વખાણ થતાં ને તેની સર્વ દુરાચારની ટેવો નાબુદ થઈ ગયેલી જોઈ શહેરનાં સંભાવિત ગૃહસ્થોએ પોતાની કન્યાઓ તેની જોડે પરણાવવાના વિચારથી માગાં મોકલવા માંડ્યાં. શેઠ વિચાર કર્યો કે હવે ઢીલ કરવી નહીં એમ ધારી ત્યાંના એક સુપ્રસિદ્ધ શેઠ લક્ષ્મીનંદન પુત્રી શાન્તા જોડે તેનાં લગ્ન કરવાનો વિચાર કર્યો. કુન્દનલાલ તથા લાલનો એ બાબતમાં અભિપ્રાય લેતાં તેમણે પોતાની સંમતિ આપી જેથી લક્ષ્મીનંદનની સુશીલ કન્યા શાન્તા જોડે લાલનું વેવીશાળ થયું ને સર્વ ઠકાણે ખુશાલી થઈ રહી. શેઠને પોતાના પુત્રનું લગ્ન તાબડોતોબ કરવાનો વિચાર હો-

વાથી આવતા મહા મુઠ ૧૫ ને હીવસે લમ મુહુર્તે કઢાવી
 લમ કરી દેવા શેઠે લક્ષ્મીનંદનને સૂચવ્યું. લક્ષ્મીનંદનની
 મુશીલ બાળા પણ મોટી ઉમરની થઈ હોવાથી બન્ને
 વેવાઈઓએ લમની તૈયારીઓ કરવા માંડી. જેમ જેમ લ-
 મનો દિવસ નજીક આવતો ગયો તેમ તેમ બન્નેને ઘેર ધામ
 ધ્રુમ વિશેષ થવા માંડી. બારણે તોરણો બંધાવા માંડ્યા;
 મંડપની રચના ઘણી સરસ રીતે કરવામાં આવી ને બહાર
 તથા અંદર વાજાના નાદ થઈ રહેવા માંડ્યા. સગાસંબં-
 ધીઓ આ વખતે મળવા આવે છે, ને આનંદથી રીતરી-
 વાજ પ્રમાણે લાલના કપાળમાં ચાંદસો કરી અક્ષત ચોઢી
 રીવાજ પ્રમાણે ચાંદીના રૂપીઆ આપી જાય છે. લાલના
 પિતાશ્રીના હર્ષનો પાર રહેા નહીં. પોતાનો દુષ્ટ પુત્ર દરેક
 નયસનથી દુર થયો ને વળી સારા ઘરની કન્યા મળેલી
 જાણી શેઠશેઠાણી હર્ષથી ઘેલાંજ થઈ ગયાં. તેઓ પોતાના
 પુત્રને જે જોઈએ તે લાવી આપતાં. તેના મિત્ર કુન્દનલાલ-
 ને પોતાના પુત્ર કરતાં પણ વધુ હેતથી તેઓ ચહાતાં હતાં.
 કારણ કે તેઓ સારી રીતે જાણતાં હતાં કે અમારા પુત્રને
 મુદારનાર ને સારે રસ્તે દારનાર મી. કુન્દનલાલજ છે. પેલા
 દુરાચારી મિત્રોએ પોતાની ટેવો છોડી દેવાથી તેઓ પણ
 તેઓના કામકાજમાં સામેલ થતા ને શેઠને ત્યાં આ પહેલા
 વહેલું લમ હોવાથી અને શેઠને બીજું કંઈ સતાન નહીં
 હોવાથી આમાં પાણીની ધોડે પૈસા ખર્ચાતા હતા, પણ શેઠ
 નાયકા નયાવચમાં તો એક પાછા ખર્ચ કરે તેવા નહોતા
 કારણ કે તેવી નંચ જાતિને પૈસા આવાથી તો ગુરૂપચોમ
 થાય છે અને તે નાણા અસર દરેક મનુષ્ય ઉપર ખરાબ
 અસર થાય છે ને જે પ્રજા મુદારવી જોઈએ તેને બડે
 બગડે છે એમ શેઠ સારી રીતે જાણતા હતા.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

સમનો દિવસ.

પ્રભાતના ચાર વાગ્યા હતા. શિયાળની ઋતુ ને વળી સવાર પડવાની તૈયારી હોવાથી ઠંડા વાયુ વાતોહતો હોડો કંઈ કંઈ જાણ થવા માંડ્યા હતા. પડતી યદ્યપિ બચવાને પોતાનાં બડન જેમ બને તેમ ગરમ કરવા પોતાની શર્યામાંનાં ઓઢવાનાં ગોઢામાં લપાઈ જતા હતા અને ફેટલાક નિરપણે ઉડીને પ્રવૃત્તિમાં પડવા મનમુખા કરતા હતા. મુસલમાનના ધર્મગુરુઓ પોતાના ઇષ્ટદેવને સંજાવવા ઘોટેથી બાંગ મારતા હતા, જે બાંગથી સર્વ મનુષ્યો જાણ થઈ નાહી ધોઈને પોતાના ઇષ્ટદેવની સ્તુતિ કરતા હતા. ફેટલાક ઘરમાર વિનના ગરીબ હોડો સવારમાં પોતાના કુટુંબીઓને લેમાં કરી ઈશ્વરસંજન કરતા હતા ને તેમના સંજનમાં અતિથય રહસ્ય તથા દુઃશ્રેય મંત્રિ હોય એવું તેને ધ્યાન દઈ સાંભળવામાં આવતા માલૂમ પડતું હતું. તારાનો ચળકાટ કમી થવા માંડ્યો હતો, ને વખત જતાં તે તદ્દન નાબુદ પણ થવા હતા. રાત્રીના જાનવરો નિંદ્રામાં પડ્યા ને બીજા પક્ષીઓ પ્રભાત થયાંના આનંદથી ફિલમિલાટ કરતાં પોતાનો ચારો શોધવા નિકળી પડ્યાં હતાં ને ઉઘમ કરવા લાગ્યા હતાં. અજના સવરમાં રાજનગરની શોભા કંઈ આરજ માલૂમ પડે છે, બદકે તેથી વધુ શોભા લાલના ઘરમાં જણાય છે. સગાંવહલાંઓને આજે જમાડવાનાં હતાં, જેથી બરાબર પરીઢીકેં થતાં એક તરફ રસોઈની તૈયારી થતી હતી ને બીજી તરફ સ્ત્રીઓ આનંદથી ગાતી હતી. વળી ત્રણ તરફ અહીં તહીં અનેક પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરતી, હાથના ચાળાઓ કરતી, ફેટલીક બાળાઓ પોતાનાં પતિનાં વખાણ કરતી, તો ફેટલીક નીચ કામનીઓ પોતાનાં પતિની બદબોધ કરતી હતી. આ પ્રમાણે અનેક પ્રકાર લાલના ઘરમાં થઈ રહ્યા

હતો. લાલનાં માતપિતા તો હર્ષમાં હોયજ તેમાં નવાઈ નથી. કુન્દનલાલ પણ પોતાનું કામ સારી રીતે બજાવતો. લાલ પણ શાંત રીતે સઘળું જોયા કરતો હતો. આથી સર્વે જણ વિચાર કરતા હતા કે જે માણસ આટલો દુરાચારી, વિષયી ને બધી વાતે પુરો હતો તે માણસ એકાએક શાથી સુધરી ગયો ? આ વિચાર કરેકના મનમાં ઘોળાયા કરતો. ધીમેધીમે સગાસંબંધીઓ જમીને પરવાર્યા બાદ વરઘોડા રાત્રે નવ વાગે રાદવાનો હતો તેની તૈયારીમાં આખો દિવસ પસાર થયો અને દીવામાં બત્તી પડતાં લાલના ઘર આગળ ધામકુમ થઈ રહી.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

નિર્વિધ્ને થએલાં લગ્ન.

સત્રીના વન વાગ્યા હતા. આજ પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર હોવાથી સર્વત્ર રૂપેરી અજવાળું પથરાયું હતું. સર્વ લોકો પોતપોતાનાં બાળબચ્ચાંને લઈ સેઠને ત્યાં વરઘોડામાં જવાને સુંદર પોષાક પહેરી, સજ્જ થઈ આવતા હતા. ફેટલીક યુવાન સ્ત્રીના યુવકોનાં મન હરણ કરે તેવા પોષાકો પહેરી આવી હતી. ફેટલીકોએ જીણા રેશમી ઘોળા સાળુ અંગ પર ધારણ કરેલા હતા અને રેશમી યુગ્મીયન રેશનનાં ખુસતાં પોસકાં પહેર્યાં હતાં. જ્યારે ફેટલીક સ્ત્રીઓએ બુની ઢગ મુજમની ચોળીઓ તથા બહુ જડાં પણ નહીં અને બહુ જીણાં પણ નહીં તેવાં લુગડાં પહેર્યાં હતાં. અલંકારો અને આભૂષણોનું તો પ્રદર્શનજ અત્રે માલુમ પડતું હતું. યુવકો ઇંગ્રેજ રેશન પ્રમાણે પોતાનો પોષાક પહેરીને આવેલા હતા. ચાર પાંચ રૂપીઆવાળી વાંકી મુકેલી બેંગલોર કેપ, માથાના વાળના ચટ્ટીયાં પટ્ટીયાં ને તેમાં નાંખેલું ઉત્તમ પ્રકારનું સુગંધીદાર તેલ, તથા પહેરેલું જીંજું બારીક ખમીસ ને ઉપર કુતરાના પટા જેવા કોલર, તેમાં

રહેલું ચાંપવાળું બટન; ખમીસ ઉપર પહેરેલ વાસકોટ
 ઉપર દસ પંદર રૂપીઆનો કોટ, તથા બારીકમાં બારીક
 એ.સોવીસ નંબરના સુતરનું ઝીણું રેશમી કોરનું ધોતીનું
 રાણીછાપ ઇંગ્લીશમેનના હાથનાં શીવેલાં જુટ અને હાથ-
 માં ઝાલવાવી રૂપાની ખોળીની સ્ટીક. આ રીતનો પોપાક
 બહુ યુવકોનો હતો. લાલના વરઘોડામાં જવાને તૈયાર થઇ
 આવેલાં સ્ત્રી પુરુષો અહીંથી તહીં બાણે પોતે પહેરેલું
 બધાંને બતાવતાં હોય તેમ કરતાં હતાં. વળી ત્યાં આવેલી
 કંચનીઓ વાતચીતના ગપાટા ઉઠાવવા પોતાની નીચવૃત્તિ-
 યોગે અમલમાં મુકવા પ્રયત્નો કરતી પણ તેવામાં લાલના
 પિતાએ રાખેલા કાળા ડગલાના દુતોથી નીચ લોકોના હા-
 સ્ય વિનોદમાં ભંગાણુ પડતું. આવી રીતે રાત્રીના આઠ
 વાગ્યા. સર્વ સગાસંબંધી તથા નાતજાતનાં માણસો પોતાનાં
 બાળ બચ્ચાંઓને રાજુગારી શેઠના માનની ખાતર પધાર્યા
 હતા. થોડીવારમાં બગીચો, ચારઠો ને પાલખીઓની ઠઠ
 રસ્તા ઉપર થઇ રહી ને લાલના વૃદ્ધ પિતા સવડ પ્રમાણે
 પોતાનાં સગાંનાં તથા પોતાનાં નાનાં નાનાં બાળકોને જોઠ-
 વીને બેસાડતા હતા. આશરે અરધો કલાક એમ બેસીત
 થયો કે બેન્ડ સર થયું. સર્વ કોઇ તે સાંભળવામાં લીન
 થયા. લાલને હીંદુ રૂઢી પ્રમાણે જામા ચીરાના અમૂલ્ય
 ડેસથી રાજુગાર્યો હતો. તેના મામાએ તેને ઘોડા ઉપર ચઢા-
 વ્યો કે તરતજ ઘોડાવાળો ઘોડો ચલાવવા જતો હતો તેટ-
 લામાં લાલની પાંચ છ વર્ષની બેન કોઇની શીખવણીથી
 ઘોડાની લગામ ઝાલી ઉભી રહી. શેઠ તેને પોતાની કનેથી
 પાંચ રૂપીઆ આપ્યા એટલે તે પોતાની માની કને ઢાડી
 ગઇ ને માને વધામણી આપી, હીંધેલા રૂપીઆ સોંપ્યા
 બાદ વરઘોડો તડંગ ધ્રુમ કરતો ગયાસના દીવાની અનુપમ
 શોભા સાથે બજારમાં માણેકચોકમાં ફેરવી ત્યાં દીલહરણ
 કરે તેવું વાળું વગાડી પ્રેક્ષકોનાં મન ખુશ કર્યાં. ત્યાંથી
 હળવે હળવે લાલને સાસરે વરઘોડો આવી પહોંચતાં જ-
 માઇને ઉતારામાં લઇ જવામાં આવ્યા. જે મંડપમાં ઉતારે

આપેા હોતો તે મંડપની રચના લાલના સાસરાએ ચથા
 રાક્ષિ શાલાભરી રીતે કરાવી હતી. જે સર્વે પ્રકારે સારી
 પણ ઉતમ હતી. મિત્ર કુન્દનનાં વરધોડામાંથી તે અત્યાર
 સુધી લાલની પાસેજ રહ્યા હતા. આવેલા માણસો વર-
 ધોડના પસા લેવામાં શેકાયા. દેખને ચાર ટકા, દેખને બે
 ટકા એમ વૃદ્ધ શેઠ પેતાના મુખને આપવા મુશ્કેલતા.
 માણસોની ગિરદી તો હતીજ તેમાં વળી રાજનગર જેવી
 આપણી ઉતાવળી પ્રજાને પુછવુંજ શું? એક બીજાને
 ધક્કા મુઠ્ઠીઓ મારતાં મારતાં પેતાનું જોર ચલાવતાં આવી
 હાડભારીનાં પણ પોતે પેશા વહેંચ્યાં. થોડીવારમાં વરઉલ-
 લાવે કયો. બન્ને પદવાળાઓ તરફથી આ બધી ક્રિયા
 પુરી થતાંજ ચોરીમાં વરકન્યાને લાવવામાં આંબ્યાં ને પંચ
 દેવતા, અગ્નિ, વરુણ, જળ, આકાશને વાયુ ઈત્યાદિ સમક્ષ
 પાણીચૂલણ કરાંચું. ગોરે મંગળદેશ ફેરવ્યા ને શાસેના
 રીતિ રીવાજ મુજબ મંત્રોચાર કર્યા આશરે એક કલાક
 સુધી આ ક્રિયા ચાલી અને પછી વરકન્યા પરણીને ઉઠ્યાં
 એકી બેકી રમાઘા બાદ થાપા દેવરાવી વરને ઉતારામાં
 લાવવામાં આંબ્યાં અને કન્યા તેના માથાપની રજા લેવા
 ગઈ. વરવાળા તરફથી પાલખી આવી પહોંચી અને વર
 કન્યા જોડે જોડે બેઠાં. કન્યાની માતાએ પેતાની પુત્રીને
 શિખામણ આપી કે બેન, સાસુ સસરાની આજ્ઞામાં રહી
 મદાયે તેમના હિતનાંજ કાર્યો કરજે. તારા પતિ એજ પર-
 મેશ્વર રૂપ ગણી, તેમની ઈચ્છા પ્રમાણેજ વર્તન કરજે.
 ખહેન, તેમને સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી એજ તારી
 છ'દગીમાં યાદ રાખવા લાયક બોધ ગ્રહણ કરજે. કન્યાની
 માતાની આંખમાંથી આ સમયે અશ્રુધારા વહેતી હતી.
 પુત્રી પણ દીલગીર જણાતી હતી. થોડીવારમાં ભાઈઓએ
 પાલખી ઉપાડી સપાટાખંડ ચાલવા માંડ્યું. લાલ પેતાની
 અધાંગનાનું સૈંદર્ય જોઈ તેની મિથ વાણી સાંભળવા ઘણું
 આતુર હતો. રાત્રીના બાર વાગ્યા હતા સર્વત્ર શાંત હતું.
 વરના ઘરે આગળ આવી પહોંચ્યા અને અગાઉથી ગ્રામ-

વળ મુજબ હિન્દુ રિવાજ પ્રમાણે વરઁધાને વંચાવી દેવા-
માં આવ્યાં ને ગણેશને પદે લગાડી સૌ રાત્રીનો ઉજગરો
દેવાથી ઝટપટ નિદ્રા લેવા લાગ્યાં. આ પ્રમાણે લાલ તથા
શાન્તા સંસારના બંધથી જોડાયેાં ને આજથી મુક્તિથી થ-
યેલી તે કન્યા પતિની સાથે સસારમુખ લેવા પોતાના પ-
તિને ચરણે આવી.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

દંપતિનો પ્રેમ.

રાત્રીના નવ વાગ્યા હતા. નિંદ્રાદેવી પોતાનો અમલ
પ્રસારી રહી હતી. આ વખતે એક ઘરની અંદર એક સ્ત્રી
પ્રાતઃસ્નાન શયનગૃહમાં આવેલાં ગિતાકર્પક વિચિત્ર ચિત્રો
જોઈ આનંદ પામતી પોતાના પતિનો વાટ જોતી ઉભી
હતી. દીવો મંદ મંદ પ્રકાશ આપતો હતો એટલામાં કેઈ
આવે છે એમ તેના જાણવામાં આવ્યું. તરતજ બારણું
ખોલી એક યુવાન પુરૂષ પ્રવેશ કરતો હોય તેમ માણુમ
પડ્યું. આ પુરૂષે આવી તે સ્ત્રીનો કોમળ હાથ પકડ્યો
અને તે કહેવા લાગ્યો:—

ઓ મનમોહક મૂર્તિ શશીવદની, આવ, તારા આ
ભરથારને આલિંગન આપી તારા પિયારુ પતિને ગુલાબી
અંધરાગૃતનું પાન કરાવ. ઓ રૂપમાં રતિ, તારા કોમળકર
મારા કંઠમાં આરોપી મને આનંદ અને શાન્તિ આપ. ઓ
મકુરી! તેજ તારા નાણુક હસ્તવડે મૃદુ સુવાસિત પુષ્પોની
ગુથેલી આ માળા મને આરોપ. કોઝીલ કંઠવાળી પ્રેમી
સુંદરી, તારા કંઠની વિનય વાણીનો વરસાદ વરસાવ. હે
કાન્તે! તારી અણીયાળી આંખનાં આંસ કટાક્ષ બાણથી
મને ઘાયલ કર. ઓ દિલબર! હું તેથી ઘાયલ થવા ઘણો
જ ખુશી છું. ઓ શુશિલે! તારી જીભા કેમ ચાલતી
નથી? શું તું મને જોઈ શરમાય છે? પ્રિયે! પ્રેમનો પ્યા-

લો પાછ તારા પ્રેમી પાપદને શાંત કર, આ પ્રેમી શિક્ષકને
 પ્રેમની શિક્ષા આપ, રસિકે! કાંઈક તો બોલ ? ઇંધર ઇ-
 ન્હાએ આપણે બન્ને દંપતિ રૂપ થઈ લગ્નની પવિત્ર ગાંઠથી
 બંધાયાં છીએ, તો શામાટે મૌન્ય ધારણ કરી બોલતી
 નથી અને વિના કારણે શામાટે બાળે છે ? મારો જીવ
 સુઝાય છે, જો અજાણતાં તારો કાંઈ અપરાધ થયો હોય
 તો તે क्षમા કર, આ પ્રમાણે પ્રેમરૂપી માયામાં લુબ્ધ થ-
 ળેલા મુરૂચે તેણીના ગળામાં હાથ નાંખ્યો, તરતજ તેણી
 જરા ખશી ગઈ અને બોલી મારા બહાલા પ્રાણાધાર, મારા
 સુખદુઃખના સાથી ભોગી ભ્રમર, આમ છેક અધીરા ના
 થાઓ, આ તમારી દાસી આપની સેવામાં સદાને માટે
 હાજરજ છે, આપના પરતા બોલોને ઝીલી લેવા તૈયારજ
 છે, આ તમારી મેનાતે તમે પાપદ થઈ જેમ ખીલાવશે
 તેમ ખીલશે, શું જળ વિના માછલી જીવી શકે છે ?
 શું ચંદ્ર વિનાનું કુમુદ ખીલી શકે છે ? ના નહીંજ, જેમ
 તે બન્ને એક બીજાને મળવા સદા આતુરજ હોય છે તેમ
 આવો, મારા રસિક રસિલા આવો, આમ કહી બન્ને ત્યાં
 પડેલા હારમોનિયમ આગળ જઈ બેઠાં ને કંઈ ગમ્મતની
 ખાતર, પોતાના પતિને રીઝાવવા તે સ્ત્રીએ નીચેનું ગાન
 ગાવા માંડ્યું:—

ધન્ય ધન્ય આજની ઘડી ધન્ય મારો અવતાર;
 કામદેવ સમ પતિ થકી માણીશ મોજ અપાર.
 સાસરીયામાં રનેહથી રહીશ આણીને બહાલ;
 પ્રેમ રાખો દાસી પરે અધિક કરજો બહાલ.
 સાસુ સસરા નણુંદને પાચે લાગુ તત્કાળ;
 આખર સાચવું પ્રીતથી વધે લોકમાં લાજ.

ઉપર પ્રમાણેનું ગાયન તેના કર્ણપ્રિય કંઠમાંથી સાં-
 લળી તે પુરૂષના હૃદયના પાર રહ્યા નહીં. આ કેવી રમ-
 ણીય સુંદરી છે કે જેણે આટલી ઉચ્ચ કેળવણી લીધી
 છે ! આહા ! હું નફર કેવો અભાગી કે મેં આવું મિદ્ધાત

મુખી વિદ્યા મહુણ કરી ? પણ તે વિદ્યામાંથી ઇલાવનાર
મારા સદગુણી મિત્ર કુન્દન વિના બીજું કોઈજ નહીં.
આહા ! હું તેના દેહસા ઉપકાર તળે દબાયેલો છું. હું લાલ
અને તે કુન્દન ! પ્રભુ, મને માફ કરજે. તેના ઉપકારનો બ
દસો વાળવા મને ભાગ્યશાળી કરજે. આટલું કહી તે પુ-
રૂષ પોતાની સ્ત્રીનું મન રંજન કરવા નીચેનું ગાયન
ગાયું :—

શશીવદની મૃગલોચની ગજગામિની કહાયે;
નેણ નયાવી, મોહબાણુ લગાવી કામદેવ જગાવે—શશી
કેવી ઉણી છે કામિની તેવી નહિ ભૂતજ ભામિની;
ચંદ્રવદની ભકુટી શુભ વાંક સિંહાકેરી કટીનો વાંક.
હંસગમની ગજગામિની સરદ ચંદ્ર શોભે—શશી
જેવી પુષ્પલતાની વેલ, જેવી વાડીમાંની દેળ.
જેવી ચંપકેરી કળી, જેવી વીજળી અબકે ભક્ષી;
જેવી રત્નાકર કુંવરી, તેવી શોભે આ મુંદરી.—શશી
(વિલાસમુંદરી.)

આ પ્રમાણે પુરૂષના મુખમાંથી પોતાનાં વખાણ સાં-
ભળી તે સ્ત્રી બોલી—માફ કરો, માફ કરો, સ્વામીનાથ,
હું તેવી ઉપમાને લાયક નથી. મારા જેવી ફિકરીમાં તેવા
ગુણ કે તેવું રૂપજ નથી. તે બધું આપનામાંજ છે.

વાંચકવૃદ્ધાને માલુમ તો પડ્યું હશે કે આ સ્ત્રી પુરૂષ
એકાંત રાચનશૃદ્ધમાં કોણ હતાં તે બીજાં કોઈ પણ,
આપણા લાલ તેની જહાડી પ્રમદા શાન્તાની જોડે પહેલા
સમાગમની રાત્રી ગુઝરતો હતો. આ પ્રમાણે હાસ્યવિનોદ
કરતાં બન્ને જણાં રમતગમત કરતાં કામામિત્રી શાંત થઈ,
અંતે નિંદ્રામાં પડ્યા.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

લાલનો પ્રવાશ.

જહાલી, મારે બહારગામ દુકાન કરવા વિચાર છે. હું વૈશાખ સુદ સાતમને દિવસે અહીંથી જમશ. તું અત્રે રહી મારાં વૃદ્ધ માથાપને સારી રીતે સાચવજે—તેમની દરેક રીતની સેવામાં તપર રહેજે. હું વરસ બે વરસમાં પાછો આવીશ. મારી ચિંતા કરીશ નહીં. કારણ હું એકસો જવાનો નથી. મારી જોડે કુન્દનલાલ પણ છે.

શાન્તા—સ્વામીનાથ, તમે મારા આગળ આપને એકસો જવાની વાત કરતાં અચકાતા નથી. પોતાની જહાલી સ્ત્રીને મુકી જતાં આપ શરમાતા નથી. પોતાની જહાલી સ્ત્રીને મુકીને દૂર દેશ જનારા પુરુષો કેવા કષ્ટ કાળજના જણવા? અહીં તમારે મારે અમે ઝૂરહાં હોઈએ, તમારાજ પ્રેમની ચાહના કરતાં હોઈએ અને તમે નિષ્કુર હૃદયે ત્યાં દહેરથી પૈસા કમાઓ એ મને તો વ્યાજખી લાગતું નથી. મારે હું તો આપની જોડે આવવાનો આમ્રહ કરું છું. હું તમારા વિના રહેવાની નથી.

લાલ—ભલે તારો વિચાર છે તો સાર. બેસારાક આવજે.

એમ કરતાં કેટલાક દિવસ પસાર કરતાં વૈશાખ સુદ ૭ નજદીક આવી પહોંચી છે. બધો સરસામાન બાંધી તૈયાર પણ રાખ્યો છે. એટલામાં કુન્દનલાલ આવ્યો. એટલે લાલે કહ્યું ભાઈ, હાલ મારે સુરત દુકાન કરવા વિચાર છે તો હું આવતી કાલે સુરત જવાનો છું; મારે તમે મારી જોડે આવશો કે?

કુન્દનલાલ—ભલે, તમારી મરજી હશે તો આવીશું પણ પૈસી નવી જેવું ત્યાં કાઢ નથી ને?

લાલ—અરે ભાઈ, એવું બોલી શું તું મારી મરજી કરવા બારે છે? મારે જ્યાં મુઠ્ઠી ખટપટ હતી ત્યાં મુઠ્ઠી

હતી ને હવે તો આ દુનીઆની અંદર મારી સી સિવાય સર્વને મા યેન સમાન માતું છું. અરે ! એક વાત સાંભળી આવી ! જો તારો વિચાર હોય તો નવીનો જે કાગળ આપ્યો હતો તેનો જવાબ આપીએ.

કુન્દનલાલ—(હું જોઉં તો ખરો કે ભાઈ કેવી રીતે જવાબ આપે છે) ભલે આપની મરજી હોય તો આપો.

લાલ—જવાબ આપ્યામાં આપણું જાય છે શું ? તે જાણે તો ખરો કે હવે અને તરછાડી નાંખી છે.

કુન્દનલાલ—ભલે આપોને, એમાં છે શું ? ફક્ત એ પૈસાતું ખરચ છે.

લાલે ખડીઓ કલમ લેઈ જવાબ લખવા માંડ્યો.

ચંગળ, પાપીટ નક્કમાં નાંખવાવાળી અધમ સ્ત્રી નવી !

— તારો કાગળ વિક્ટોરીઆગાર્ડનમાં અને મદયે, તેના જવાબમાં લખવાતું કે, હું મારા સ્વાર્થી મિત્રો જોડે ફરતો હતો ત્યાં સુધી મેં તારો સંગ કર્યો. બાકી હવે મારો મિત્ર મી. કુન્દનલાલ જે કુન્દનજ છે તેની ડાસ્તીથી હું તને અથવા પરસાને નક્કની ખાણ સમજી છું. વળી આ દુનિઆની અંદર મારી પોતાની સી સિવાય મારાથી નાની સ્ત્રીને યેન ગણું છું અને તે રીતે તમોને પણ મારી યેન સમાન માતું છું. અધમ સ્ત્રી ! હું તને વધારે નથી લખતો. પણ હવે તું તારાં આચરણ સુધારીશ તો આ દુનિઆની અંદર તારૂં અમર તારા વૃદ્ધ ઘણી જેવું દેશેઠતું માન વધશે વિશેષ લખવાતું હું હવે પસંદ કરતો નથી.

હી. હવેના તારા વિરાનો આશીષ.

આ પ્રમાણે કાગળ લખી દ્વરમાં બીડી ટપાલમાં નાંખી બન્ને જણા ફરવા ગયા.

લાલ—કેમ કુન્દનલાલ, કાગળ તો ઠીક લખ્યો ને ?

કુન્દન—તારા કાગળમાં વળી ભુલ હોય ?

લાલ—ભાઈ આવતી કાલે સાંજે તમો રેશન ઉપર વહેલા આવજો. કારણ કે સાંજે ફાર્ટમાં જવા વિચાર છે.

કુન્દનલાલ—હીક, હાલ તો હું જઈ છું.

લાલ—ભલે. કાલ મળીશું.

અન્ને જણે છુટા પડી ઘર તરફનો રસ્તો લીધો. સાતમ આવી પહોંચી. મારા બહાલા વાંચકો આજે આપણા લાલ સુસાફરી કરવા જાય છે તો એમની જોડે આપણે પણ જવું જોઈએ. જો કે કદી સુસાફરી કરવા ન જઈએ તો સ્ટેશન સુધી મુકવા તો જવું જ જોઈએ. સાયંકાળનો ટાઈમ થયો છે. વળી લોક ઘર જવાની તૈયારીમાં થઈ રહ્યા છે. ઠેર ઠેર પાણી છંટકાવ થઈ રહ્યા છે તે વખતે લાલે સરીઆમ ર. સ્તા ઉપર આવી ગાડી ભાડે કરી એકમાં લાલ તથા શાન્તા અને બીજામાં લાલની મા તથા બાપ વગેરે બેસી ગયાં. સ્ટેશન નજીક ગાડી આવી પહોંચી.

લાલ—બાપા, કુન્દનલાલ તથા તેમની સ્ત્રી તો આવી પહોંચ્યા છે. એમને વાર લાગી નહીં પણ આપણે તો પંચવારતાં દસ દિવસ કરી નાંખ્યા.

બાપ—ભાઈ એ તો ખતીલો છે ને તું ખત વિનાનો છું માટે તને વાર લાગી.

લાલ—હા એમજ હશે.

ગાડી સ્ટેશન ઉપર આવી ને સામાન ઉતારી ટીકીટો લાવીને ગાડીમાં બેસી ગયાં. ઘંટ થયો અને આવજો આવજો રામરામ એવી રીતે શબ્દ થતાં છુક છુક કરતાં ગાડી ઉપડી ગઈ. ગાડીને વાર ન લાગે. વાતો કરતાં કરતાં ૫-૭ કલાકમાં તો સુરત આવી પહોંચ્યા. ગાડીમાંથી ઉતરી પોર્ટરને ઘાંટો પાડી સામાન ઉતારાવી ગાડીમાં મુકાવ્યો અને ગોપીપુરા તરફ હાંકવા હુકમ કરી ગાડીમાં નિરાંતે બેઠા. ગાડીવાળે ફરમાસ મુજબ ગોપીપુરામાં એક મોટી હવેલી આગળ ઉભી રાખી. તે લાલની માશીનું ઘર થવું હતું. બીજે દિવસે પ્રભાતમાં ઉઠી ફરવા ગયા ત્યાં જતાં જતાં એક સારો ખંગલો દીઠો તે કોનો છે તે પુછતાં ખબર પડી કે સુરતના અમીચંદ શેઠનો છે તે ગોપીપુરામાં રહે

છે. તેઓ શેઠને ત્યાં ગયા ને પૂછ્યું તો ખબર પડી કે બંગલો ખાલી છે ને ભાડે આપવાનો છે તો શેઠ પાસે ભાડુ ઠરાવતાં શેઠ મહીને પાંત્રીસ રૂપીઆ લેવા એવું કીધું. ભાડુચિઠ્ઠી કરી લાલની માશીને ત્યાંથી બધો સામાન તે બંગલામાં લઈ ગયા ને ત્યાં નિરાંતે રહેવા લાયાં વળી બજારમાં એક સારી દુકાન લીધી. મુખાર્થથી થોડાં ઘણાં માલ મંગાવ્યો ને વેપાર કરવા લાગ્યા.

બહુલા વાચકો ! મારે તમોને જણાવવું જોઈએ કે તે કમાવા ગયા નહોતા પણ એક મુસાફરી કરવાજ ગયાહતા. પણ આખો દિવસ નવરો જાય નહીં મારે દુકાન કરીહતી લાલને કાંઈ પૈસાની કમીના નહોતી. મનમાં કે ઠીક છે ક્યારે ભેગો ક્યારે વધશે એમ ધારી દુકાન કરી હતી.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

જેયંદશેઠનું મૃત્યુ.

વાંચકવૃંદ, વિકટોરીયા ગાર્ડનમાં મણી દાસી કાગળ આપવા આવી હતી તેને તો આપણે જુલો ગયા તો ચાલો નવીના ઘર તરફ વળીએ, દાસી કાગળ આપીચાલી ગઈ. નવીને ઘેર ગઈ.

નવી—કેમ દાસી, કાગળના શા સમાચાર લાવી ?

મણી—કાગળ મી. લાલને હાથેહાથ આપ્યો પણ તેનો ઉત્તર મળ્યો નહીં.

નવી—અરે ગાંડી એમ કેમ કહ્યું ? જવાબ લેવા તો ઉજી રહેવું હતું ?

મણી—શેઠાણી ગભરાવ છે શું કરવા ? કાલે સવારે જઈ જવાબ લાવીશ.

નવી—ઠીક, જા, તારે કામ હોય તો કરી લે. વળી સવારે મારી પાસે આવજે.

મણી—ઠીક બા, હું જાઉં છું.

(દારૂ ગયા બાદ બારણું ખખડ્યું અને શેઠ અંદર પ્રવેશ કર્યો.)

જેવંદ શેઠ ઘરમાં આવી લુગડાં ઉતાર્યાં ને બોલ્યા કે નવી ચાલ મને ખાવા આપ.

નવી—બહાલા, તમે મારી પાસે આવી પ્રીતિદાન આપો તોજ આપું.

શેઠ—વાહ રે નવી ! અત્યારે તને એવું મન ક્યાંથી થયું ? ખાધા પછી આપણે સારી પેઠે ગમ્મત કરીશું.

નવી—ના, અત્યારેજ એ આનંદ કરો.

નવીની આવી હુઠ જોઇ શેઠે નવો મન કામના તમે કરવા ચુમી લીધી. નવીએ ત્યારબાદ ખાવાનું આપ્યું. બન્ને જણ ખાધ પરવાર્યા બાદ ઉઠી પાન સોપારી ખાધા બાદ શેઠે કહ્યું.

શેઠ—નવી, આજે મને એવું મન થયું છે કે તું મારા પગ દબાવ તો સાડું. પછી તારે કરવા જવું હોય તો હું ચાકરને બોલાવું; પણ માડું મન એમ કહે છે કે આજે નવી પાસે પગ દબાવરાવીશ તો ઉંઘ સારી આવશે, બોલો, બહાલી તમારો શું વિચાર છે ?

નવી—બહાલા હું દબાવું પણ મને આપશો શું ?

શેઠ—આજે શું ? પરનર પાસે જતાં શરમાતી નથી ઉલટા પૈસા આપતી હોઇશ. અહીં તો પસંગ ને વળી મચ્છરદાનીનું મન કરજ પણ ત્યાં તો કંઈ નહીં મળતું હોય ! આથી નવી રીસાઇ બારી પાસે ગઈ; એટલે શેઠથી રહેવાયું નહીં મનાવવા ગયા. અરે બહાલી ! હું તને હસ્તાં હસ્તા કહેતો હતો તેમાં તું રીસાઇ ગઈ. તું કહે તો તને ચંદનહાર, વળી કુમજ, વળી માતીની કંઠી, વળી મારા હાથે જે નકુર કડ છે તે પણ આપું પછી કંઈ છે ?

નવી—સાવો ત્યારે હું ક્યાં ના કહું છું ?

શેઠ—હો ત્યારે અમે ક્યાં ના કહીએ છીએ ?

નવી ઘરેણું પહેરી શેઠના પગ દબાવવા મંડી પડી, પગ દબાવતાં દબાવતાં તેને પણ ઉંઘ આવતાં ઉંઘી ગઇ સવાર થતાં શેઠ શેઠાણી દાતણપાણી કરી ચહા પી નાઇ ધોઇ પરવાર્યા. સેઠ ખાઇને દુકાને ગયા. થોડીવારે ટપાલ-વાળો આવ્યો અને જેયંદશેઠનો કાગળ છે એમ ખૂમ પાડી ચાકરે કાગળ લાવી શેઠાણીને આપ્યો. કાગળ શેઠતાંજ લાલના અક્ષર લેયા. પહેલાં તો મનમાં હરખ એવો થયો કે બહાલથી તેને છાતી સરસો આપ્યો. અને એ ત્રણ બચ્ચીઓ પણ કરી દીધી. અહો કેવો અવિચારી પ્રેમ ! તે નહોતી જાણતી કે પત્રમાં કંકોત્રી નથી પણ કાળોતરી છે. પત્રમાં બહાલ નથી ભર્યો, પ્રેમ નથી ભર્યો પણ પિકાર અને તિરસ્કાર છે. વાંચતાં દિગ્ભૂત થઈ ગઇ તેનું મોં ઉતરી ગયું અને છુલ્લી દિલગીર જણાઇ. મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે અરે લાલ તેં મને દગો દીધો ? મારી સાથેના પ્રેમમાં તને શું દુઃખ હતું ? હું તને આનંદ રૂપ હતી પણ ભલે તારા મનમાં આશુ તે ખરું ? મારા હાથમાં કશું રહ્યું નહીં ! પકવાનની ભરેલી થાળી હાસેલી મુકતાં તને કંઈ વિચાર ન આવ્યો ? જો પહેલેથી તું આવું કરીશ એમ મેં જાણ્યું હોત તો હું બીજા કોઇ સાથે પ્રીતિ કરત પણ શું કરું ? લાચાર છું ! હશે, હવે શુદ્ધતા ત્યાંથી ફરીથી ગણે.

શેઠ આવ્યાનો ખડખડ થયાથી કાગળ ફાડી નાંખી તે દાદરપર સામે ગઈ ને બોલી “ કેમ આજે બધારે આવવું થયું ? ”

શેઠ—અરે ! મારા પેટમાં એવી જોરાવર ચુંક આવે છે કે મારાથી બેસાતુંજ નથી. દુકાનમાં મને જરાએ ગાહ્યું નહીં. અરેરે ! મારા પેટમાં બહુ દુઃખ છે.

નવી—અરે ભીમા, જાવ જાવ ડાક્ટરને બોલાવો. એમ કહેતાની સાથે ડાક્ટરને તે બોલાવવા ગયો. પરંતુ ડાક્ટરના આવવા પહેલાં શેઠના ક્ષણિક રહેઠે આ ફાળી જેહાનના ત્યાગ કર્યો.

હાકટરે આંખાં તેઓ બોલ્યા-તમે મને શું કરવા બોલાવ્યો છો ?

નવી-સોને શું બહુજ આવે છે જેથી તેમના બોવા બોલાવ્યો છો.

હાકટરે બોધને કહ્યું-હવે આ દુનિઆમાં સેઠ છે નહીં. સેઠ તો ક્યારનાએ ગયા છે.

હાકટરને વીઝીટીંગ ફી રૂપિઆ બે આપી અને હાકટર ગયો.

અત્રે નવીએ સારોજ કરી મુકી. લોકોમાં વાત ફેલાઈ ગઈ અને સમાંવહાલાંઓએ આવી સોને લેખા થઈ બાંધ્યા બાદ રામ બોલો ભાઈ રામ કરતા રમરાનમાં લઈ ગયા. એક પાસેના સગાએ આગ મુકી. અને હિંદુ સંસારના રીત રિવાજ મુજબ હવેથી નવી એક વિધવા ગણાઈ. પાત્રક, આ રીતે ઘરના પતિને પનારે પડેલી પ્રમદાના મુખી જીવનનો અંત આવ્યો. એક કસાક પહેલાં મુલાકાઈમાં શુકન રૂપ ગણાતી આ સૌભાગ્યવતી હવેથી સાચી મળતાં નિસાશીઅણુ વિધવા તરીકે ગણાઈ.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

સુધરી ગયેલી નવી.

સોના મૃત્યુને બે દિવસ થયા છે, બપોરનો વખત છે જે સપ્તમે ઘરમાં હોંચકા ઉપર નવી-વિધવા થયેલી નવી વિચારમાં હોવાથી લમણે હાથ દઈ બેઠી બેઠી હોંચકા ખાઈ રહી છે. તેણે હાથ દુઃખી હતું એ તેના મોં ઉપરથી સમજી શકાતું હતું. “ભલે ભગવાન! મારી આ સ્થિતિ! થોડા દિવસ ઉપર હું આનંદથી અહિં તહિં મહાલી શકતી હતી, આજ હું તેમ કરી શકું તેવો નથી! દિવસે મહારાથી બહાર નીકળાશે નહીં અને ઘરમાંજ પડી રહેવું પડશે. હા! જાણે કરેલાં પાપી કર્મોના બહારાપમને

કેળાનામાં ન નાંખવામાં આવી હોય તેમ મારે ઘરમાં ખુલ્લો સેવવો પડશે? કે હાલમાં નવી ! હવે તારે લવીને પણ શું કરવું છે ? અ્યાં ત્યાં તારો હવે આવ કાણુ પૂછનાર છે ? ખાનગી રીતે જેમ બીજા તારા જેવીજ સ્ત્રીઓ વિધવા થયા છતાં પણ પાપી લવન ગાળે છે તેવું ગાળવું હોય તો તે અથવા તો દેહત્યાગ કરવો હોય તો તે અથવા ભગવતી સેવિકા ભક્તાણી થવું હોય તો તે, એ ત્રણમાંથી એક રસ્તો તારે લેવો હોય તો લે. મને એમ થાય છે કે છેલ્લો માર્ગ ઠીક છે. કરેલાં પાપો-ગાળેલું વ્યભિચારી લવન હવે પ્રભુ સેવા કરવાથીજ સુખરૂપ રસ્તે દારી જશે.” આમ અનેક પ્રકારના વિચાર તરંગમાં વમળ ખાતી નવીને “ઘરમાં છા કે ?” એ સાદે ચમકાવી. દારી મણીએ જઈ બારણું ઉઘાડ્યું તો માલુમ પડ્યું કે “શેઠના આરમાન છેકરો !” તેને અંદર લાવવામાં આવ્યો. નવીએ કહ્યું કે “શેઠના વીલ પ્રમાણે તો તમને કાંઈ રૂપિયા કે કેઈ પણ પ્રકારની જમીન કર્યું પણ મળી શકે તેમ નથી. પણ મારે શા ઉપર બધું ભોગવવું ? એમ ધારી હું તમને મને જે યોગ્ય લાગશે તે થોડા દિવસમાં મારી મેળે તમને બોલાવી આપી દઉશ. મારે હાલ તો જાઓ, ચિંતા ન કરશો.” શેઠપુત્ર આ સાંભળી ચાલતો થયો.

નવી—મણિ ! જા તો બા, લાલને ત્યાં જઈ તપાસ કરી આવ કે તે છે કે નહીં. મારે હવે તેને ત્યાં જઈને માફી માગી આવવી છે. જો હોય તો કહે જે કે રાત્રે તમારી પાસે મારી શેઠાણી પોતાનાં પાપકર્મનો પસ્તાવો કરવા, તમે તેમને તમારા કાગળથી સુઝાડેલી સારી છુદ્ધિ મારે તમારો ઉપકાર માની માફી માગવા આવનાર છે. અને જો ન હોય તો ક્યાં ગયા છે ? ગામમાં છે કે નહીં ? એ બધી તપાસ કરી લાવજે.

મણી—સારૂ બા.

(બાદ મણી જાય છે. તપાસ કરી આવી થોડીવારે પાછી ફરતાં જણાવે છે) :—

“ જા સાહેબ, લાલ તો સુરત વેપાર કરવા ગયા છે અને હુમણાં પાછા આવવાના નથી ”

શેઠાણી—ધકું. ત્યારે મેં તો એવો વિચાર કર્યો છે કે આપણે આજે સાંજની ગાડીમાં સુરત જવું. મારી બેનને તાર કરવો કે રાતની ગાડીમાં હું ત્યાં આવીશ. સવારે બરોબર તપાસ કરી લાલની માફી માગી આપણે કાલ રાતે અહીં આવીશું. તારે પણ સાથે આવવાનું છે સમજી ? માટે જા લીમાને બહુ સમજાવ અને ઘર બરોબર સાચવે તે માટે શિયામજી આપી તૈયાર થઈ જા.

સાંજ પડી. ફાસ્ટમાં મોટો ધુમટો તાણી બેસનાં ડામામાં નવી બેસી ગઈ અને સાથે મણીને પણ બેસાડી. રત્ને સુરત પહોંચ્યાં નવીની બેન જેનો વર સુરતમાં વેપાર કરતો હતો તે ગાડી ઉપર નવીના તારથી આવ્યો હતો તેથી ગાંધીપુરામાં તેને ત્યાં ગયાં. બેન તથા બનેલીની નવીને આશ્વાસન આપ્યું અને સારી ચાલે ચાલવા શીખામણ આપી સવાર પડતાં નવીના બનેલીએ લાલની દુકાન જ્યાં આવી હતી તેની નિશાની આપી અને મણી તથા તે બન્ને નવ વાગતાં ત્યાં ગયાં.

દુકાનમાંથી હેઠળ ઉતરી ત્યારે લાલના મનમાં કે કોઈ ઘરાક છે તેથી “આનો બેન” એમ કહ્યું જેના ઉત્તરમાં નવીએ ‘હા ભાઈ, આવું છું’ એમ કહ્યું. બાદ નવી રડતાં રડતાં બોલી ભાઈ લાલ, એ તો હું અભાગિની નવી ! જેણે તમને ખરાબ કર્યા અને જોડે પોતાના ધર્મથી પણ વેગળી ગઈ. હું મારા પાપોનો પશ્ચાત્તાપ કરવા આવી છું.

લાલ—બેન નવી ! તમે ક્યાંથી ? તમે તમારાં પાપોનો પસ્તાવો કરવા આવ્યાં પણ તે પહેલાં મારે તમારી માફ માગવાની છે. મેં તમને હુલાખાવને બહાને કાંકરીએ અને એવે એવે ડંકાણે લઈ જઈ પાપકર્મ કર્યું તો જો પહેલાંથીજ હું સમજ્યો હોત તો પસ્તાવો ન કરવો પડત.

નવી—ભાઈ, ભાઈ, તમારી માફી મને આપો એટલે હું ખઉં.

લાલ—હું તમને માફી આપું છું. પણ તમારો આવો વેરા કેમ છે ?

એટલે મળી બોલી—લાલ શી મજબની વાત કરું ? એક હહોડો ચેક આપ્યા અને આવિંતા કહે કે મને તે ચૂંક આવે છે. ઠાકરને બોલાવવા મોકલ્યું અને ઠાકર આવતા પહેલાં તો એમણે દેહ છોડી પણ દીધો !

કુન્દન તથા લાલ—અરરર ! બહુ ખોટું થયું. બેન, આવો ફુકાનમાં બેસો. હવે થેર જવાશે. ધધેર આગમકોણું ચાલે છે ? પણ એટલું સાફ થયું કે તમને હવે સુખદિ મુઝી છે.

નવી—(રડતાં રડતાં) લાલબો, ધધેર તમારું બહુંકરો. મને આ દુઃખ નાનપણમાં પાપું તે બહુ ખોટું થયું પણ શું કરું ? હુંયે લાચાર છું ! હવે તમારી માફી મળી તેથી જીવશ. હું કાલે સવારની ટ્રેનમાં જવાની છું. માત્ર આ લો તમારી માફી માગવા આવી હતી.

લાલ—બેન, અમારે બધાને કાલે સવારે આવવાનું છે કારણ કે મારા બાપ તરફથી તાર આપ્યો છે તેમાં લખે છે કે બહુજ સીક છે.

નવી—હું આવી ત્યારે તમારે થેર માણસની બહુજ ઠાકર હતી. આમ વાત કરી નવી ગમ ને કુન્દનલાલે વિચાર કરવા માંડ્યો :—અહા એકદમ શું થયું હસે અરેરે પ્રભુ તેમને છવાડજે પણ પ્રભુ શું કરે ! કરમમાં જે દિવસ માંડ્યો હોય તે આવો પાછો ફોનાથી થાય છે ? ઠીક ત્યાં મથા પછી વાત. સવાર થયું. ટીકીયો કરાવી. ગાડીમાં બેસી બધો ઘરવાખરો લઈ અમદાવાદ જરા ઉપાડ્યાં.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

શોક અને હર્ષ.

મયા પ્રકરણમાં આપણે જોયું કે નવી, લાલ, તેની પાની, કુન્દનલાલ તથા તેની સ્ત્રી અને મણિ એ સર્વ સુ-રતથી અમદાવાદ આવવા ઉપર્યાં હતાં. ગાડીમાં બેઠાં. ગાડી ચાલી અને તેઓ અમદાવાદ આવી પહોંચતાં નવી તથા મણિ પોતાને ત્યાં ગયાં અને બીજાં બધાં લાલને ત્યાં આવી પહોંચ્યાં.

લાલ પોતાના ઘરમાં પેઠા ને શું જુવે છે ? પોતાના આપને તો ચારે તરફ દુઃખ થયું છે અને ત્રણ ડાકટર બેસી રહ્યા છે. આપની આંખમાં ઝળઝળીયાં ભરાઈ આંખ્યાં ને રોવા માંડ્યું. આથી સર્વેએ કકળાટ કરી મૂક્યો. ડાકટરે બધાંએને આશ્વાસન આપી ત્યાંથી દૂર કહાડ્યાં. ફક્ત કુન્દનલાલ તથા ત્રણ ડાકટર એટલા પાસે બેઠા.

શેઠ—કુન્દન તેં મારા છોકરાને સુધાર્યો. મને આશા છે કે મારા છોકરાનો તું હમેશા મિત્ર રહીશ ને તે છોકરવાદ ન કરે તેની પણ સંભાળ રાખીશ. જો ઉપરના કબાટમાં વીસ કરેલું છે તેમાં તારા નામના રૂપીઆ ૧૦૦૦) લખ્યા છે તે તું લાલ પાસેથી લેજે. બોલાવ લાલને હું કહું.

લાલને બોલાવ્યાથી લાલ અંદર ગયો એટલે શેઠ કહ્યું બહાલા પુત્ર, આપણા કબાટમાં વીસ છે તે તારાજ નામનું છે પણ તેમાંથી રૂ. ૧૦૦૦) કુન્દનલાલને આપવાના છે તે તું આપજે ને જે પ્રમાણે કુન્દનલાલ કહે તે પ્રમાણેજ ચાલજે.

લાલ—વારૂ, બાપા તે પ્રમાણે વર્તીશ. પણ આપને શું ઠરેલું થયું છે તે મને વાત કરશો ?

પરંતુ પુત્રના કિસ્મતમાં પિતા સાથે વધુ વાતચિત કરવી લખેલી નહોતી તેથી શેઠ બોલી શક્યા નહીં, તેમણે આંખો ફેદારી દીધી ! અને શરીરને જરાક આંચકા આ-

પતાંની સાથેજ તેમણે સ્વર્ગવાસ કર્યો. કુન્દનલાલ એટલું જોવા લાગ્યો કે પોતાના બાપજ મરી ગયા હોય—લાલ પણ અતિરાય રૂઢ કરવા લાગ્યો.

શેઠને તો સમશાનમાં બાળી આવી ઘેર આવી બહુ જણાએ કકરાટ કરવા માંડ્યો. ઘણા જણાઓ કહેવા લાગ્યા કે ભાઈ એ તો ઘરડા હતા ને મરી ગયા. પણ જીવાન જીવાન જાય છે તેને શું કરો છો ? કાંઈ મએલાં રડવાથી પાછાં આવનાર છે ? જરા પણ નહીં. છતાં પણ શાન્તા તથા મુલદ્રા વિગેરે બહુજ કંઠપાંત કરતાં હતાં તેઓનેછાના રાખવા માટે કુન્દનલાલ તેમની પાસે ગયા.

કુન્દનલાલ—ભાલી આપ કંઠપાંત કરશો નહીં. કંઠપાંતથી શું જીવવાનું હતું ? ઇન્દર આગળ કોનું ચાલ્યું છે ?

શાન્તા—ભાઈ, એ તો જાણું છું પણ હાથ, હાથ અમારા ઘરમાં હવે મુરખી અને સલાહકાર કોણ રહ્યા ?

કુન્દનલાલ—અરે ભાલી, આવી રીતે ગાંડપણ કરવું એ તમારે છાએ નહીં. વૃદ્ધ હોવાજ જોધએ એવો કાંઈ મેળ છે ? અમે છીએ તો, તમારે કોઈ જાતની ચિન્તા રાખવાનું શું કામ છે ? ભાલી જન્મ મરણ સંકેતે માથે લખેલાં છે. જન્મ થાય એટલે જરા અને અન્તક આ સૃષ્ટિનાં સર્વ મનુષ્યો પાછળ સરજનહારે મૂકેલાં છે. તો ગભરાવું નહીં અને સંકટ સમે સખુરી રાખવી.

શાન્તા—ભાઈ એ તો બધું ઠીક. સાચું નહીં, નજીક નહીં તો મારી લીડ કોણ ભાગશે ? અકુરામાં પુરા સસરા હતા તે પણ ચાલ્યા ગયા. હાથ હાથ શું કરું.

કુન્દનલાલ—હશે, ભાલી. પ્રભુને ગમ્યું તે ખરું, શાણા થઈ, શાન્ત થઈ જાવ.

ખરું, અહીં આવી રીતે આ બે વચ્ચે જેવી વાત ચાલે છે તેવી બીજી તરફ લાલ ને મુલદ્રા વચ્ચે પણ ચાલતી હતી.

સુભદ્રા—ભાઈ મારે જેમ સાસુ નહીં, સસરા નહીં, નણ્ડ નહીં વળી જેઠ નહીં ને વળી જેઠણી નહીં તેવી રીતે તમારે પણ થયું છે.

લાલ—હોય આપણું નસીબ. તેમાં આપણું શું થાયે ! પરમેશ્વરને ગમ્યું તે ખરું.

સુભદ્રા—હરે, તોએ પણ એમ કહોને કે પિતા ગયા તે બીડ તો નથી ભંગાવાની પણ હૃદય કૃપા હશે તો પુત્ર રત્ન મળશે એ આશા આનંદ છે ? પિતા, તમને તથા બેન શાન્તાને મુખી જોઈ ગયા એજ ભાગ્યશાળી સમજ્યા ?

લાલ—ખરું છે બેન.

લાલે પોતાની યથાશક્તિ પ્રમાણે આપનો વરો કર્યો તેમાં રૂપીઆ ૧૦૦૦) વાવર્યા.

વાત્સલ્યવૃંદ, પૈસાદાર માણસો તો પોતાના ઘરમાં આ રીતે આવતી ઘણી નાણાંની ભીડ સાચવી લે છે પણ અ-રીજ લોકો પાસે તેવાં કાંઈ સાધન હોતાં નથી તો પ્રસંગ-પાત ટીકા કરવા રજા લઈ જુ' કે સ્નેહી અને સંખંધીઓ-એ ધનહીન પુરોધાને આપત્તિ વખતે સહાય આપવી અને સદા તેમના હિતમાં રાજ રહેવું એવી રીતિએ વર્તન કર-નારા કેવળ સ્વાર્થી લોકોનું ભવિષ્યમાં ભલું થતું નથી.

લાલ પોતાના સગાવહાલાથી મળતો રહ્યો અને સુરત ખાતેથી દુકાન કાઢી નાંખી રાજનગર ખાતે માટી દુકાનકરી તેમાં કુન્દનલાલને અડધોઅડધ ભાગ રાખ્યો અને વેપાર મધોકાર ચલાવ્યો. હવે શાન્તા શું કરે છે તે તરફ વળી એ. હૃદય કૃપાએ તે સીમંતિના થઈ હતી. તેના સસરા સુભસંગો જોઈ ન ગયા તે માટે તેને લાગતું હતું પણ લાચાર ! તેને નવ માસ સંપૂર્ણ થવા આવ્યા, પરંતુ હિંદુ રિવાજ મુજબ શોક હોવાથી તેનું સીમંત નાને પાચે કર-વામાં આવ્યું. સુવાવડ કરવા માટે સુભદ્રાને કુન્દનલાલે ખાસ ફાટી હતી, નવ માસ સંપૂર્ણ થયે એક પુત્ર રાનનો જન્મ થયો.

“પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાં, સ્ત્રીનાં લક્ષણ પારણામાં.”
એ કહેવું ખરું છે. પુત્ર શરીરે કાન્તિવાન હોતો અને દ્રષ્ટ-
પુષ્ટ પણ હોતો. સર્વ તેથી આનંદિત થયાં. સવા માસ પૂર્ણ
થયે તેણે નામ શું પાડવું તેવો તે છાકરાની શ્રાવ ન હો-
વાથી માસીએ વિચાર કર્યો. છાકરો શાન્ત લાગે છે મઃટે
મારો વિચાર શાન્તિલાલ પાડવાનો છે એમ તેણે જણાવતાં
સર્વની સંમતિથી તેજ નામ પાડવામાં આવ્યું.

પ્રકરણ ૨૨ મું

નવીનો બળાપો.

સવારનો પહોર થયો છે, સર્વે દુકાનદારો પાતાણું કામ
આટોપી દુકાને વકરો કરવા બેસી ગયા છે. આ વખતે
જન્માષ્ટમીનો દિવસ હોવાથી સવારના પહોરમાં નદી ઉપર
ઐશ્વર્ય માણસની ગિરદી છે કે ઉભા રહેવાની તલપુરની
જગ્યા પણ નથી. આ સમયે કોઈની સારી નજર ને કોઈ-
ની નબળી નજરો આડી રહી છે. વળી ભક્ત લોકો જ-
ન્મને દિવસે ઠાકોરજીના વાઘા તથા પ્રસાદ દેવા મંડી પડ્યા
છે. એવામાં રીચી-ડાંની મારી ઉપર કોઈ તરણ સ્ત્રીમનમાં
વિચાર કરે છે. પ્રભુ ! પ્રભુ ! માતાપિતાને એવું તે શીઠને
સુઝાડયું કે અમાગાગીને આ ગોઝારા ઘરમાં લાવીને પુરી.
કન્યાને પૈસાની લાલચે વેચનારા, હીણભાગી, હેયાકુટાપિ-
તાઓને હું કેટલી ગાળો દઉં એમ થઈ જાય છે પણ અરે
તેમાં મારા માખાપનો શું વાંક ! વાંક મારા પ્રારબ્ધનો કે
મારાં પાપી કર્મોથી મને ઘરડો પતિ મળી તે મૃત્યુ પામતાં
મારો ભવ બગડયો. અરે ઘરમાં લક્ષ્મી બહુ છે પણ લ-
ક્ષ્મીને શું કરું ? ઉઝાવી દઉં કે બચકા ભરું મારે માથેથી
પરમેશ્વરરૂપ ભરથાર ગયો તો તેની વાંસેજ બધું ગયું છે.

ત્યાં ચાકર આવી કહે કે શેઠાણી ચાલુ ઠંડો થઈ જાય
છે મારે ચાલો પી લેા.

તરુણ સ્ત્રી—મુરખા જાને તારે કામખામ છે કે નહીં
અત્યારે ચા બા કાંઈ નથી પીવો. ચા ચા શું કરી રહ્યા
છું તારા ચામાં ભરડો મુક કે અંગારો મુક, મારે ચા પીવો
નથી. જાઓ તમે બધાં પીવો હોય તો પીઓ.

ચાકર—શેઠાણી એમાં મેં તમોને શું કીધું કે ઘાંઘા કાઢો
છો, અમારો વાંક હોય તો બતાવો, એમાં કાંઈ બળાપો
કરે વળવાનું હવું? એકનો ગુસ્સો બીજાપર શું કરવા
કાઢો છો?

સ્ત્રી—સારું જા, જા, લાવ લાવતો હોઈ તો !

ચાકર વિદાય થયો અને ચા લાવ્યો. પછી તરુણ સ્ત્રી
એ ચા પી નાહિ ધોઈ ઇંદિરભજન કરવા માંડ્યું, તે કેવો
રીતે કે, એક પાપીપુરૂષ પોતાનાં પાપો મારે માફી માગવા
એક ચિત્તથી કેવળ શ્રીહરિમાંજ પોતાનું મન રાખે તેવો
રીતે ! ખરેખર જો આ સ્ત્રીને પ્રથમથીજ તેવું મુઝમું હોત
તો જેમ મીસાં મક્તાણીનું આજલગી નામ અમર છે તેમ
તેવું ન રહેત ?

જહાલા વાંચકો, આ તરુણ સ્ત્રી બીજી કોઈ નહીં પણ
જેયંદશોની સ્ત્રી નવી હતી. લાલની જોડે સુરતથી અમ-
દાવાદ આવી હતી તે તો આપ જાણો છો. આ સ્ત્રીએ
હવેથી પોતાનું જીવનકથા અને કીર્તનો સાંભળવામાંજ ગા-
ળ્યું. સવારથી ઉઠી પ્રભુની પૂજા કરી, દેવદર્શન જઈઆવી
અથ, બપોરે તેવીજ સારી ચોપડીઓ વાંચતી અને સાંજે
કથામાં જતી. તેના જીવનનો ક્રમ એવોજ રહ્યો.

એક દિવસે તેણે પોતાના ઓરમાન પુત્રને બોલાવી રૂ.
૨૦૦૦) આપ્યા અને વધારામાં કશું કે જ્યારે પણ તને કાંઈ
વિપત્તિ પડે તો આવજે. હું તને મદદ કરીશ. શેઠપુત્ર
અરિવાદ આપતો ચાલતો થયો.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

છેવટ.

હવે લાલ પોતાની સ્ત્રી જોડે હાસ્યવિનોદમાં પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરે છે. પોતાના પ્રિય મિત્ર કુન્દનલાલને જોઈ તેને મદદ કરવાને નહીં અવ્યકાતાં પ્રાણથી પણ આંધક ગણતો આનંદ કરે છે.

વાંચકવૃંદા મારી વાર્તા અત્રે પૂર્ણ થાય છે. છેવટના મારે તમોને બે બોલ કહેવા જોઈએ તે આપ મહાશય કરી મને કૃતાર્થ કરજો. મારા બહાલાઓ; તમો પણ મિત્રની પરીક્ષા કરીનેજ મિત્રતા બાંધશો. જેથી કરીને તમો પણ કુન્દનલાલ જેવા કુન્દનરૂપ મિત્ર મેળવવા ભાગ્યશાળી થશો, નહિ તો સ્વાર્થી મિત્રો તો ઘણાંએ મળશે. બીજી વળી કહેવાનું મરેખડું છે. હાલમાં આવતી રેશનની ફીશીયારી વિશે જે મેં મારી યથાશક્તિ પ્રમાણે લખ્યું છે તેના ઉપર આપ સુઝા બાંધવોનું ખાસ ધ્યાન બેસું છું. કારણ કે બચારથી આપણામાં એ ખરાબ પહેરવેશ ચાલુ થયા ત્યારથી યુવાન સ્ત્રીઓ પતિ સદ્ગુણી અને સારો હોવા છતાં પણ પર નરમાંજ આશ્રિત થવા લાગી, પુરુષો પણ તેવાજ ઘણે ઠેકાણે માણુમ પડ્યા છે. પહેલાં હિંદુસ્થાનમાં આવેલો બધો અનાચાર નહોતો પછી હશે તો ખરો કારણ કે ગામ હોય ત્યાં ઢોવાડો તો હોયજ. હાલના જેટલો બહુજ પ્રમાણમાં નહીં. હાલમાં રેશનની ફીશીયારીથી વૃદ્ધ તથા બાળલગ્નથી બંધિયાર દાખલ થયો એવો મારો નમ્ર મત છે. તો બહાલા વાંચકવૃંદા તમો તમારી પુત્રીને તથા તમારા છેકરોને સ્વાર્થ સુધારવા ખાતરા હો તો આ અસાર સંસાર રૂપી સમુદ્રનો નીચ પવન ખાતો દેશો નહીં પણ તેઓને નાનપણથીજ યોગ્ય ધર્મ નીતિએ જોડી સારી કેળવણી આપી તેમનો સંસાર સુખી કરશો. પ્રિય ભાઈઓ તમે પણ તોજસુખી થશો. કમલરૂપ થઈ પૈસાની લાલચે નવોના આપ જેવા ન થતાં ગાયરૂપી પાળેલી પોતાની બાળને યોગ્ય

પતિ જોઈ નહીં પરણ્યો તો તમે જોઈ લેમ બચિયાર !
 અરે અતે જોઈ બચિયાર કરતાં પણ અંતરે તહીં
 ખાથ પરિણામે દેરાની પાપમાલી થશે. સાંપજે સાંપજે
 જોઈ લેમ લાલ પોતાના સન્મિત્ર ગુન્યસાધના મારામતથી
 અતે પોતાનો સંસાર સુખરૂપ કરી શકે. તો નીચે,
 મિત્ર માટે આપજે અતે સ્વઃ કવિ ગદ્યાભાષ્ય વિવરણ
 કહે છે તેમ નીચેનું ગાયન ગાઈ આપજે. આ વાતોને
 થએલો મજાપ હવે પૂર્ણ કરીશું. મિત્ર પ્રીતિ માટે મરદારના
 નાટકમાં સ્વ. કવિ ગદ્યાભાષ્ય શું કહે

પ્રીતિના પંથનો મંથ ગુણેસો

કોણ જોઈ લણનાર ?

જ્યાં જ્યાં જોઈએ ત્યાં

આજ સમામાં સ્વાથની મારામાર. પ્રીતિ-

ગુલાબ ગોઠે ચુંદવા તારંગી

માણી કોક ગમાર,

કાંટાનો ગાંસડો આંધીને લાગ્યો

ધુણધણ તે બેમુમર. પ્રીતિ

પ્રીતિના પુંપની ચીડી મઠા ખુલે,

જોમ લણક ગમાર

એક વખત બની નિઃસંઘાતી

પોતે બને હૃદયગાર. પ્રીતિ

સાખી.

ખાથ ખવાડે હેતળી, ટ તન મન ને પ્રાણ;

સાચો મિત્રજ આ સાચો લાખે એક સુખજ.

સંસાર વગડે સન્મિત્ર લોભિયા,

સોંપજે શ્રી કીરતાર.

જાહેર ખાખર.

ગાંધીજીની મોહીની	•—૮—•	લાલા વાષેલી	•—૪—
રમણીયારા	•—૮—•	શ્રીમોનાં ચરીત્રા	•—૬—
આંધ્ર સારનીવાળા	•—૬—•	હરીબલ મચ્છી	•—૮—
દેવપુત્ર બાલામંજી પરમાર		કથાકલ્પવૃક્ષ	•—૫—
જામ ૧ થી •—૧૨—•		ખભાતનો ખુની	•—૮—
જામ ૨ થી •—૧૨—•		બાદશાહ અને બીરબલ	
પ્રમુખી પરમાર		જામ બાર •—૮—	
જામ ૧ થી •—૧૨—•		મીડી મધુરી વાતો	•—૮—•
જામ ૨ થી •—૧૨—•		સ્વર્ભતી સુંદરી	•—૮—•
તકદારના તમાસા	•—૪—•	દેવતાઈ જાદુમર	•—૮—•
મુચ્છા મવીતા	•—૬—•	ગમ્મત બંદ	•—૪—•

રોમ નીવારણ.

આ પુસ્તકમાં નાડી જોવાની રીતો, બાળકને રાત્રી વાની મા-
વજનો દરેક રોમ આપી હામન થાય છે. શું હવા કરવાથી મટે છે
તેની દેશો દવાઓ બાખરમાં ગાંધીને આપી મળે તેવી હવાના ઉપ-
યોગી વિષયોથી આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે.

આ સીવાય ફેન્સી પીકચરસ, પોસ્ટ કાર્ડ, જેવાં કે હિંદુસ્તા-
નના રાજ્યોના, દેશી શ્રીમોના, જામોના હિંદુસ્તાન જિતેમજ
સુશીલના જાહેર મકાનોના, રીપરમાના દરેક દેવોના બારે હાલમાં
જેવા જામને તેવા પોસ્ટકાર્ડો આપારે આં મોટા જગ્યામાં આવે છે.
જરૂરીના કપડાં પેહેરાવેલા ફેન્સીમકાર્ડો બેઠા મોકલવા જેવાં કાર્ડો
મોટા ખર્ચે તૈયાર કરાવેલ છે, હાલો દરબારને લખતા મહેનિ
મોટો જથ્થો રાખવામાં આવ્યો છે.

વળી બીજું શું વેચે છે.

હાલનાં લખતા પ્રસંગની પશુમજની જોડે તેવી રોમજ
સમ પ્રસંગની કોષ્ટકોઓ, મુખ્યત્વે નોટપેપર તેમજ કાર્ડોપર જાગેલી
તેમજ રિટર્નની કવર, કાર્ડ, નોટપેપર તમામ જાતની ઊંચી
જગ્યાની વાની મોટી જામોથી કીધાપત આપવી વેચે છે.

વેચનાર જોશીમલાઈ મોતીલાલ રા

૧. રીચીરોડ—અમદાવાદ

